

PSU
PRINCE OF
SONGKLA
UNIVERSITY
PATTANI CAMPUS

JSHRA

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCH IN ASIA

Vol. 32 No. 1 January - April 2026

E-ISSN 2822-0986

Prince of Songkla University Pattani Campus, Thailand

JSHRA

Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia

ผู้จัดพิมพ์	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
สำนักงานกองบรรณาธิการ	กองบริหารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
ที่ปรึกษา	รองอธิการบดีวิทยาเขตปัตตานี รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ วิทยาเขตปัตตานี รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพันธกิจสังคม วิทยาเขตปัตตานี ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพันธกิจสังคม วิทยาเขตปัตตานี ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ศาสตราจารย์ ดร.สุริชัย หวันแก้ว Prof. Dr. Muhammad Kamarul Kabilan Abdullah
บรรณาธิการที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรภาคย์ ไมตรีพันธ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
บรรณาธิการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฮารีซอล ขุนอินคีรี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
รองบรรณาธิการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฮาซันอักริม ดงนะเด็ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ดร.ธัญชนก พรมบุตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
กองบรรณาธิการ	Assoc. Prof. Dr. Nasirin Abdillah Universiti Teknologi MARA (UiTM) Assoc. Prof. Dr. Rosalie Metro University of Missouri Assoc. Prof. Dr. Mohd Faiz Mohd Yaakob Universiti Utara Malaysia Assoc. Prof..Dr. Zawawi Ismail Universiti Malaya Assoc.Prof. Piotr Tomasz Nowakowsk John Paul II Catholic University of Lublin ผศ.ดร.ศิริศักดิ์ เหล่าจันทาม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผศ.ปิยชาติ สิงตี มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ผศ.ดร.กมลบุษบรณณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Prof. Dr. Farok Zakaria Prince of Songkla University ดร.ธัญชนก พรมบุตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ Prof. Dr. Badaruddin Mohamed Universitas Muhammadiyah Purwokerto Dr. Michael J. Montesano Institute of Southeast Asian Studies, Studies, Singapore Assoc. Prof. Dr. Patrick Jory University of Queensland, Australia ศ.เกียรติคุณพงศ์เดช ไชยคุตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รศ.ดร.เสกสรรค์ ตันยาภิรมย์ มหาวิทยาลัยบูรพา รศ.ดร.ปรารถนา กาลเนากุล มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผศ.ดร.ทิพาวรรณ ศิลวัฒน์านุสานต์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผศ.ดร.นุวรรณ ทับเที่ยง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผศ.ดร.สมพร ช่วยอารีย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผศ.ดร.ศรีสมภาพ จิตรภิรมย์ศรี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผศ.อดิศา เบญจรัตน์านนท์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
บรรณาธิการจัดการ	เบญจมาศ รัตนพงศ์
ฝ่ายศิลป์	นางสาวบศกร ป้อนา
ฝ่ายการเงิน	นางกายาตี เต็งมะ
ติดต่อกองบรรณาธิการ	กองบริหารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 94001 โทรศัพท์ 06 4695 2922
ฉบับอิเล็กทรอนิกส์	E-mail: benchamat.r@psu.ac.th https://so05.tci-thaijo.org/index.php/psujssh/index
E-ISSN	2822-0986

JSHRA

Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia

Publisher	Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand
Editorial Office	Academic and Research Administration Division Pattani Campus Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand
Editorial Advisors	Vice President for Pattani campus, Vice President for Academic Affairs, Vice President for Research and Social Mission, Assistant President for Research and Social Mission, Pattani Campus, Prof. Dr.Chaiwat Satha Anand, Prof. Dr.Surichai Wankaeo, Prof. Dr. Muhammad Kamarul Kabilan Abdullah
Consulting Editor	Asst. Prof. Dr.Warapark Maitreephun, Prince of Songkla University
Editor-in-Chief	Asst. Prof. Dr.Hareesol khun-inkeeree, Prince of Songkla University
Associate Editor	Asst. Prof. Dr.Hasan Akrim Dongnadeng, Prince of Songkla University Dr.Tanchanok Prombut, Prince of Songkla University
Editorial Board	Nasirin Abdillah, Assoc. Prof. Dr., Universiti Teknologi MARA (UITM) Rosalie Metro, Assoc. Prof. Dr., University of Missouri Mohd Faiz Mohd Yaakob, Assoc. Prof. Dr., Universiti Utara Malaysia Zawawi Ismail, Assoc. Prof. Dr., Universiti Malaya Piotr Tomasz Nowakowsk, Assoc. Prof., John Paul II Catholic University of Lublin Sirisak Laochankham, Asst. Prof. Dr., Khon Kaen University Piyachat Suongtee, Asst. Prof., Walailak University Kamol Bussaban, Asst. Prof. Dr., Chulalongkorn University Farok Zakaria, Prof. Dr., Prince of Songkla University Tanchanok Prombut, Dr., Prince of Songkla University Prof. Badaruddin Mohamed, Dr., Universitas Muhammadiyah Purwokerto Michael J. Montesano, Dr., Institute of Southeast Asian Studies, Studies, Singapore Patrick Jory, Assoc. Prof. Dr., University of Queensland, Australia Pongdej Chaiyakut, Emeritus Prof., Chiang Mai University Sakesan Tanyapirom, Asst. Prof. Dr., Burapha University Prathana Kannaovakun, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Tippawan Silawattananusarn, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Nuwan Thapthiang, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Somporn Chuai-Aree, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Srisompob Jitpiromsri, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Adisa Benjarattananon, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University
Managing Editor	Ms.Benchamat Rattanaphong
Art Editor	Ms.Bossakorn Buena
Finance Department	Mrs.Kayati Tengma
Inquires	Academic and Research Administration Division Pattani Campus Prince of Songkla University, Pattani Campus, Pattani 94001, Thailand. Tel. 06 4695 2922 E-mail: benchamat.r@psu.ac.th
E-journal	https://so05.tci-thaijo.org/index.php/psujssh/index
E-ISSN	2822-0986

CONTENTS

Vol. 32 No.1 (January - April 2026)

RESEARCH ARTICLE

- A Conceptual Framework of Collaborative Governance for Enhancing Revenue Management in Municipalities in Northeastern Thailand: Systematic Literature Review and Conceptual Synthesis 1-22
Athipong Poomeesaeng and Somsak Srisontisuk
- Creation of Contemporary Art, Silk Screen Printing Using the Prototype from the Murals of Wat Thep Nimit, Panare District, Pattani Province 23-42
Supachai Sojitt
- Motivational Influences in Chinese Language Learning of Thai University Students 43-64
Ruyi Wan, Anchalee Chayanuvat and Panidnad Chulerk
- Challenges and Learning Spaces of Elderly Muslims in Preparing for Aging Based on Islamic Principles in Narathiwat Province 65-84
Abdulkhaliq Arrahimee and Kasetchai Laeheem
- Cultural and Demographic Socialization Determinants of Mothers' Decisions on DTP Vaccination in Thailand's Southernmost Border Provinces 85-108
Anlaya Smuseneto

ACADEMIC ARTICLE

- Kamanita-Vasitthi: A Psychoanalytic and Buddhist Psychological Study 109-124
Prapas Panjiang
- Local Herbs and Disease Treatment from the Wisdom Reflected in the Young-Adult Fiction "Mor Ya Noi" 125-134
Watsaranan Chuthap

RESEARCH ARTICLE

กรอบมโนทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนคร
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: การทบทวนวรรณกรรมและการสังเคราะห์แนวคิดอย่างเป็นระบบ
อติพงษ์ ภูมิแสง และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 1-22

การสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัยภาพพิมพ์ตะแกรงไหมโดยใช้ต้นแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง
วัดเทพนิมิตร อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี
ศุภชัย สร้อยจิต 23-42

Motivational Influences in Chinese Language Learning of Thai University
Students 43-64
Ruyi Wan, Anchalee Chayanuvat and Panidnad Chulerk

สถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อม
ตามวิถีอิสลามในจังหวัดนราธิวาส 65-84
อับดุลคอลิก อรรอฮีมีย์ และ เกษตรชัย และหีม

Cultural and Demographic Socialization Determinants of Mothers' Decisions
on DTP Vaccination in Thailand's Southernmost Border Provinces 85-108
Anlaya Smuseneto

ACADEMIC ARTICLE

กามนิต-วาสิฏฐี: การศึกษาแนวคิดวิเคราะห์ และพุทธจิตวิทยา
ประภาศ ปานเจียง 109-124

สมุนไพรรักษาบ้านกับการรักษาโรคคันฉ่องส่องภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง
“หมอยาน้อย” 125-134
วัชรนันท์ ชูทัพ

A Conceptual Framework of Collaborative Governance for Enhancing Revenue Management in Municipalities in Northeastern Thailand: Systematic Literature Review and Conceptual Synthesis

กรอบมโนทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: การทบทวนวรรณกรรมและการสังเคราะห์แนวคิดอย่างเป็นระบบ

Athipong Poomeesaeng¹ and Somsak Srisontisuk²

¹ Faculty of Liberal Arts, Kalasin University, Kalasin, 46000, Thailand

² Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002, Thailand

อธิพงษ์ ภูมิแสง¹ และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข²

¹ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ กาฬสินธุ์ 46000 ประเทศไทย

² คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น 40002 ประเทศไทย

Corresponding Author:

Somsak Srisontisuk

E-mail: somsr4@kku.ac.th

Abstract

This article aims to develop a conceptual framework for collaborative governance to enhance revenue management in municipalities in Northeastern Thailand. The focus is on non-tax revenue, which is characterized by its flexibility and potential for development through cooperation among various sectors—namely the public sector, private sector, and civil society. The framework is constructed by integrating two main approaches to collaborative governance: Ansell and Gash's model, which emphasizes structural conditions and consensus-based processes; and Emerson et al.'s model, which focuses on the institutional dynamics of collaborative systems. These theoretical approaches are linked with the concept of local fiscal governance to create an integrated framework. The proposed conceptual framework highlights how cross-sector collaboration can support the mobilization and management of non-tax revenue at the municipal level. It also suggests that successful implementation requires attention to enabling conditions, including leadership, shared motivation, and institutional arrangements. The framework is designed to assist local governments in adapting their revenue strategies to

Article Info

Article history:

- Received: May 30, 2025
- Revised: March 25, 2026
- Accepted: March 26, 2026
- Online: April 1, 2026

Keywords:

collaborative governance
local fiscal
non-tax revenue

คำสำคัญ:

การคลังท้องถิ่น
การจัดการปกครองแบบร่วมมือ
รายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร

address contemporary challenges in a decentralized environment. Key enabling conditions synthesized from the review include institutional leadership, trust and transparency, open communication, shared purpose, collaborative learning, and appropriate institutional arrangements.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากรอบโมเดลการจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมุ่งเน้นที่การจัดหารายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร ซึ่งเป็นรายได้ที่มีความยืดหยุ่นและสามารถพัฒนาได้จากความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยอธิบายผ่านการบูรณาการแนวคิด Collaborative Governance สองแนวทาง ได้แก่ แนวคิดของ Ansell & Gash ที่เน้นปัจจัยเชิงโครงสร้างและกระบวนการสร้างความร่วมมือ และแนวคิดของ Emerson ที่เน้นพลวัตของระบบความร่วมมือในเชิงสถาบัน พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับแนวคิดการคลังท้องถิ่น ในการสังเคราะห์เป็นกรอบโมเดลเชิงบูรณาการนี้เน้นการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในการส่งเสริมการจัดหารายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเสนอว่าเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อความสำเร็จ ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงสถาบัน ความไว้วางใจ และความโปร่งใส กลไกการสื่อสารแบบเปิด เป้าหมายร่วม การเรียนรู้ร่วมกัน และการจัดวางกลไกเชิงสถาบันที่เหมาะสม เพื่อให้ท้องถิ่นประยุกต์ใช้ในการบริหารรายได้ให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน

บทนำ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ถือเป็นองค์กรที่มีความสำคัญมากในสังคมประชาธิปไตยที่รับประกันการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านระบบการเลือกผู้แทนเพื่อรับผิดชอบการบริหารงานบริการสาธารณะและสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่เฉพาะเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่น (Thapa, 2020) โดยเฉพาะในแง่การบริการทางสังคม (social service) ที่เป็นการจัดทำบริการสาธารณะขั้นพื้นฐาน ในแง่ของการพัฒนาท้องถิ่นรายได้ถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ (Simón Otero & Capote Pérez, 2021) ซึ่งการหารายได้ของรัฐบาลท้องถิ่นถือเป็นความท้าทายหลักเนื่องจากการขับเคลื่อนภารกิจส่วนใหญ่จำเป็นต้องใช้งบประมาณ ปัญหาและความท้าทายของ อปท. ส่วนใหญ่ในประเทศกำลังพัฒนาต่างก็เผชิญคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วอันนำมาซึ่งความรับผิดชอบที่เพิ่มมากขึ้นของ อปท. ในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการจัดหาบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานให้แก่ประชาชน การที่ อปท. จะสามารถจัดทำบริการข้างต้นเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตพลเมืองของตนเองได้นั้นรัฐบาลกลางจึงมีความจำเป็นต้องกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นตามหลักความเป็นอิสระตามอำนาจและความรับผิดชอบที่รับการถ่ายโอนจากส่วนกลาง อันเน้นย้ำถึงการกระจายอำนาจจากบนไปสู่พื้นที่ระดับย่อย (subregion) ที่ลดการควบคุมและสั่งการจากรัฐบาลกลาง (Tanchai, 2014)

การกระจายอำนาจเป็นกระแสแนวคิดที่ได้รับความนิยมในหลายประเทศ มีมูลเหตุมาจากหลายมุมมองทั้งนักวิชาการไทยและต่างประเทศในศาสตร์สาขาที่เกี่ยวข้อง เช่น รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ เศรษฐศาสตร์และการคลังสาธารณะ ที่มองว่าการกระจายอำนาจครอบคลุมมิติอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบและความเป็นอิสระ

(Liu et al., 2013) ที่ต้องมีการถ่ายโอนอำนาจ ความรับผิดชอบ และทรัพยากรจากรัฐบาลส่วนกลางไปสู่รัฐบาลท้องถิ่น (Eryilmaz, 2011) เพื่อลดสถานะการรวมศูนย์อำนาจ กระจายการจัดทำบริการสาธารณะอย่างครอบคลุม และทั่วถึง นอกจากนี้การกระจายอำนาจว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นให้เหมาะสมกับความจำเป็นของพื้นที่ ซึ่งโดยทั่วไปการกระจายอำนาจครอบคลุมใน 3 ด้านหลัก คือ ด้านการเมือง (political decentralization) การบริหาร (administrative decentralization) และการกระจายอำนาจทางการคลัง (financial decentralization) (Barnett et al., 1997; Ozmen, 2014; United Nations Development Programme, 1999)

สำหรับประเทศไทยแนวคิดการกระจายอำนาจดังกล่าวยังถูกบรรจุในกฎหมายรัฐธรรมนูญ เรื่อยมากระทั่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) ซึ่งการที่ท้องถิ่นจะบรรลุเป้าหมายหลักในการกระจายอำนาจ อปท. จะต้องมียุทธศาสตร์ในการตัดสินใจต่อภารกิจของท้องถิ่นและความเป็นอิสระทางการคลังโดยเฉพาะในการตัดสินใจด้านการใช้จ่ายงบประมาณได้เอง ดังนั้นการกระจายอำนาจทางการคลังจึงถือเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารท้องถิ่น (Gomes, 2012) เมื่อพิจารณารายได้ของท้องถิ่นพบว่า อปท. มีรายได้มาจาก 4 แหล่งใหญ่ คือ แหล่งรายได้ที่ อปท. จัดเก็บเอง ซึ่งเป็นภาษีอากรที่ท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดเก็บในพื้นที่รับผิดชอบ แบ่งเป็น 1) รายได้จากภาษีอากร คือ ภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง ภาษีป้าย อากรฆ่าสัตว์ ภาษีบำรุงท้องที่ 2) รายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร คือ รายได้ที่เกิดจากรหัสสินของท้องถิ่น สาธารณูปโภค การพาณิชย์และรายได้เบ็ดเตล็ด แหล่งรายได้ที่รัฐจัดเก็บให้เป็นภาษีที่รัฐเป็นผู้จัดเก็บอยู่แล้วจึงดำเนินการจัดเก็บให้แก่ท้องถิ่นในคราวเดียวกัน ได้แก่ ภาษีมูลค่าเพิ่ม 1 ใน 9 ภาษีธุรกิจเฉพาะ ภาษีสรรพสามิต ภาษีสุราและยาสูบ และรายได้อื่น ๆ อันเกิดจากภาษีการพนัน ค่าภาคหลวงแร่ ค่าภาคหลวงปิโตรเลียม 3) แหล่งรายได้จากภาษีที่รัฐแบ่งให้ เป็นภาษีที่รัฐบาลเป็นผู้จัดเก็บแล้วจัดสรรรายได้แบ่งให้ อปท. ได้แก่ ภาษีมูลค่าเพิ่มที่จัดสรรให้ตามกฎหมายกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ ภาษีรถยนต์ประจำปี และ 4) แหล่งรายได้จากเงินอุดหนุน เป็นรายได้ที่รัฐบาลจัดสรรให้แก่ อปท. เพื่อสนับสนุนการดำเนินการของท้องถิ่นแทนรัฐ ได้แก่ เงินอุดหนุนทั่วไปและเงินอุดหนุนเฉพาะกิจ (Sukhothai Thammathirat Open University, 2020)

ในช่วงปีงบประมาณ 2558 ถึง ปีงบประมาณ 2564 อปท. มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 723,185 ล้านบาทต่อปี โดยแหล่งรายได้ของ อปท. ที่มากที่สุดมาจากเงินอุดหนุนร้อยละ 38.27 รองลงมาเป็นรายได้จากที่รัฐบาลจัดเก็บให้ร้อยละ 32.21 รายได้ที่รัฐบาลแบ่งให้ร้อยละ 16.18 และ รายได้ที่ อปท. จัดเก็บเองมีสัดส่วนน้อยที่สุดที่ร้อยละ 13.34 ตามลำดับ (Parliamentary Budget Office, 2021) จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่า อปท. ยังพึ่งพิงรายได้จากเงินอุดหนุนของรัฐเป็นหลัก ซึ่งสวนทางกับเป้าหมายการจัดเก็บรายได้ของ อปท. ที่บรรจุในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) ที่กำหนดให้รัฐบาลดำเนินการให้ อปท. มีรายได้ของตนเองโดยจัดระบบภาษีหรือการจัดสรรภาษีที่เหมาะสม รวมทั้งส่งเสริมและพัฒนาการหารายได้ของ อปท. เพื่อให้สามารถดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ได้อย่างเพียงพอรวมถึงการกำหนดเป้าหมายให้ อปท. มีรายได้เพิ่มขึ้นในสัดส่วนต่อรายได้สุทธิของรัฐบาลไม่น้อยกว่าร้อยละ 35 ที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ. 2549 (Parliamentary Budget Office, 2021) หากพิจารณากลุ่ม อปท. ที่มีการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองในช่วงปี พ.ศ. 2556-2561 จะเห็นว่าเทศบาลเป็นประเภท อปท. ที่เผชิญภาวะถดถอยของรายได้เด่นชัดที่สุด แม้ช่วงเวลาดังกล่าวจะอยู่ก่อนการระบาดของโควิด-19 (ปลายปี พ.ศ. 2562-2565) และถือเป็นระยะที่บริบทโดยรวมค่อนข้างมีเสถียรภาพ แต่กลับพบว่าอัตราการจัดเก็บรายได้ของเทศบาลลดลงอย่างต่อเนื่องทุกปี โดยลดลงจากปีก่อนหน้าในสัดส่วน 14.18, 7.64, 7.17, 4.89, 4.27 และ 3.93 ตามลำดับ (Department of Local Administration, 2021)

จากประเด็นปัญหาด้านรายได้ท้องถิ่นข้างต้นหากใช้แนวคิดการจัดการปกครองแบบร่วมมือ (collaborative governance) ในการอธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์ภายใต้กรอบการวิจัยด้านการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่น

อาจสามารถอธิบายสาเหตุและเชื่อมโยงปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดเก็บรายได้ของ อปท. เนื่องจากเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันในแง่การปรับตัวขององค์กรที่มองว่า อปท. เป็นองค์กรภาครัฐที่ไม่สามารถดำเนินงานโดยลำพังได้ หากแต่ต้องอาศัยการเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมรอบข้างอย่างเป็นพลวัต ในฐานะองค์การระบบเปิดที่ต้องมีการปรับตัวไปตามสภาพแวดล้อมภายนอกที่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะองค์การอื่น ๆ ที่แวดล้อมอยู่ (Luangpraphat, 2020) โดยบทความนี้ผู้วิจัยมุ่งสังเคราะห์วรรณกรรมและแนวคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ Collaborative Governance และการคลังท้องถิ่น เพื่อให้ทราบสาระสำคัญเกี่ยวกับการจัดการปกครองแบบร่วมมือเชื่อมโยงมิติการจัดเก็บรายได้ของ อปท. จากนั้นนำเสนอกรอบมโนทัศน์ที่เชื่อมโยงองค์ประกอบของความร่วมมือกับการจัดเก็บรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีของ อปท. และจากการที่ อปท. มีความเฉพาะเชิงบริบทพื้นที่ บทความนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารและการสังเคราะห์แนวคิด มิได้มีการลงพื้นที่หรือเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์จากเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หากแต่ใช้บริบทเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นกรณีอ้างอิงเชิงบริบท (contextual reference) เพื่อสะท้อนความท้าทายด้านรายได้และเป็นฐานในการพัฒนากรอบมโนทัศน์ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ แม้งานศึกษาด้านการจัดการปกครองแบบร่วมมือจะพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีกรอบทฤษฎีสำคัญ เช่น Ansell & Gash (2008) และ Emerson et al. (2012) รวมถึงงานร่วมสมัยที่ชี้ให้เห็นบทบาทของภาวะผู้นำ ความโปร่งใส และความสัมพันธ์รัฐกับเอกชนในบริบทท้องถิ่นไทย (Gilley & Laochankham, 2024; Laochankham et al., 2024; Zumitzavan et al., 2025) อย่างไรก็ตาม ยังพบช่องว่างสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) งานวิจัยจำนวนมากมุ่งอธิบายความร่วมมือในมิตินโยบายและบริการสาธารณะ แต่ยังมีจำกัดที่เชื่อมโยงความร่วมมือข้ามภาคส่วน เข้ากับการบริหารรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากรของเทศบาลนครโดยตรง 2) ยังขาดกรอบมโนทัศน์เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงเงื่อนไขเริ่มต้น กระบวนการความร่วมมือ กลไกเชิงสถาบัน เข้ากับผลลัพธ์ด้านการจัดหารายได้อย่างเป็นระบบ และ 3) ยังขาดการสังเคราะห์องค์ประกอบเชิงปฏิบัติที่ อปท. สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการออกแบบความร่วมมือเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านรายได้ในบริบทการกระจายอำนาจปัจจุบัน จึงนำไปสู่การพัฒนากรอบมโนทัศน์ในบทความนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสร้างกรอบมโนทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดการจัดการปกครองแบบร่วมมือ (Collaborative Governance)

การจัดการปกครองแบบร่วมมือ (collaborative governance) ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 นักวิชาการบางกลุ่มเชื่อว่าเป็นกระบวนการใหม่ในการบริหารปกครองตามระบอบประชาธิปไตย (Emerson et al., 2012) ช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา มีปรัชญาผู้รู้จำนวนมากได้อธิบายถึงความหมายของคำว่า Collaborative governance และได้มีการแปล Collaborative Governance เป็นภาษาไทยหลายสำนวน บางกลุ่มแปลความว่าเป็น “การอภิบาลบนฐานความร่วมมือ” (Luangpraphat, 2020) “การจัดการปกครองแบบร่วมคิดร่วมทำ” (Siroros, 2015; Tantrachin, 2020) การบริหารการปกครอง (Thamronglak, 2010) และ “การจัดการปกครอง” (Tangsapwattana and Noksuwan Sawasdee, 2003) ในการศึกษาี้เลือกใช้คำในภาษาไทยว่า “การจัดการปกครองแบบร่วมมือ (collaborative governance)” อันบ่งบอกถึงขอบเขตที่กว้างและครอบคลุมแง่มุมต่าง ๆ ของกระบวนการของ การวางแผน การจัดองค์การ การมีส่วนร่วม การจัดการและการใช้ทรัพยากร และการเขียนต่อจากนี้ไปจะใช้คำว่า “การจัดการปกครองแบบร่วมมือ” และ “Collaborative Governance” สลับกันเพื่อให้เกิดความกระชับ

นิยาม Collaborative Governance นั้น ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัดเช่นเดียวกับโมทัศน์อื่น ๆ ที่นักวิชาการต่างให้ความเห็นในแง่มุมที่ต่างกันออกไป จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสามารถจำแนกกลุ่มความหมายได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง นักวิชาการในกลุ่มนี้ได้ให้ความหมายของการจัดการปกครองแบบร่วมมือในแง่ของความเป็นทางการ โดยส่วนใหญ่เห็นสอดคล้องกันในประเด็นการกำหนดกฎ กติกาและวางแนวทางการทำงานร่วมกัน โดย Ansell & Gash (2008) ได้กล่าวถึง Collaborative Governance ว่าเป็นข้อตกลงในการกำกับดูแลที่หน่วยงานสาธารณะอย่างน้อยหนึ่งหน่วยงานมีส่วนร่วมโดยตรงกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ไม่ใช่รัฐในกระบวนการตัดสินใจร่วมกันที่เป็นทางการ เน้นฉันทามติ และมีเป้าหมายเพื่อสร้างหรือจัดการโครงการหรือสินทรัพย์อื่นของรัฐ ความเห็นดังกล่าวเป็นไปในทิศทางที่ Ostrom (1990) ได้เคยกล่าวไว้ว่า การจัดการปกครองแบบร่วมมือเป็นมิติของบรรทัดฐานและกฎที่เป็นทางการที่ร่วมกันกำหนดสำหรับควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่ม ขณะที่ Lynn et al. (2001) ให้ความหมายของการจัดการปกครองแบบร่วมมือในภาพกว้าง ว่าหมายถึง ระบบกฎหมาย กฎเกณฑ์ และแนวปฏิบัติในด้านการบริหารการจัดการสินค้าและบริการสาธารณะ ในแง่นี้ Ansell & Gash (2008) ยังให้ความเห็นสนับสนุนกับ Lynn et al. (2001) ในประเด็นการใช้กฎหมายที่เป็นทางการในการจัดการสินค้าและบริการสาธารณะ สอดคล้องกับ Walter & Petr (2000) ที่กล่าวว่าการจัดการปกครองแบบร่วมมือเป็นกิจกรรมในลักษณะที่เป็นทางการ ทั้งในแง่ของกิจกรรม โครงสร้างและทรัพยากรที่ใช้ร่วมกัน นอกจากนี้ Ring และ Van de Ven (as cited in Thomson et al., 2006) ได้ให้ความหมายของความร่วมมือในแง่ของการมีปฏิสัมพันธ์ของภาคส่วนต่างๆผ่านการเจรจาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนการสร้างกฎเกณฑ์ การรับผิดชอบ และการตัดสินใจในปัญหาาร่วมกัน

กลุ่มที่สอง ให้มุมมองการจัดการปกครองแบบร่วมมือในลักษณะกระบวนการร่วม โดยมองว่าภาคส่วนต่าง ๆ ไม่แยกขาดจากกัน การทำงานและการตัดสินใจไม่ได้มีขอบเขตที่องค์กรรัฐอย่างเดียว การดำเนินงานเป็นไปในลักษณะข้ามพรมแดนองค์กร โดย Agranoff & McGuire (2003) ได้อธิบายถึงการจัดการปกครองแบบร่วมมือว่าเป็นกระบวนการอำนวยความสะดวกและการดำเนินงานในองค์กรหลายองค์กรเพื่อแก้ปัญหาที่องค์กรเดียวไม่สามารถแก้ไขได้ Agrawal & Lemos (2007) ได้ขยายความรวมถึงการบริหารสาธารณะแบบหลายฝ่ายในด้านความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและชุมชน ตลอดจนความร่วมมือระหว่างรัฐบาลด้วยกันรวมถึงความร่วมมือแบบผสมผสานที่ภาครัฐร่วมมือกับเอกชน ภาคเอกชนกับภาคประชาสังคมในลักษณะหุ้นส่วน นอกจากนี้ Emerson et al. (2012) ได้ชี้ให้เห็นว่าการบริหารแบบร่วมมือเป็นกระบวนการและโครงสร้างของการตัดสินใจและการจัดการนโยบายสาธารณะที่มีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้เสียในลักษณะข้ามพรมแดนของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ สอดคล้องกับ UNCG Collaborative Capacities Working Group (2012) ที่ให้รายละเอียดนิยามครอบคลุมกระบวนการจัดตั้ง การขับเคลื่อน การอำนวยความสะดวก การปฏิบัติงาน และการติดตามการจัดการข้ามพรมแดนองค์กร เพื่อแก้ไขปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยองค์กรเดียวหรือภาครัฐเพียงลำพัง การจัดการปกครองแบบร่วมมือนี้มุ่งเน้นไปที่ประเด็นสาธารณะและนำผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่มจากภาคส่วนต่าง ๆ มามีส่วนร่วมในการแสวงหาวิธีการแก้ปัญหา และการตัดสินใจที่มุ่งเน้นฉันทามติ เพื่อใช้ประโยชน์และทรัพยากรที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละภาคส่วนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจที่มุ่งเน้นฉันทามตินี้ มีนักวิชาการที่ให้ความเห็นสนับสนุนและขยายความเพิ่มเติม โดย O'Leary et al. (2006) ให้ความหมายการจัดการปกครองแบบร่วมมือว่าเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ทั้งนี้ Stoker (2004) ให้ความเห็นเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจโดยขยายความเข้าใจของการตัดสินใจว่าเป็นไปในลักษณะของกลุ่มบุคคลหรือระบบองค์กรที่ไม่ได้เกี่ยวกับการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล ซึ่ง Ansell & Gash (2008) ให้ความเห็นสนับสนุน Stoker (2004) ในแง่การตัดสินใจที่ต้องเป็นไปโดยองค์รวม กล่าวคือ ต้องเกิดจากการตัดสินใจโดยรวมของผู้เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและผู้มีส่วนได้เสียอื่น

กลุ่มที่สาม การจัดการปกครองแบบร่วมมือในแง่เป้าหมายการทำงานร่วมกัน ครอบคลุมผลลัพธ์จากภารกิจอันเกิดจากการประสานงาน การแสวงหาประโยชน์ร่วมกันและการแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยนักวิชาการได้อธิบายถึงการประสานงานระหว่างหน่วยงานว่าเป็นการจัดการปกครองแบบร่วมมือ นัยนี้เป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ลักษณะต่าง ๆ ระหว่างองค์กรสาธารณะกับองค์กรอื่นที่ไม่ใช่ของรัฐ ซึ่งนักวิชาการในกลุ่มนี้ได้แก่ Smith (1998) ที่ให้เหตุผลว่าการทำงานร่วมกันเกี่ยวข้องกับการเป็นตัวแทนจากกลุ่มผลประโยชน์หลัก สอดคล้องกับ Connick & Innes (2003) ให้คำจำกัดความการจัดการปกครองแบบร่วมมือที่รวมถึงตัวแทนของผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด และ Reilly (1998) ให้ความเห็นสนับสนุนว่าการทำงานร่วมกันเป็นการแสวงหาความร่วมมือของหน่วยงานรัฐและพลเมืองที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการบางกลุ่มยังมองถึงเป้าหมายของการทำงานร่วมกัน ในแง่การตัดสินใจที่มุ่งเน้นฉันทามติ (Connick & Innes, 2003) ที่มองว่าแม้ภาครัฐอาจมีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจแต่โดยทั่วไปแล้วเป้าหมายของการทำงานร่วมกันก็เพื่อให้เกิดการบรรลุฉันทามติในระดับหนึ่งระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรืออย่างน้อยเพื่อพยายามค้นหาประเด็นของข้อตกลงร่วมกัน (Ansell & Gash, 2008) ขณะที่ Carlson, C. (2007) ได้กล่าวถึงการส่วนร่วมกับทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร พลเมืองและผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ ก็เพื่อพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาสาธารณะที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับ Bryson et al. (2006) ที่มองว่าการจัดการปกครองแบบร่วมมือเป็นการประสานความร่วมมือเพื่อความอยู่รอดขององค์กร

ตัวแบบในการศึกษาการจัดการปกครองแบบร่วมมือ

ในการศึกษาการจัดการปกครองแบบร่วมมือ มีนักวิชาการได้นำเสนอไว้หลายกลุ่มซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละมุมมอง แต่ในแง่ของการศึกษาตัวแบบเพื่อเป็นกรอบคิดสำหรับการนำไปศึกษาต่อยอดตามบริบทต่าง ๆ พบว่า มีนักวิชาการ 2 กลุ่มที่ทำการศึกษาไว้อย่างครอบคลุม คือ

องค์ประกอบของการจัดการปกครองแบบร่วมมือสามารถนำมาสังเคราะห์และบูรณาการเป็นตัวแปรในการศึกษาสภาพความร่วมมือ ได้แก่

องค์ประกอบแรก ได้แก่ เงื่อนไขก่อเกิดความร่วมมือ ประกอบด้วย ผู้นำ ต้องมีหลายบทบาททั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยแสดงบทบาทร่วมกัน (multiple leader) ในการระดมทุกฝ่ายขับเคลื่อนเป้าหมายที่ทุกคนร่วมกันกำหนดขึ้นภายใต้กระบวนการจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ และสิ่งสำคัญอีกประการคือ การทำให้กระบวนการความร่วมมือมีการเจริญเติบโตและพลวัตอย่างต่อเนื่อง (Ansell & Gash, 2008; Bingham & O'Leary, 2008; Carlson, 2007) องค์ความรู้ สำหรับ Saint-Onge & Armstrong (2004) ได้ให้ความสำคัญในความสามารถในคุณภาพการถ่ายทอดความรู้อย่างมีประสิทธิภาพภายในองค์กรและระหว่างองค์กร ดังนั้นความรู้ถือเป็นอีกปัจจัยหลักในความร่วมมือกันเพื่อสร้างความรู้สำหรับแนวทางการจัดการที่ดีและยั่งยืนมากขึ้น ทรัพยากร ที่มีศักยภาพที่แตกต่างกันระหว่างภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งทุกฝ่ายมีข้อจำกัด สมรรถนะที่แตกต่างกัน สิ่งจูงใจ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาสร้างความร่วมมือระหว่างกันก็เป็นประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจเข้ามาร่วมกันทำงาน ต้องสร้างความชอบธรรมภายใน (internal legitimacy) การมีความเชื่อมั่นและการยอมรับว่าความร่วมมือและผู้ที่เกี่ยวข้องมีความน่าเชื่อถือและเป็นสิ่งที่คุ้มค่าต่อการแก้ไขปัญหา (Bryson et al., 2006; Thomson & Perry, 2006) และภูมิหลัง การมีความร่วมมือ หรือความขัดแย้งระหว่างภาคี ซึ่งสามารถเป็นได้ทั้งอุปสรรคและเงื่อนไขการเอื้ออำนวยในกระบวนการสร้างความร่วมมือ และมีผลต่อความไว้นใจเชื่อใจ ดังนั้นกระบวนการสร้างความไว้นใจเชื่อใจกันในช่วงเริ่มต้นจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

องค์ประกอบที่สอง ได้แก่ กระบวนการความร่วมมือ ประกอบด้วย การเข้าร่วมสนทนาปรึกษาหารือ การสร้างความไว้วางใจ ถือเป็นองค์ประกอบแรกของแรงจูงใจร่วมกัน เป็นการพัฒนาความไว้วางใจ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการร่วมมือกันทำงานของแต่ละฝ่าย เกิดความรู้จักและพิศุจน์ให้อีกฝ่ายเห็นถึงความมีเหตุผลและเชื่อถือได้ (Fisher & Brown, 1989) ต่อเรื่องความไว้วางใจนี้ได้รับการยอมรับมาอย่างยาวนาน (Huxham & Vangen 2005;

Koppenjan & Klijn 2004; Leach & Sabatier, 2005) ซึ่งความไว้วางใจนี้ก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่ความเข้าใจของผู้อื่นในแง่ความสนใจ ความต้องการ ค่านิยม และข้อจำกัดต่าง ๆ (Bardach, 1998; Ring & Van de Ven, 1994; Thomson & Perry 2006) การเห็นพ้องต้องกัน ตามที่ Ansell & Gash (2008) อธิบายว่า ความเห็นพ้องต้องกันในกระบวนการ เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการทำงานร่วมกัน ดังนั้นเมื่อมีแรงจูงใจร่วมกันขึ้นแล้วจะส่งเสริมและช่วยรักษาการความร่วมมือตามหลักการไว้ การสร้างความเข้าใจตรงกัน โดย Daniels & Walker (2001) และ Gray (1989) กล่าวว่าความเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นพื้นฐานอันนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทำให้มองเห็นในความแตกต่างของผู้อื่นและชื่นชมในความต่างนั้น ดังที่ Ansell and Gash (2008) กล่าวว่าความเข้าใจเป็นความสามารถในการเข้าใจและเคารพตำแหน่งตลอดจนความสนใจของผู้อื่น และการสร้างผลลัพธ์ให้เกิดระหว่างทำงานร่วมกัน Innes and Booher (1999) อธิบายว่าทั้งกระบวนการและผลลัพธ์ ถูกยึดโยงเข้าด้วยกันซึ่งยากต่อการแยกขาดจากกันได้ ผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการปกครองแบบร่วมมือนี้สามารถ จัดหาและรวมทรัพยากร การสร้างความมั่นคง ตลอดจนการบริหารจัดการองค์การและบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งการบังคับใช้นโยบาย และการกำกับติดตามการดำเนินนโยบายด้วย (Huxham et al., 2000)

มิติการจัดการปกครองแบบร่วมมือ

สามารถนำมาสังเคราะห์และบูรณาการภายใต้ขอบเขตของการศึกษาสำหรับเป็นกรอบในการศึกษาผลจากความร่วมมือ ประกอบด้วย การจัดการเชิงสถาบัน การเตรียมการเชิงสถาบัน ครอบคลุมกระบวนการและโครงสร้างองค์กรที่จำเป็นในการจัดการปฏิสัมพันธ์ตลอดกระบวนการร่วมมือกัน ทั้งที่เป็นบรรทัดฐานทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งต้องกำหนดไว้ทั้งในระดับภายในองค์กรและระหว่างองค์กร (Bryson et al. 2006; Huxham & Vangen, 2005) การเตรียมการเชิงสถาบันจึงเป็นองค์ประกอบที่จำเป็น ทั้งนี้อาจแตกต่างกันไปตามหน้าที่ที่หลากหลาย (Agranoff & McGuire, 2003) เครือข่ายพันธมิตรนโยบาย พันธมิตรดังกล่าวมีปฏิสัมพันธ์กันของภาคส่วนที่หลากหลายทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในระบบนโยบายจนนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างกันในการผลักดัน รวมถึงการที่ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดและดำเนินการขับเคลื่อนไปด้วยกัน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของปัญหาหรือสถานการณ์ตามที่พึงประสงค์ บนพื้นฐานการสร้างความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกันระหว่างผู้มีส่วนร่วม และการมีผู้นำที่เป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการความร่วมมือระหว่างกัน (Emerson & Nabatchi, 2015) และการจัดโครงสร้างความร่วมมือ เริ่มต้นจากการศึกษาเครือข่ายทางสังคม (social network) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของปัจเจกบุคคล กลุ่มและองค์การ โดยให้ความสำคัญกับความเป็นทางการและไม่เป็นทางการในการพึ่งพาระหว่างกลุ่ม/องค์การ บนพื้นฐานการเข้าสู่ศูนย์กลาง ความถี่ และความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกัน (Emerson & Nabatchi, 2015) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างยังเป็นรูปแบบที่สำคัญในการพัฒนาประสิทธิภาพของการบริหารนโยบายสาธารณะผ่านการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอีกด้วย (Milward & Provan, 2000) นอกจากนี้มุมมองนี้ยังแนะนำให้วัดความสามารถของการจัดการปกครองแบบร่วมมือกันที่เน้นผู้รับบริการ การมีส่วนร่วมและตัวกระบวนการอีกด้วย (Provan & Milward, 2001)

รูปแบบการดำเนินงานแบบร่วมมือ

สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อเป็นกรอบในการศึกษา ได้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการดำเนินงานแบบร่วมมือที่เน้นภาคส่วนเป็นศูนย์กลาง ภาคส่วนแต่ละคนมีภารกิจจัดการประสิทธิภาพที่แยกจากกัน กำหนดเป้าหมายของตนเอง รวบรวมข้อมูลของตนเอง และตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินการปรับปรุงประสิทธิภาพของตนเอง ภาคส่วนเหล่านี้ยังคงมีส่วนร่วมด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับนักแสดงคนอื่น ๆ ตามกิจกรรมที่องค์การดำเนินการ และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลการดำเนินงานตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (McNamara, 2010) ต่อมารูปแบบการดำเนินงานแบบร่วมมือแบบผสม รูปแบบนี้ใช้พื้นที่ตรงกลางระหว่างระบบที่เน้นภาคส่วนเป็นศูนย์กลางและเน้นเครือข่าย ในขณะที่ยังคงรักษาเป้าหมายขององค์การที่แยกจากกัน ภาคที่เข้าร่วมจะระบุชุดเป้าหมายที่ใช้ร่วมกันอย่างจำกัด

และจะพยายามที่จะประสานภารกิจการปฏิบัติงานของตนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว ผู้ดำเนินการอาจรักษากระบวนการประเมินผลการปฏิบัติงานของตนเองไว้ได้ แต่ยังไม่ให้ความร่วมมือที่จะดำเนินการทบทวนองค์ประกอบเฉพาะของภารกิจของตน และรูปแบบการดำเนินงานแบบร่วมมือที่เน้นเครือข่าย การทำงานร่วมกันข้ามพรมแดน แสดงถึงรูปแบบพฤติกรรมและกิจกรรมที่มีอยู่ (Emerson et al., 2012) รวมถึงการจัดการเป้าหมายของหน่วยงานตนเอง และเป้าหมายร่วมกันของภาคีเกิดขึ้นผ่านกระบวนการข้ามพรมแดนของการค้นพบร่วมกัน ซึ่งภาคส่วนทุกคนมีส่วนร่วม เป้าหมายเหล่านี้ได้รับการตรวจสอบเป็นระยะโดยภาคีทั้งหมด และผู้ทำงานร่วมกันจะตัดสินใจร่วมกันว่าจะปรับการดำเนินการอย่างไรเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีขึ้น (Ansell & Gash, 2008)

แนวคิดการคลังท้องถิ่น

การคลังของ อปท. (การคลังท้องถิ่น) ถือเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการดำเนินการกิจด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเป็นเครื่องมือหลักที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นนั้น การคลังท้องถิ่นจึงมิได้เป็นเพียงการจัดเก็บรายได้และบริหารงบประมาณเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเองและความเข้มแข็งของการปกครองตนเองในระดับท้องถิ่นอีกด้วย นอกจากนี้ การบริหารการคลังท้องถิ่นยังสามารถอธิบายได้อีกว่า เป็นกระบวนการที่ อปท. ดำเนินการจัดหาและบริหารจัดการทรัพยากรทางการเงินเพื่อใช้ในการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนในเขตพื้นที่รับผิดชอบ โดยมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและครอบคลุมในทุกมิติ ทั้งนี้ ความสามารถในการหารายได้ของ อปท. ยังสะท้อนระดับการกระจายอำนาจทางการคลัง (fiscal decentralization) ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างการคลังของภาครัฐโดยรวม (Shah, 2007; Suwanmala, 2013)

โครงสร้างรายได้ของท้องถิ่น

การจัดบริการสาธารณะในท้องถิ่น อปท. มีอำนาจตามกฎหมายในการจัดเก็บภาษีอากรและได้รับการจัดสรรรายได้จากรัฐบาล เพื่อนำมาใช้จ่ายในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาและตอบสนองตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น โดยรายได้ของ อปท. สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภทหลัก แต่ละประเภทมีแหล่งที่มาและบทบาทที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. รายได้ที่จัดเก็บโดย อปท. (own-source revenue) รายได้ประเภทนี้เป็นรายได้ที่ อปท. มีอำนาจตามกฎหมายในการจัดเก็บภายในเขตพื้นที่รับผิดชอบของตน ประกอบด้วยภาษีอากร ค่าธรรมเนียม และรายได้อื่น ๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้ 1) ภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง 2) ภาษีป้าย 3) อากรฆ่าสัตว์ 4) ภาษีบำรุงท้องถิ่น และ 5) รายได้ที่มิใช่ภาษี ประกอบด้วยรายได้จากทรัพย์สินของท้องถิ่น เช่น ค่าเช่าทรัพย์สิน ดอกเบี้ยเงินฝาก รายได้จากการดำเนินการด้านสาธารณูปโภคหรือพาณิชย์ เช่น กิจการประปา การขนส่ง และรายได้เบ็ดเตล็ด เช่น ค่าธรรมเนียมใบอนุญาต ค่าปรับ และเงินบริจาค เป็นต้น (Dithudom, 2020)

2. ภาษีเสริม (surcharge tax) เป็นภาษีที่รัฐบาลกลางเป็นผู้จัดเก็บในนามของท้องถิ่น โดยจัดเก็บเพิ่มเติมจากภาษีที่มีอยู่เดิม และนำส่งรายได้บางส่วนให้แก่ อปท. ประกอบด้วย 1) รายได้ส่วนแบ่งจากภาษีมูลค่าเพิ่ม (ร้อยละ 7 ของยอดจัดเก็บ) 2) รายได้จากภาษีสรรพสามิต (ร้อยละ 10 ของยอดภาษี) 3) รายได้จากภาษีสุราและยาสูบ จัดเก็บโดยกรมสรรพสามิต โดยเก็บภาษีนี้อีกครั้งร้อยละ 10 ของฐานภาษีเดิม หลักหักค่าใช้จ่ายในการจัดเก็บภาษีแล้ว จะนำส่งเป็นรายได้ให้แก่ อปท. และ 4) รายได้อื่น ๆ เช่น ภาษีการพนัน ค่าภาคหลวงแร่ ค่าภาคหลวงปิโตรเลียม เป็นต้น

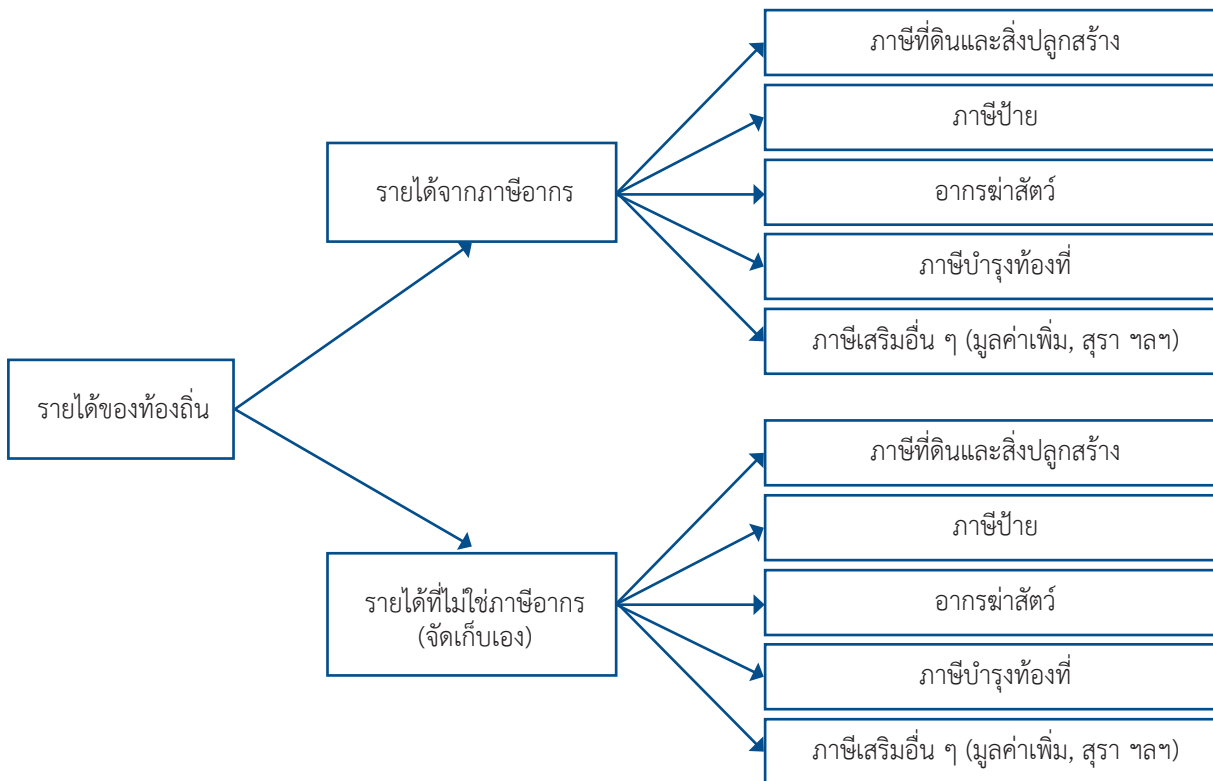
3. ภาษีที่รัฐบาลแบ่งให้ (shared taxes) เป็นระบบการจัดเก็บภาษีร่วมกันระหว่างรัฐบาลและอปท. โดยมีการตกลงแบ่งสัดส่วนรายได้ที่ได้จากฐานภาษีร่วม เช่น ภาษีมูลค่าเพิ่มหรือภาษีรถยนต์ โดยรายได้ภาษีที่จัดเก็บได้ในเขตพื้นที่ใด จะถูกกันไว้เป็นรายได้ของ อปท. ในพื้นที่นั้นโดยเฉพาะ

4. เงินอุดหนุน (intergovernmental transfers) เป็นเงินที่รัฐบาลจัดสรรให้แก่อปท. เพื่อสนับสนุนการดำเนินการกิจที่ถ่ายโอนจากรัฐบาลกลาง หรือใช้เพื่อส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่ในลักษณะที่เฉพาะเจาะจง แบ่งได้เป็น 3 ประเภท

1) เงินอุดหนุนทั่วไป (general-purpose grants) ให้อิสระในการใช้จ่ายตามความจำเป็น 2) เงินอุดหนุนทั่วไปแบบมีวัตถุประสงค์ (general grants with specific purposes) ใช้จ่ายตามภารกิจที่กำหนด และ 3) เงินอุดหนุนเฉพาะกิจ (specific-purpose grants) ใช้ในโครงการเร่งด่วนหรือสนับสนุนนโยบายเฉพาะของรัฐ

ภาพ 1

สรุปแสดงรายได้ของท้องถิ่น

ที่มา: ผู้เขียน

จากโครงสร้างรายได้ของท้องถิ่น ในการศึกษาครั้งนี้สามารถสังเคราะห์เป็นตัวแปรในการศึกษาผลลัพธ์จาก ความมือ โดยศึกษาเฉพาะรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากรเท่านั้น

เงื่อนไขที่เชื่อมโยงการกระจายอำนาจ การกำกับทางการคลังและกลไกความร่วมมือ

วรรณกรรมร่วมสมัยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้สะท้อนว่าศักยภาพรายได้ของ อปท. ไม่ได้ขึ้นกับโครงสร้าง รายได้เชิงกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากแต่ขึ้นกับเงื่อนไขเชิงสถาบันที่กำกับพื้นที่เชิงนโยบายของท้องถิ่น การจัดวาง ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงและความพร้อมของกลไกความร่วมมือที่ทำให้รายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากรสามารถขยาย ฐานและบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพในบริบทการกระจายอำนาจของไทย

ในมิติการคลังท้องถิ่น งานศึกษาเชิงสถาบันในไทยชี้ให้เห็นประเด็นร่วมสำคัญคือ การพึ่งพิงเงินอุดหนุนและ การจัดสรรรายได้จากส่วนกลางยังคงสูง ส่งผลให้ความเป็นอิสระและความสามารถในการพึ่งพาตนเองทาง การคลังของ อปท. ถูกจำกัด ขณะเดียวกันการเพิ่มรายได้จำเป็นต้องมุ่งยกระดับรายได้ที่จัดเก็บเอง โดยเฉพาะ รายได้ที่ไม่ใช่ภาษี เช่น ค่าธรรมเนียม ค่าบริการ รายได้จากทรัพย์สินและกิจการสาธารณูปโภค ตลอดจนการปรับ โครงสร้างฐานรายได้ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจเมืองและการบริการสาธารณะ (Varanyuwatana, 2017; Metasuttirat & Wangkanond, 2017)

ในมิติการกระจายอำนาจเชิงสถาบัน Tanchai and Meesuk (2020) อธิบายว่าบริบทหลังรัฐธรรมนูญ 2560 มีแนวโน้มการกำกับและการกลั้บสู่ศูนย์กลาง (recentralization) ในด้านการเมืองและการบริหาร ซึ่งสะท้อนข้อจำกัดเชิงกติกาที่ อปท. ต้องเผชิญในการจัดทำบริการสาธารณะและการบริหารทรัพยากร การรับรู้ข้อจำกัดดังกล่าวมีนัยต่อการออกแบบความร่วมมือด้านรายได้ เพราะ อปท. จำเป็นต้องสร้างกลไกเชิงสถาบันที่ทำงานได้ภายใต้กรอบกำกับและสร้างความชอบธรรมผ่านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม ต่อประเด็นการกำกับทางการคลังจากส่วนกลางยังได้รับการอธิบายเชิงแนวคิดร่วมสมัยว่าอาจส่งผลทั้งเชิงจำกัดและเชิงเสริมแรงต่อ อปท. โดยงานของ Gilley and Laochankham (2024) เสนอว่าการขึ้นกำกับจากส่วนกลาง ภายใต้กรอบการคลังอาจช่วยให้ อปท. แข็งแรงขึ้นได้ หาก อปท. มีความสามารถเชิงสถาบันในการปรับตัวและใช้เงื่อนไขดังกล่าวเป็นแรงผลักดันในการพัฒนาศักยภาพทางการคลังและการจัดการรายได้ให้มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการยกระดับกลไกข้อมูลรายได้ การกำกับติดตาม และการพัฒนายุทธศาสตร์ด้านรายได้ที่สอดคล้องกับข้อจำกัด

นอกจากนี้งานของ Laochankham et al. (2024) ชี้ให้เห็นวิวัฒนาการความสัมพันธ์เชิงธุรกิจกับรัฐบาลท้องถิ่นที่พัฒนาไปสู่การร่วมลงทุนระหว่างรัฐและเอกชน (Public Private Partnership: PPP) มากขึ้น โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวถูกทำให้เป็นสถาบันผ่านกติกาและโครงสร้างความร่วมมือที่ชัดเจน ซึ่งช่วยเพิ่มทรัพยากรและศักยภาพการพัฒนา ดังนั้น การเพิ่มศักยภาพรายได้ผ่านความร่วมมือกับภาคเอกชนจึงต้องเน้นการจัดวางโครงสร้างเชิงสถาบัน (institutional arrangements) ที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีส่วนร่วมของพลเมือง

ในมิติกลไกภายในองค์กรท้องถิ่น Zumitzavan et al. (2025) ชี้ให้เห็นเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนว่า ภาวะผู้นำ นวัตกรรม และความโปร่งใส เป็นกลไกเสริมแรงให้ความร่วมมือสร้างผลลัพธ์ได้จริง กล่าวคือ ภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์กับความสำเร็จขององค์กรผ่านบทบาทของนวัตกรรมและความโปร่งใส ขณะเดียวกันงานด้านระบบนิเวศบริการสาธารณะดิจิทัลของ อปท. ภาคอีสานยังชี้ว่า ความพร้อมด้านกติกากำกับโครงสร้างองค์กรและการจัดวางความร่วมมือ เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพบริการและความโปร่งใส (Prachumrasee et al., 2025) ซึ่งสะท้อนนัยว่า หาก อปท. ต้องการยกระดับรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร การพัฒนาเครื่องมือดิจิทัล ข้อมูลและการสื่อสารแบบเปิดจะช่วยเพิ่มความไว้วางใจและแรงจูงใจในการร่วมมือของภาคี

กล่าวโดยสรุป วรรณกรรมข้างต้นสนับสนุนกรอบมโนทัศน์ของบทความนี้ว่า การส่งเสริมการบริหารรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากรของเทศบาลนครต้องพิจารณาพร้อมกันทั้ง 1) เงื่อนไขการกระจายอำนาจและการกำกับทางการคลัง 2) โครงสร้างความสัมพันธ์และรูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน และ 3) ความพร้อมเชิงสถาบันของ อปท. โดยเฉพาะด้านภาวะผู้นำ ความโปร่งใส การสื่อสารแบบเปิด การเรียนรู้ร่วมกัน และการจัดวางกลไกเชิงสถาบันที่เหมาะสม จะเชื่อมโยงกระบวนการความร่วมมือไปสู่ผลลัพธ์ด้านรายได้ อย่างเป็นรูปธรรม

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปกครองแบบร่วมมือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ตัวแปรที่สำคัญและนำมาใช้ในการกำหนดกรอบการศึกษา โดยยึดแนวคิดในกลุ่มความร่วมมือที่สำคัญ 2 แนวทาง คือ แนวทางในการศึกษาความร่วมมือของ Ansell and Gash (2008) ที่เน้นการศึกษาตัวแปรที่สำคัญประกอบด้วย ภูมิหลังความขัดแย้งหรือความร่วมมือ สิ่งจูงใจในการเข้าร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ความไม่สมดุลด้านทรัพยากร ความเป็นผู้นำ และการออกแบบสถาบัน รวมถึงกลุ่มปัจจัยที่มีความสำคัญในกระบวนการความร่วมมือ คือการเข้าร่วมสนทนาหารือกัน การสร้างความไว้วางใจ การเห็นพ้องต้องกัน และการสร้างความเข้าใจตรงกัน แนวทางความร่วมมือของ Emerson et al. (2012) ที่เน้นการบูรณาการการทำงานร่วมกันในเชิงระบบ (collaborative governance regime) ประกอบด้วย บริบทของระบบทั่วไป ตัวขับเคลื่อน ระบบการจัดการปกครองแบบร่วมมือ ผลลัพธ์จากภารกิจ ผลกระทบและการปรับตัว ดังตารางสรุปตัวแปรต่อไปนี้

ตาราง 1

สรุปตัวแปรสำคัญจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

นักวิชาการ	ตัวแปรที่ศึกษา																			
	การตัดสินใจร่วมกัน	การเห็นพ้องต้องกัน	เงื่อนไขเริ่มต้น	เครือข่าย/ตัวแสดง	ผู้นำ	ความไว้วางใจ	ความเข้าใจ	ทรัพยากร	ความชอบธรรม	องค์ความรู้	ร่วมประชุมหารือ	แรงจูงใจ	อำนาจหน้าที่	ภูมิหลังความร่วมมือ	นโยบาย กฎ ข้อตกลง	การสื่อสาร	การเตรียมการ	การอำนวยความสะดวก	ผลลัพธ์	ผลกระทบ
Emerson et al. (2012)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ansell and Gash (2008)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Gilley and Laochankham (2024)															✓					
Laochankham et al. (2024)				✓																
Zumitzavan et al. (2025)					✓															
Koppenjan and Klijn (2004)				✓						✓										
Selin and Chavez (1995)					✓															
Bentrup (2001)																		✓		
Innes and Booher (1999)																				✓
Bryson, Crosby, and Stone (2006)				✓		✓											✓			
Leach (2006)						✓														
Ehrmann and Stinson (1999)																				✓
Gray (1989)										✓										
Thomson and Perry (2006)						✓											✓			

ตาราง 1 (ต่อ)

นักวิชาการ	ตัวแปรที่ศึกษา																				
	การตัดสินใจร่วมกัน	การเห็นพ้องต้องการ	เงื่อนไขเริ่มต้น	เครือข่าย/ตัวแสดง	ผู้นำ	ความไว้วางใจ	ความเข้าใจ	ทรัพยากร	ความชอบธรรม	องค์ความรู้	ร่วมประชุมหารือ	แรงจูงใจ	อำนาจหน้าที่	ภูมิหลังความร่วมมือ	นโยบาย กฎ ข้อตกลง	การสื่อสาร	การเตรียมการ	การอำนวยความสะดวก	ผลลัพธ์	ผลกระทบ	
Schneider et al. (2003)					✓																
Sabatier et al. (2005)			✓			✓						✓									
Bingham and O'Leary (2008)			✓															✓			
Borrini-Feyerabend (1996)			✓																		
Agranoff and McGuire (2003)			✓		✓					✓											
Cooper et al. (2006)			✓																		
Milward and Provan (2000)				✓																	
Carlson (2007)					✓																
Bardach (1998)						✓															
Ring and Van de Ven (1994)						✓															
Huxham and Vangen (2005)												✓						✓			
Dukes (2004)	✓																				
Pahl-Wostl et al. (2007)																					✓
วสันต์ เหลืองประภัสร์ (2563)																					✓

วิธีดำเนินการวิจัย

กรอบมโนทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ งานวิจัยนี้ เป็นการกำหนดระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการพัฒนาแนวคิด (conceptual development research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกรอบมโนทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้วิธีการศึกษาทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปกครองแบบร่วมมือเป็นหลักเชื่อมโยงกับแนวคิดการคลังท้องถิ่น ทั้งนี้การศึกษานี้ไม่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลจากเทศบาลนครในพื้นที่ และไม่ได้ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ปฐมภูมิ หากแต่ใช้การวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์แนวคิดเป็นหลัก โดยเริ่มต้นจาก

1. การศึกษาเอกสาร (documentary research) โดยผู้วิจัยรวบรวมและคัดเลือกเอกสารทุติยภูมิ คือ บทความวิจัย บทความวิชาการ และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด Collaborative Governance โดยวรรณกรรมที่ศึกษาข้างต้น จำแนกเป็น วรรณกรรมไทย จำนวน 10 ฉบับ และ วรรณกรรมต่างประเทศ จำนวน 43 ฉบับ เพื่อสังเคราะห์องค์ประกอบ แนวทาง และเงื่อนไขที่เอื้อต่อความร่วมมือในการจัดเก็บรายได้

2. การสังเคราะห์ (conceptual synthesis) โดยนำสาระสำคัญจากเอกสารที่ทบทวนในขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดจากแหล่งต่าง ๆ จากนั้นบูรณาการแนวคิดเพื่อพัฒนาเป็นกรอบมโนทัศน์ที่สามารถอธิบายเงื่อนไขสำคัญของความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในการจัดหารายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากรของเทศบาลนคร ทั้งนี้การสังเคราะห์เป็นไปตามแนวทางของ Scott (1990; 2006) ที่คำนึงถึง 1) ความถูกต้อง (authenticity) กล่าวคือ แหล่งที่มาเอกสารต้องเชื่อถือได้ และมีความถูกต้องสมบูรณ์ 2) มีความน่าเชื่อถือ (credibility) กล่าวคือ เอกสารที่ใช้ไม่มีข้อผิดพลาดและปราศจากข้อมูลที่บิดเบือน 3) ความเป็นตัวแทน (representativeness) กล่าวคือ เป็นเอกสารที่แสดงข้อมูลรายละเอียดได้แทนเอกสารประเภทเดียวกันและเป็นตัวแทนประชากรตัวอย่างได้ และ 4) ความหมายที่ชัดเจน (meaning) กล่าวคือ เอกสารต้องสื่อความหมายที่ชัดเจน เข้าใจง่ายและตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย (Mogalakwe, 2006)

ผลการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำหลักการสำคัญของการจัดการปกครองแบบร่วมมือที่ต่อยอดและพัฒนาบนฐานแนวคิดความร่วมมือเป็นหลัก ซึ่งแนวคิดในกลุ่มความร่วมมือที่สำคัญประกอบด้วย 2 แนวทาง คือ แนวทางในการศึกษาความร่วมมือของ Ansell & Gash (2008) ที่เน้นการศึกษาตัวแปรที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการปกครองแบบร่วมมือ ประกอบด้วย ภูมิหลังความขัดแย้งหรือความร่วมมือ สิ่งจูงใจในการเข้าร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ความไม่สมดุลด้านทรัพยากร ความเป็นผู้นำ และการออกแบบสถาบัน รวมถึงกลุ่มปัจจัยที่มีความสำคัญในกระบวนการความร่วมมือ คือการเข้าร่วมสนทนาหารือกัน การสร้างความไว้วางใจ การเห็นพ้องต้องกัน และการสร้างความเข้าใจตรงกัน แนวทางที่สองคือการศึกษาความร่วมมือตามแนวทางของ Emerson et al. (2012) ที่เน้นการบูรณาการการทำงานร่วมกันในเชิงระบบ (collaborative governance regime) มีพลวัตรการทำงานร่วมกันในชุดของกฎ หลักการ บรรทัดฐาน และกระบวนการตัดสินใจที่แวดล้อมภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งที่ปรากฏชัดและเป็นนัย ประกอบด้วย บริบทของระบบทั่วไป ตัวขับเคลื่อน ระบบการจัดการปกครองแบบร่วมมือ ผลลัพธ์จากภารกิจ ผลกระทบและการปรับตัว

เมื่อพิจารณาขอบเขตของงานวิจัยนี้ พบว่า ทั้งสองแนวทางต่างมีตัวแปรที่มีความสำคัญ และมีจุดเด่นต่างกัน กล่าวคือ แนวทาง Ansell & Gash (2008) มุ่งเน้นการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการปกครองแบบร่วมมือทั้งในแง่อุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนกระบวนการจัดการปกครองแบบร่วมมือ ขณะที่กลุ่มของ Emerson ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มาสัมพันธ์กันในกระบวนการที่มีการมองทั้งระบบ ผู้วิจัยลงความเห็นว่าจะเป็นการดีต่อการศึกษานี้หากมีการนำตัวแปรหลักทั้งสองแนวทางหลักข้างต้นมาสังเคราะห์ตัวแปรและบูรณาการใหม่สำหรับ

พัฒนาเป็นกรอบโมเดลทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบคลุมการศึกษาสภาพความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในเงื่อนไขก่อเกิดความร่วมมือและกระบวนการความร่วมมือ ศึกษาผลจากความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ และค้นหารูปแบบความร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถสรุปแนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในการพัฒนารูปแบบทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

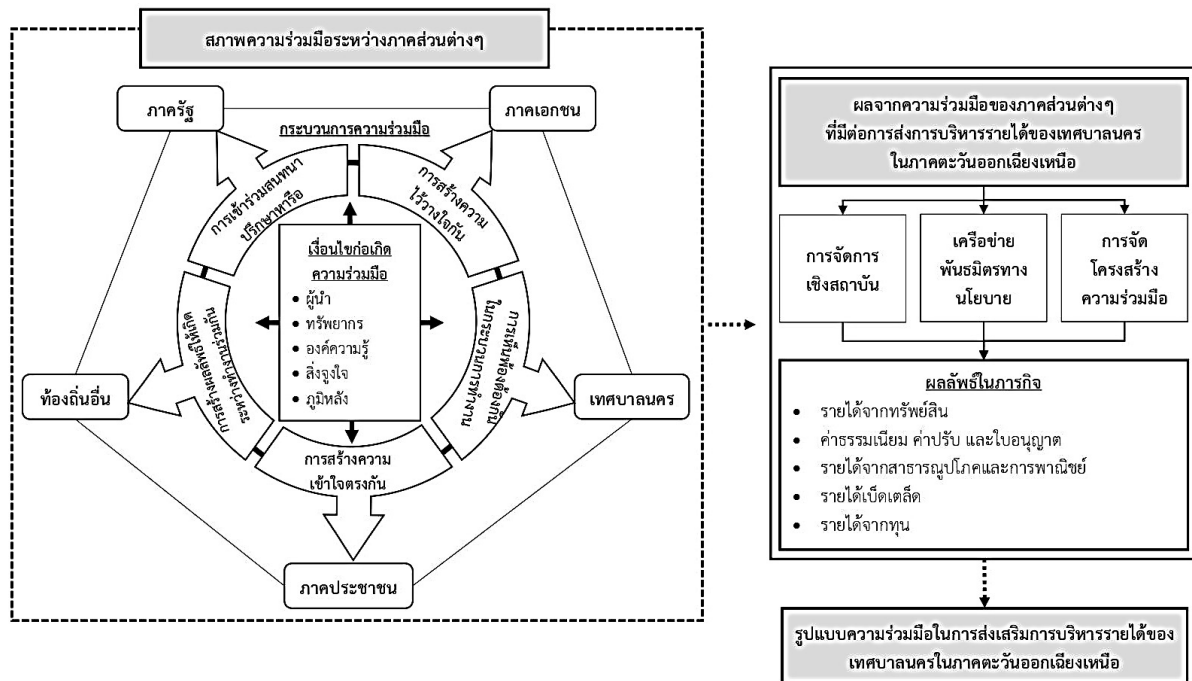
ตาราง 2

สรุปแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในการศึกษา

แนวคิด ทฤษฎี	การนำมาใช้ในการศึกษา
แนวคิดการจัดการปกครองแบบร่วมมือ (collaborative governance)	องค์ประกอบของการจัดการปกครองแบบร่วมมือสามารถนำมาสังเคราะห์และบูรณาการเป็นตัวแปรในการศึกษาสภาพความร่วมมือ ได้แก่ เงื่อนไขก่อเกิดความร่วมมือ ประกอบด้วย ผู้นำ ทรัพยากร องค์ความรู้ สิ่งจูงใจ ภูมิหลัง และกระบวนการความร่วมมือ ประกอบด้วย การเข้าร่วมสนทนาปรึกษาหารือ การสร้างความไว้วางใจ การเห็นพ้องต้องกัน การสร้างความเข้าใจตรงกัน และการสร้างผลลัพธ์ให้เกิดระหว่างทำงานร่วมกัน
	มิติการจัดการปกครองแบบร่วมมือ สามารถนำมาสังเคราะห์และบูรณาการภายใต้ขอบเขตของการศึกษาสำหรับเป็นกรอบในการศึกษาผลจากความร่วมมือ ประกอบด้วย การจัดการเชิงสถาบัน เครือข่ายพันธมิตรนโยบาย และการจัดโครงสร้างความร่วมมือ
	รูปแบบการดำเนินงานแบบร่วมมือสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อเป็นกรอบในการศึกษา ได้แก่ รูปแบบการดำเนินงานแบบร่วมมือที่เน้นภาคส่วนเป็นศูนย์กลาง ร่วมมือแบบผสม และแบบร่วมมือที่เน้นเครือข่าย
แนวคิดการคลังท้องถิ่น	สังเคราะห์เป็นตัวแปรในการศึกษาผลลัพธ์จากความร่วมมือ คือ รายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	สังเคราะห์เป็นองค์ประกอบด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการบริหารรายได้ อภิปรายผลการวิจัย

ภาพ 2

สรุปกรอบโมเดลทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในเชิงพลวัต กรอบโมเดลทัศน์ยังชี้ให้เห็นวงจรการเรียนรู้และการปรับตัว (learning & adaptation) กล่าวคือ เมื่อเกิดผลลัพธ์ระหว่างทาง (intermediate outcomes) เช่น ความไว้วางใจเพิ่มขึ้น ข้อมูลรายได้โปร่งใสขึ้น และการสื่อสารระหว่างภาคีมีประสิทธิภาพ จะย้อนกลับไปเสริมแรงให้กระบวนการความร่วมมือเข้มแข็งขึ้น และทำให้การจัดการรายได้มีเสถียรภาพมากขึ้นตามบริบทการกระจายอำนาจ (Emerson et al., 2012) อีกทั้งกรอบโมเดลทัศน์นี้เชื่อมโยงองค์ประกอบความร่วมมือเข้ากับผลลัพธ์ด้านการบริหารรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากรของเทศบาลนคร ซึ่งครอบคลุมรายได้จากค่าธรรมเนียม ค่าบริการ รายได้จากทรัพย์สินและสาธารณูปโภค การพาณิชย์ของเทศบาล และรายได้เบ็ดเตล็ด โดยเสนอว่าการเพิ่มประสิทธิภาพรายได้ประเภทดังกล่าวต้องอาศัยทั้งการออกแบบกติกาและกลไกสถาบันที่ชัดเจน การสร้างแรงจูงใจร่วมและความร่วมมือของภาคเอกชนและภาคประชาชนในการร่วมคิดร่วมทำร่วมตรวจสอบ

เพื่อให้ผู้อ่านเห็นโครงสร้างของกรอบโมเดลทัศน์อย่างชัดเจน ภาพ 2 ได้สรุปความเชื่อมโยงขององค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ 1) เงื่อนไขก่อเกิดความร่วมมือ เช่น ภาวะผู้นำ ทรัพยากร องค์ความรู้ สิ่งจูงใจ ภูมิหลัง ความร่วมมือ ความขัดแย้งและความชอบธรรม 2) กระบวนการความร่วมมือ ซึ่งประกอบด้วย การเข้าร่วมสนทนาปรึกษาหารือ การสร้างความไว้วางใจ การเห็นพ้องต้องกัน และการสร้างความเข้าใจร่วม และ 3) กลไกเชิงสถาบันและโครงสร้างเครือข่าย ที่กำกับให้ความร่วมมือดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและตรวจสอบได้ (Ansell & Gash, 2008; Emerson et al., 2012; Bryson et al., 2006)

การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเชิงเอกสาร แสดงให้เห็นว่าการจัดการปกครองแบบร่วมมือ (collaborative governance) มีความเป็นไปได้ในการส่งเสริมการจัดการรายได้ของเทศบาลนคร โดยเฉพาะรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร อันเป็น

แหล่งรายได้ที่สามารถขับเคลื่อนผ่านกลไกความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ภายใต้เงื่อนไขของความไว้วางใจ ความเข้าใจร่วม และความพร้อมของกลไกเชิงสถาบัน สอดคล้องกับแนวคิดของ Ansell & Gash (2008) ที่เน้นโครงสร้างกระบวนการ ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การมีส่วนร่วม และการสื่อสารแบบเปิด ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งกับบริบทของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดด้านทรัพยากรและแรงจูงใจในการจัดเก็บรายได้ อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Emerson et al. (2012) ที่ให้น้ำหนักในมิติพลวัตของระบบความร่วมมือเชิงสถาบันทั้งการกำหนดเป้าหมายร่วม การกำหนดกลไกสถาบัน และการเรียนรู้ร่วมกัน เหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการที่เทศบาลนครนำไปประยุกต์ใช้ให้สามารถสร้างพันธมิตรใหม่ ๆ ในการจัดหารายได้ อาทิ การเปิดพื้นที่ให้ภาคเอกชนเข้ามาร่วมลงทุนในทรัพย์สิน การประสานงานกับภาคประชาชนในการบริหารจัดการตลาดหรือพื้นที่สาธารณะร่วม ซึ่งเป็นไปตามหลักการของ Collaborative Governance ที่ไม่จำกัดบทบาทภาคีเครือข่ายให้เป็นเพียงผู้ถูกเชิญเข้าร่วม หากแต่ให้การยอมรับในการมีอำนาจร่วมและมีเสียงในการตัดสินใจด้วยเช่นกัน

ในมิติของเงื่อนไขก่อเกิดความร่วมมือกรอบที่พัฒนาขึ้นสะท้อนข้อค้นพบเชิงทฤษฎีว่า ภาวะผู้นำและการออกแบบสถาบันเป็นตัวเร่งให้เกิดการมีส่วนร่วมและการเจรจาแบบฉันทามติ ซึ่งเป็นหัวใจของความร่วมมือข้ามภาคส่วน (Ansell & Gash, 2008) ขณะเดียวกัน มิติแรงจูงใจร่วม การมีส่วนร่วมเชิงหลักการ ความสามารถในการปฏิบัติร่วม ตามแนวทางของ Emerson et al. (2012) ช่วยอธิบายว่าทำไมการบริหารรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากรจึงต้องอาศัยทั้งความไว้วางใจ การสื่อสารแบบเปิด และการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้กลไกการจัดเก็บ การจัดหารายได้มีความยั่งยืน

เมื่อเชื่อมโยงกับบริบทการกระจายอำนาจและการกำกับทางการคลังของไทย ความร่วมมือเพื่อเพิ่มศักยภาพรายได้ของเทศบาลนครจำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชนและความพร้อมเชิงสถาบันในระดับท้องถิ่น โดยงานศึกษาร่วมสมัยชี้ให้เห็นว่าเงื่อนไขด้านการกำกับจากส่วนกลางสามารถกระทบความสามารถเชิงนโยบายและเชิงการคลังของท้องถิ่น (Gilley & Laochankham, 2024) ขณะที่รูปแบบความสัมพันธ์ด้านธุรกิจกับรัฐบาลท้องถิ่นและการจัดทำ PPP สะท้อนบทเรียนการสร้างพันธมิตรเพื่อการพัฒนา (Laochankham et al., 2024) นอกจากนี้ ด้านภาวะผู้นำและความโปร่งใสใน อปท. ไทยยังสนับสนุนว่าความโปร่งใสและนวัตกรรมองค์การเป็นกลไกเสริมแรงให้ความร่วมมือเกิดผลลัพธ์ที่จับต้องได้ (Zumitzavan et al., 2025) ซึ่งสอดคล้องกับกรอบมโนทัศน์ที่บทความนี้เสนอ

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งพัฒนากลไกการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการปกครองแบบร่วมมือระหว่างภาคส่วน ประกอบด้วย ภาวะผู้นำเชิงสถาบัน (institutional leadership) ที่ทำให้เกิดการริเริ่มความร่วมมืออย่างแท้จริง ความเชื่อใจและความโปร่งใส (Trust & Transparency) เป็นการสร้างความยอมรับระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ กลไกการสื่อสารแบบเปิด (open communication) ที่รองรับการมีส่วนร่วม การมีเป้าหมายร่วม (shared purpose) ในการพัฒนาแหล่งรายได้ใหม่ ๆ และ การเรียนรู้ร่วมกัน (collaborative learning) ที่สามารถต่อยอดแนวทางการบริหารรายได้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทสภาพแวดล้อมปัจจุบัน จากผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่าความร่วมมือในการจัดหารายได้ของเทศบาลนครไม่ควรจำกัดอยู่เพียงความร่วมมือแบบโครงการเฉพาะกิจหรือกิจกรรมเพียงชั่วคราว แต่ต้องได้รับการออกแบบในเชิงระบบ ตั้งแต่ต้นทาง กลางทางและปลายทาง สร้างความต่อเนื่องเชิงนโยบายและสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (ownership) ของทุกภาคส่วน อีกทั้งบทความนี้ได้สะท้อนความใหม่ในมิติการบูรณาการกรอบการจัดการปกครองแบบร่วมมือของ Ansell & Gash (2008) และ Emerson et al. (2012) เข้ากับแนวคิดการคลังท้องถิ่น เพื่อสังเคราะห์เป็น

กรอบมโนทัศน์เชิงบูรณาการที่องค์ประกอบและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากรของเทศบาลนครอย่างเป็นระบบ และสามารถใช้เป็นแนวทางเชิงนโยบายในการออกแบบกลไกความร่วมมือเพื่อเพิ่มศักยภาพรายได้ท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

บทความชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร เน้นศึกษาทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปกครองแบบร่วมมือเป็นหลักเชื่อมโยงกับแนวคิดการคลังท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการปกครองแบบร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างในการจัดหารายได้ของเทศบาลนครเพียงมิติเดียว เพื่อต่อยอดสู่การวิจัยขั้นสูงควรมีการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อทดสอบความถูกต้องและยืนยันองค์ประกอบดังกล่าว อีกทั้งควรมีการนำกรอบมโนทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พัฒนาขึ้นไปใช้ในการวิจัยเปรียบเทียบกับบริบทท้องถิ่นรูปแบบอื่น และในภูมิภาคอื่น เพื่อทดสอบความยืดหยุ่นของแนวคิดดังกล่าว รวมถึงการประยุกต์ใช้ในการศึกษามิติอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากด้านการจัดหารายได้ เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสาธารณสุข หรือการพัฒนาสังคม อันเป็นการต่อยอดแนวคิด Collaborative Governance ให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นไทย

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข สำหรับคำแนะนำและการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องตลอดกระบวนการเขียนบทความนี้ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ในสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยมีหัวข้อเรื่อง "รูปแบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือในการส่งเสริมการบริหารรายได้ของเทศบาลนครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ"

References

- Agrawal, A., & Lemos, M. C. (2007). A greener revolution in the making? Environmental governance in the 21st century. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 49(5), 36-45.
- Agranoff, R., & McGuire, M. (2003). *Collaborative public management: New strategies for local governments*. Georgetown University Press.
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543-571. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Bardach, E. (1998). *Getting agencies to work together: The practice and theory of managerial craftsmanship*. Brookings Institution Press.
- Barnett, C. C., Minis, H. P., & VanSant, J. (1997). *Democratic decentralization*. Research Triangle Institute.
- Bentrop, G. (2001). Evaluation of a collaborative model: A case study analysis of watershed planning in the Intermountain West. *Environmental Management*, 27, 739-748. <https://doi.org/10.1007/s002670010184>
- Bingham, L. B., & O'Leary, R. (2008). *Big ideas in collaborative public management*. M.E. Sharpe.
- Borrini-Feyerabend, G. (1996). *Collaborative management of protected areas: Tailoring the approach to the context*. IUCN.

- Bryson, J. M., Crosby, B. C., & Stone, M. M. (2006). The design and implementation of cross-sector collaborations: Propositions from the literature. *Public Administration Review*, 66(S1), 44–55. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00665.x>
- Carlson, C. (2007). *A practical guide to collaborative governance*. Policy Consensus Initiative.
- Connick, S., & Innes, J. E. (2003). Outcomes of collaborative water policy making: Applying complexity thinking to evaluation. *Journal of Environmental Planning and Management*, 46(2), 177-197. <https://doi.org/10.1080/0964056032000070987>
- Cooper, T. L., Bryer, T. A., & Meek, J. W. (2006). Citizen-centered collaborative public management. *Public Administration Review*, 66(S1), 76–88. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00668.x>
- Daniels, S. E., & Walker, G. B. (2001). *Working through environmental conflict: The collaborative approach*. Praeger.
- Department of Local Administration, (2021). *Revenue data of local administrative organizations for fiscal year 2021*. Local Fiscal Administration Bureau.
- Dithudom, J. (2020). Local administration. In *Teaching materials for the course on Economics and Public Finance*. Sukhothai Thammathirat Open University Press.
- Dukes, E. F. (2004). What we know about environmental conflict resolution: An analysis based on research. *Conflict Resolution Quarterly*, 22(1–2), 191–220. <https://doi.org/10.1002/crq.98>
- Ehrmann, J. R., & Stinson, B. L. (1999). Joint fact-finding and the use of technical experts. In L. Susskind et al. (Eds.), *The consensus building handbook* (pp. 375–399). Sage.
- Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). *Collaborative governance regimes*. Georgetown University Press.
- Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). An integrative framework for collaborative governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(1), 1–29. <https://doi.org/10.1093/jopart/mur011>
- Eryılmaz, B. (2011). *Public Administration-Kamu Yönetimi*. Okutman Publishing-Okutman Yayıncılık, Ankara.
- Fisher, R., & Brown, S. (1989). *Getting together: Building relationships as we negotiate*. Penguin.
- Gilley, B., & Laochankham, S. (2024). Can fiscal recentralization strengthen local government? The case of Thailand. *International Journal of Public Administration*, 47(4), 257–268. <https://doi.org/10.1080/01900692.2022.2111580>
- Gomes, S. (2012). Fiscal powers to subnational governments: Reassessing the concept of fiscal autonomy. *Regional & Federal Studies*, 22(4), 387–406. <https://doi.org/10.1080/13597566.2012.679849>
- Gray, B. (1989). *Collaborating: Finding common ground for multi-party problems*. Jossey-Bass. (015).
- Huxham, C., & Vangen, S. (2005). *Aiming for collaborative advantage*. Routledge.

- Huxham, C., Vangen, S., Huxham, C., & Eden, C. (2000). The challenge of collaborative governance. *Public Management an International Journal of Research and Theory*, 2(3), 337-358. <https://doi.org/10.1080/14719030000000021>
- Innes, J. E., & Booher, D. E. (1999). Consensus building and complex adaptive systems. *Journal of the American Planning Association*, 65(4), 412–423. <https://doi.org/10.1080/01944369908976071>
- Koppenjan, J. F. M., & Klijn, E. H. (2004). *Managing uncertainty in networks*. Routledge.
- Laochankham, S., Kamnuansilpa, P., & Hicken, A. (2024). The evolution and institutionalisation of business–government relations: Public–private partnerships in Khon Kaen, Thailand. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 43(2), 308–330. <https://doi.org/10.1177/18681034241261405>
- Leach, W. D. (2006). Collaborative public management and democracy: Evidence from western watershed partnerships. *Public Administration Review*, 66(S1), 100–110. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00670.x>
- Leach, W. D., & Sabatier, P. A. (2005). To trust an adversary: Integrating rational and psychological models of collaborative policymaking. *American Political Science Review*, 99(4), 491–503. <https://doi.org/10.1017/S000305540505183X>
- Liu, J., Martinez-Vazquez, J., & Timofeev, A. (2013). Measuring the extent of fiscal decentralization. In OECD (Ed.), *Measuring fiscal decentralization: Concepts and policies* (OECD Fiscal Federalism Studies). OECD Publishing.
- Lynn, L. E., Heinrich, C. J., & Hill, C. J. (2001). *Improving governance: A new logic for empirical research*. Georgetown University Press.
- Luangpraphat, W. (2020). *Collaborative-based governance: Decentralized society, fragmentation of public administration, and a search for new state-driven models*. King Prajadhipok’s Institute.
- McNamara, P. (2010, September 3). *Factors influencing the time management behaviours of small business managers*. SBS HDR Student Conference.
- Metasuttirat, J., & Wangkanond, R. (2017). The development of new revenue structure of local government in Thailand. *International Journal of Crime, Law and Social Issues*, 4(2), 129–140.
- Milward, H. B., & Provan, K. G. (2000). Governing the hollow state. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10(2), 359–380.
- Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review/Revue Africaine de Sociologie*, 10(1), 221–230.
- O’Leary, R., Gerard, C., & Bingham, L. B. (2006). Introduction to the symposium on collaborative public management. *Public Administration Review*, 66(S1), 6–9. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00661.x>
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge university press.

- Ozmen, A. (2014). Notes to the concept of decentralization. *European Scientific Journal*, 10(10), 415–424.
- Pahl-Wostl, C., Craps, M., Dewulf, A., Mostert, E., Tàbara, D., & Taillieu, T. (2007). Social learning and water resources management. *Ecology and Society*, 12(2). <https://doi.org/10.5751/ES-02037-120205>
- Parliamentary Budget Office. (2021). *Report on the analysis of local administrative organizations' revenue*. Secretariat of the House of Representatives.
- Prachumrasee, K., Kamnuansilpa, P., & Setthasuravich, P. (2025). Digital public service ecosystems in local governance: Insights from Northeastern Thailand's local administrative organizations. *FWU Journal of Social Sciences*, 19(2), 111–135. <http://doi.org/10.51709/19951272/Summer2025/8>
- Provan, K. G., & Milward, H. B. (2001). Do networks really work? A framework for evaluating public-sector organizational networks. *Public Administration Review*, 61(4), 414–423. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00045>
- Reilly, P. A. (1998). Balancing flexibility: Meeting the interests of employer and employee. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 7(1), 7–22. <https://doi.org/10.1080/135943298398934>
- Ring, P. S., & Van de Ven, A. H. (1994). Developmental processes of cooperative interorganizational relationships. *Academy of Management Review*, 19(1), 90–118. <https://doi.org/10.5465/amr.1994.9410122009>
- Saint-Onge, H., & Armstrong, C. (2004). *The conductive organization: A knowledge agenda for breakthrough performance*. Butterworth-Heinemann.
- Schneider, C. (2003). The influence of spatial scale on quantifying insect dispersal: An analysis of butterfly data. *Ecological Entomology*, 28(2), 252–256. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2311.2003.00495.x>
- Scott, J. (1990). *A matter of record: Documentary sources in social research*. Polity Press.
- Scott, J. (2006). Social research and documentary sources. In J. Scott (Ed.), *Documentary research* (pp. 3–40). SAGE Publications.
- Seidenfeld, T. (2000). *Remarks on the theory of conditional probability: Some issues of finite versus countable additivity*.
- Shah, A. (Ed.). (2007). *Local budgeting*. World Bank.
- Simón Otero, L., & Capote Pérez, R. (2021). Fees as a source of financing for local development in Cuba. *Cooperativismo y Desarrollo (COODES)*, 9(3).
- Siroros, P. (2015). Governance, governance networks, and metagovernance: A study of administrative management in policy perspectives. In *Unpacking public policy: Multidimensional perspectives on contemporary public policy*. Thammasat University.
- Smith, V. L. (1998). The two faces of Adam Smith. *Southern Economic Journal*, 65(1), 1–19.
- Stoker, G. (2004). *Transforming local governance*. Palgrave Macmillan.

- Sukhothai Thammathirat Open University. (2020). *Teaching materials for the course on Public Finance and Budgeting (Units 9–15)*. Sukhothai Thammathirat Open University Press.
- Suwanmala, J. (2013). *Public finance: On competition, betrayal, and risks*. Chulalongkorn University.
- Tanchai, W. (2014). *Decentralization and democracy in Thailand*. King Prajadhipok's Institute.
- Tanchai, W., & Meesuk, A. (2020). Decentralization and local governance in Thailand under the new constitution: Challenges of re-centralizing politics and administration. *King Prajadhipok's Institute Journal of Democracy and Governance*, 2, 3–26.
- Tangsapwattana, E., & Noksuan Sawasdee, S. (2003). Administration and governance. In M. R. Prudhisan Chumphon (Ed.), *Words and concepts in contemporary political science*. Chulalongkorn University Press.
- Tantrachin, P. (2020). Collaborative governance: Factors influencing its development and implementation. *Burapha Journal of Political Economy*, 8(1), 139–162.
- Thamronglak, A. (2010). *Public governance: Public administration in the 21st century*. Thammasat University.
- Thapa, L. (2020). *Local government: Concept, roles and importance for contemporary society*. <https://www.researchgate.net/publication/342876251>
- Thomson, A. M., & Perry, J. L. (2006). Collaboration processes: Inside the black box. *Public Administration Review*, 66(S1), 20–32. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00663.x>
- UNCG Collaborative Capacity Work Group. (2012). Building collaborative capacity: A guidance document.
- United Nations Development Programme. (1999). *Decentralization: A sampling of definitions*. United Nations Development Programme.
- Varanyuwatana, S. (2017). Fiscal decentralization and intergovernmental transfer in Thailand. *Thammasat Review of Economic and Social Policy*, 3(2), 6–50.
- Walter, U. M., & Petr, C. G. (2000). A template for family-centered interagency collaboration. *Families in Society*, 81(5), 494-503.
- Zumitzavan, V., Prachumrasee, K., & Pathak, S. (2025). Transformational leadership cultivating innovation and transparency in local government organisations, Thailand. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 11(3), 100626. <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2025.100626>

How to Cite this Article:

Poomeesaeng, A., & Srisontisuk, S. (2026). A conceptual framework of collaborative governance for enhancing revenue management in municipalities in northeastern Thailand: Systematic literature review and conceptual synthesis. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(1), 1–22.

Creation of Contemporary Art, Silk Screen Printing Using the Prototype from the Murals of Wat Thep Nimit, Panare District, Pattani Province

การสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัยภาพพิมพ์ตะแกรงไหมโดยใช้ต้นแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

Supachai Soijit

Faculty of Fine and Applied Arts, Prince of Songkla University, Pattani, 94000, Thailand

ศุภชัย สร้อยจิต

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี 94000 ประเทศไทย

Corresponding Author:

Supachai Soijit

E-mail: so.supachai@gmail.com

Abstract

This research, titled “The Creation of Contemporary Art through Silkscreen Printing Inspired by the Mural Paintings of Thepnimit Temple, Panare District, Pattani Province,” aims to study the mural paintings of Thepnimit Temple and to apply these traditional artworks to the creation of contemporary art. The objective is to explore the visual elements of the temple’s murals and to creatively transform them into modern silkscreen print artworks. The research employed a qualitative research methodology combined with a practice-based research approach. Data were collected through documentary research and fieldwork at Thepnimit Temple, Panare District, Pattani Province. Purposive sampling was used to select key informants, including cultural experts, local scholars, the temple abbot, and officials from the Pattani Provincial Cultural Office, all of whom possess in-depth knowledge of the region’s history and art. The research instruments comprised semi-structured interviews, observation records, and the experimental art creation process. The research led to the development of new knowledge in conveying the styles and content of the mural paintings at Thepnimit Temple through silkscreen printing techniques, transforming them into two-dimensional contemporary artworks. The creative works were divided into three sets: the Line Drawing Replication Set, consisting of 25 pieces, which presents detailed line drawings replicating the original mural paintings; the Contemporary Art Creation

Article Info

Article history:

- Received: June 16, 2025
- Revised: March 11, 2026
- Accepted: March 24, 2026
- Online: April 1, 2026

Keywords:

contemporary art
mural painting
silk screen

คำสำคัญ:

จิตรกรรมฝาผนัง
ภาพพิมพ์ตะแกรงไหม
ศิลปะร่วมสมัย

Set, a series of artworks inspired by the beauty and impression of scenes from the Buddha's biography and the Jataka tales, developed through selective interpretation; and the Product Design Set, featuring designs derived from animal and plant motifs, which applies those patterns to product design using sublimation printing and flex printing processes. The creative works reflect the extension of local artisanal knowledge into meaningful and contemporary artistic development. Moreover, they contribute to the preservation, continuation, and advancement of cultural heritage, making it adaptable and relevant to the modern context.

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยภาพพิมพ์ตะแกรงไหม โดยใช้ต้นแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตรอำเภอบะนาเร จังหวัดปัตตานีมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร และเพื่อประยุกต์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังสู่การสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัยการวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผสมผสานกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างสรรค์ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนาม วัดเทพนิมิตร อำเภอบะนาเร จังหวัดปัตตานี การเก็บข้อมูลใช้การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านศิลปวัฒนธรรม ปรารภผู้ท้องถิ่น เจ้าอาวาสวัด และวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี ซึ่งมีองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และศิลปะในพื้นที่ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกต และการทดลองสร้างสรรค์ผลงานผลการวิจัยนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านการถ่ายทอดรูปแบบและเนื้อหาของจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร ผ่านเทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม (silk screen) สู่ผลงานศิลปะร่วมสมัยในรูปแบบ 2 มิติ โดยแบ่งการสร้างสรรคออกเป็น 3 ชุดผลงาน ได้แก่ 1) ชุดคัดลอกภาพต้นแบบลายเส้น จำนวน 25 ชิ้นงาน ซึ่งนำเสนอรายละเอียดของจิตรกรรมฝาผนังในรูปแบบลายเส้น 2) ชุดผลงานสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ถ่ายทอดเรื่องราวความประทับใจในความงามของฉากพุทธประวัติ และทศชาติชาดก ด้วยวิธีการเลือกแบบจำเพาะเจาะจง 3) ชุดผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วยการออกแบบลวดลายจากภาพสัตว์และพันธุ์ไม้ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับผลิตภัณฑ์ผ่านกระบวนการพิมพ์แบบ Sublimation และ Flex Print ผลงานสร้างสรรค์สะท้อนถึงการต่อยอดองค์ความรู้จากศิลปะฝีมือช่างพื้นถิ่นสู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์อย่างมีคุณค่าและร่วมสมัยอีกทั้งยังเป็นการสืบสาน อนุรักษ์ และพัฒนาองค์ความรู้เชิงวัฒนธรรมให้สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างหลากหลายและเหมาะสมกับบริบทของยุคสมัยปัจจุบัน

บทนำ

ศิลปะร่วมสมัย (contemporary) หมายถึง ศิลปะที่อยู่ร่วมกับยุคสมัยปัจจุบัน เป็นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยศิลปินในยุคปัจจุบันและยังคงมีชีวิตอยู่ รวมถึงแนวทางการสร้างผลงาน ทางด้านเทคนิค รูปแบบและวิธีการสร้างสรรค์ของศิลปินว่าเป็นในแบบปัจจุบันหรือไม่ ถ้าเป็นแบบปัจจุบันก็จึงนับว่าเป็นผลงานศิลปะร่วมสมัย (Nuansawat, 2015)

เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม (silk screen) เป็นการพิมพ์ลายฉลุโดยใช้ไม้ปาดสีรูดเนื้อสีผ่านตะแกรงเนื้อละเอียดซึ่งบริเวณที่ไม่ถูกพิมพ์จะเป็นบริเวณที่ถูกกันสีเอาไว้ไม่ให้สีลอดผ่านลงมาสู่พื้นรองรับด้านล่าง เทคนิคนี้เป็นที่นิยมใช้ในการพิมพ์ด้านธุรกิจ เช่น พิมพ์โปสเตอร์ พิมพ์ผลวดลายบนเสื้อผ้า (Eua-anan, 1997) (Mayer, R. (1997). A Dictionary of Art Terms and Techniques (M. Eua-anan, Trans.). Bangkok: Department of Academic Affairs (1969) ภาพพิมพ์ตะแกรงไหม หรือ ซิลค์สกรีน (silk screen) ได้รับการพัฒนาต่อจากการพิมพ์ผ่านฉลุพิมพ์หรือแม่พิมพ์ลายฉลุ (stencil) ทำให้ภาพพิมพ์ตะแกรงไหม มีประสิทธิภาพและมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น วิธีการพิมพ์นี้ได้รับการพัฒนาขึ้นในประเทศญี่ปุ่นโดยผู้นำกระบวนการพิมพ์ที่ชื่อว่า ยา ยู เซน (Ya Yu Zen) ในราวพุทธศตวรรษที่ 22 ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จึงถือได้ว่าภาพพิมพ์ตะแกรงไหม ได้พัฒนามาอย่างต่อเนื่องและมีเทคนิคต่าง ๆ มากมายที่สามารถพิมพ์ภาพได้อย่างประณีตและงดงาม (Tangcharoen, 1981)

ศิลปะไทยมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ตามสภาพของความเจริญและพัฒนาการของสังคม โดยเฉพาะผลงานศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นอันเนื่องมาจากความเชื่อและอิทธิพลของบุคคลแต่ละยุคสมัย พัฒนามาเป็นงานจิตรกรรมที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย มีขนบประเพณีและวัฒนธรรมของตนเอง และได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้น ๆ ลงไปในงานจิตรกรรมทำให้มีรูปแบบและแนวคิดที่มีความเป็นเอกลักษณ์ไทย ซึ่งเรียกว่า จิตรกรรมไทย (Leesuwan, 2000) จิตรกรรมไทยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ 1) เนื้อหาทางรูปทรง 2) เนื้อหาทางเรื่อง และ 3) เนื้อหาทางสัญลักษณ์ ซึ่ง 3 ส่วนนี้มีความสอดคล้องกัน มีเรื่องราวเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ปรากฏขึ้นในผลงานจิตรกรรมเช่น พุทธประวัติ วรรณคดี นิยาย บทบาทของบุคคล และมีสิ่งที่เป็นธรรมชาติต่าง ๆ เช่น คน สัตว์ พืช สิ่งของ และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น บ้านเรือน ของใช้ เป็นต้น (Nimsamer, 1989)

วัดเทพนิมิตร เดิมชื่อวัดบ้านกลาง ตั้งอยู่ตำบลบ้านกลาง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี จากหลักฐานที่จารึกอยู่บนฝาผนังด้านในพระอุโบสถทั้งสี่ด้าน ระบุว่า “จากฤกไฉเมื่อจุลศักราช 1225 ปีกุญเบญจศก” ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 2406 ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะของพระอุโบสถเป็นอาคารทรงไทย หลังคาซ้อนกัน 3 ชั้น มุงกระเบื้องไทย มีขนาด 5 ห้อง ยกพื้นสูง 1.5 เมตร รายรอบด้วยเสาตั้งขึ้นรับช่อ ภายในมีงานจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างพื้นถิ่น ใช้สีฝุ่นเขียน นิยมใช้สีที่สดและตัดกัน เช่น สีเขียวกับสีแดง สีครามกับสีส้ม เนื้อเรื่องที่นำเสนอเป็นเรื่องราว ทศชาติชาดก พระพุทธประวัติ เทพชุมนุม พญาคชสีห์ และเรื่องรามเกียรติ์ (Ekaphon Phaisan Company, 2019) ภายในพระอุโบสถมีภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังอันทรงคุณค่า สะท้อนถึงความเป็นเอกลักษณ์งานช่างพื้นถิ่นของสามจังหวัดชายแดนภาคได้อย่างแท้จริง และที่สำคัญจิตรกรรมเหล่านี้ยังไม่เคยถูกนำเสนอให้สาธารณชนได้เล็งเห็นคุณค่าของศิลปกรรมพื้นถิ่นรวมทั้งยังไม่มีการพัฒนาหรือต่อยอดผลงานศิลปะอันทรงคุณค่าเหล่านี้

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของงานจิตรกรรมฝาผนังพื้นถิ่นที่ใกล้จะถูกลบเลือนด้วยการเสื่อมสลายของเวลาที่ยาวนานถึง 156 ปี ตลอดจนจนถึงการดูแลรักษาที่ไม่ต่อเนื่อง จึงเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ และทดลองถ่ายทอด บันทึก ผลงานจิตรกรรมฝาผนังด้วยการนำเสนอผลงานโดยใช้แนวความคิดจากภาพจิตรกรรมต้นแบบผ่านรูปแบบงานลักษณะงานสองมิติ สามมิติจัดวางสอดคล้องกับพื้นที่ ด้วยเทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหมสู่การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยเพื่อเป็นแนวทางในการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการเทคนิคภาพพิมพ์ ให้ความงดงามทางด้านสุนทรียคงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี
2. เพื่อประยุกต์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี สู่การสร้างสรรคศิลป์ร่วมสมัย

การทบทวนวรรณกรรม

จิตรกรรมฝาผนังภาคใต้

ภาคใต้ของประเทศไทยที่มีลักษณะเป็นพื้นดินที่ยื่นยาวออกไปในทะเล ทั้งสองฝั่งของแผ่นดินด้านตะวันออกติดกับทะเลอ่าวไทย และด้านตะวันตกติดกับทะเลอันดามัน ในอดีตคาบสมุทรของภาคใต้ทั้งสองฝั่งจึงเอื้ออำนวยให้มีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยเป็นชุมชนชายฝั่งทะเลเพื่อเป็นเมืองท่ามีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศและหัวเมืองต่าง ๆ โดยมีเรือเป็นยานพาหนะ และจากการค้นพบทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลด้านศิลปกรรมของกลุ่มชนหลากหลายเชื้อชาติ ที่เข้ามาอาศัยเช่น สยาม มลายู ชวา อาหรับ อินเดีย ตะวันตก จีน จำปา เป็นเหตุให้วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ เข้ามาผสมผสานและมีการเผยแพร่ ขยายของศาสนาต่าง ๆ ไปด้วย เช่น ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู พุทธศาสนาและอิสลาม (Pongpaiboon, et al., 2000) ทำให้การที่มีหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาเกิดเป็นศิลปวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายรูปแบบทั้งเนื้อหาสาระ เทคนิคเชิงช่าง ความเชื่อของแต่ละศาสนาที่หล่อหลอมรวมกันสร้างสรรค์กับลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นภาคใต้ เกิดเป็นอัตลักษณ์ตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจิตรกรรมที่มีความเจริญสูงสุดของภาคใต้ในอดีตนั้นปรากฏชัดเจนในศิลปะศรีวิชัย (Khongthong, 2001) ซึ่งสอดคล้องกับ Southern Thailand Studies Institute (1986) กล่าวว่าจิตรกรรมภาคใต้มีลักษณะที่แสดงถึงอิทธิพลของศิลปกรรมสมัยศรีวิชัยอย่างชัดเจน จิตรกรรมฝาผนังภาคใต้ของไทยที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดคือ จิตรกรรมภาพเขียนสีในถ้ำศิลป์ ณ จังหวัดยะลา ภาพเขียนนี้วาดขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 คล้ายกับการฟื้นฟูศาสนาขึ้นมาใหม่ เป็นภาพพระพุทธรูป มีพระสาวกและภาพสตรี 3 คนกำลังยืนอยู่ ซึ่งยังคงรักษาลักษณะของศิลปะแบบศรีวิชัยไว้ และพบว่าพระสงฆ์จากลังกาได้มาพำนักอยู่ที่นครศรีธรรมราชก่อนที่จะเดินทางต่อขึ้นมายังกรุงสุโขทัย ดังนั้น ภาพเขียนเหล่านี้จึงเป็นการแสดงออกครั้งสุดท้ายของสกุลช่างเขียนพื้นเมืองตามศิลปะแบบศรีวิชัย (Bhirasri, 2003) มีความสอดคล้องกับงานวิจัย Turee (2014) จิตรกรรมฝาผนังภาคใต้คติความเชื่อพระพุทธศาสนา บทความวิชาการนี้ เป็นการวิเคราะห์ที่ความภาพจิตรกรรมฝาผนังภาคใต้สมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 1 – 6 ที่แสดงออกถึงความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของภาคใต้ บริเวณฝั่งทิศตะวันออกทะเลอ่าวไทย ประกอบด้วยจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา นราธิวาส ปัตตานี ที่สืบสานพระพุทธศาสนาโดยการสร้างวัดขึ้นในชุมชนและเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเพื่อประดับตกแต่งภายในสถาปัตยกรรมตามความเหมาะสมกับขนาดพื้นที่ และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจตามความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของคนในภาคใต้ ดังปรากฏภาพเนื้อหาหลักตามแบบแผนช่างหลวงภาคกลาง ด้วยภาพทศชาติ พุทธประวัติ ปรีชาธรรม และเนื้อหาร่องแทรกภาพประเพณีวัฒนธรรม และภาพวิถีชีวิต ดังเช่นภาพการทำ บุญ ฟังเทศน์ เพื่อเป็นการสะสมบุญในปัจจุบันชาติเพื่ออนาคตชาติที่สอดคล้องกับความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมที่มีจุดเชื่อมโยง 3 จุด คือ อดีตชาติ – ปัจจุบันชาติ – อนาคตชาติ ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นภาคใต้ ซึ่งสรุปได้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังภาคใต้ แสดงออกตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา

กล่าวโดยสรุป จิตรกรรมฝาผนังในภาคใต้ จะแสดงถึงความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ลักษณะส่วนใหญ่ใกล้เคียงกับจิตรกรรมของภาคกลางทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภาคใต้สะท้อนถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านและแสดงถึงพุทธประวัติ ทศชาติชาดก นิทาน หรือลวดลายต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นต้น

การสร้างสรรคผลงานศิลปะด้วยเทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม

Choorun (2000) เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม หรือ ซิลค์สกรีน การพิมพ์ด้วยวิธีนี้ได้เกิดขึ้น เมื่อราว พ.ศ. 2440 ส่วนมากใช้ในงานโฆษณาและงานนิตยสาร ในช่วง พ.ศ. 2490 โดยชื่อของเทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม หรือ ซิลค์สกรีน มาจากผ้าที่มีรูตะแกรงที่ละเอียดแล้วนำไปเย็บเข้ากับกรอบไม้ก็สามารถใช้เป็นพื้นรองให้กับแผ่นฉลุที่เป็นกระดาษแกะได้ โดยใช้การ ทากาวติดแผ่นฉลุเข้ากับผ้าไหม ซึ่งกรรมวิธีสำหรับการพิมพ์นี้ รูตะแกรงเปิดของผ้าไหมจะปล่อยให้สีลอดออกไปได้ ในขณะที่แผ่นฉลุที่เป็นกระดาษจะปิดกั้นสีไว้ ดังนั้น จึงสามารถสร้างรูปภาพด้วยการใช้กาวอุดปิดรูตะแกรงผ้าเอาไว้หรือใช้วัตถุอื่นได้ตามความเหมาะสม สอดคล้องกับ Kunchaethong (2012) ได้กล่าวว่า เทคนิคภาพพิมพ์สกรีน เป็นที่นิยมของศิลปินในการนำมาใช้สร้างสรรค์ผลงานเพราะมีข้อดีหลายอย่าง เช่น สามารถพิมพ์ทับกันได้หลาย ๆ ครั้ง จากแม่พิมพ์แต่ละสีได้หลายสี ทำให้สามารถผลิตงานพิมพ์ได้จำนวนมาก

กล่าวโดยสรุป เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหมสามารถพิมพ์ลงบนวัสดุหลากหลายประเภท เช่น ผ้า ไม้ กระดาษ พลาสติก โลหะและวัสดุสังเคราะห์อื่น ๆ เป็นการพิมพ์โดยใช้ไม้ปาดสีและรีดเนื้อสีผ่านตะแกรงเนื้อละเอียดลงมาสู่วัสดุที่ต้องการพิมพ์ ทั้งนี้บริเวณที่ไม่ถูกพิมพ์จะเป็นบริเวณตะแกรง เนื่องจากถูกกันเอาไว้ไม่ให้สีลอดผ่านลงมาสู่วัสดุที่ต้องการพิมพ์ ซึ่งจะเกิดลวดลายความสวยงาม นับเป็นกระบวนการเดียวที่ภาพพิมพ์ปรากฏตรงกับแม่พิมพ์ไม่กลับซ้ายขวาเหมือนกระบวนการพิมพ์ชนิดอื่น ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยที่ใช้เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหมในการสร้างสรรค์ผลงานของ Chakchianan (2022) ได้ทำการศึกษา การสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม ชุด เส้น สี สุนทรียแห่งองค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาข้อมูลความเป็นมา โครงสร้างสถาปัตยกรรม สีและลวดลาย วิเคราะห์หารูปแบบและเทคนิควิธีการ ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย ถ่ายทอดคุณค่าความงามขององค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาลที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม 2) เพื่อสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม ชุด เส้น สี สุนทรียแห่งองค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล ผลการวิจัยพบว่า งานสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย โดยการนำทัศนธาตุต่าง ๆ มาใช้ในลักษณะการทำซ้ำและตัดทอนรายละเอียด สร้างให้เกิดความสัมพันธ์เคลื่อนที่กันระหว่างพื้นที่ว่างกับโครงสร้างสถาปัตยกรรมได้อย่างอิสระตามจินตนาการ สร้างประสบการณ์ใหม่ให้ผู้ชมได้เข้าถึงสุนทรียแห่งองค์พระมหาเจดีย์ 4 รัชกาล สามารถสืบทอดความงามจากศิลปะประเพณีสู่ศิลปะร่วมสมัย ก่อให้เกิดความรู้สึกรักซึ่งในคุณค่าทางความงามที่รุ่งเรืองภายในจิตใจ

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย ศึกษารูปแบบ เนื้อหาในงานจิตรกรรมฝาผนัง

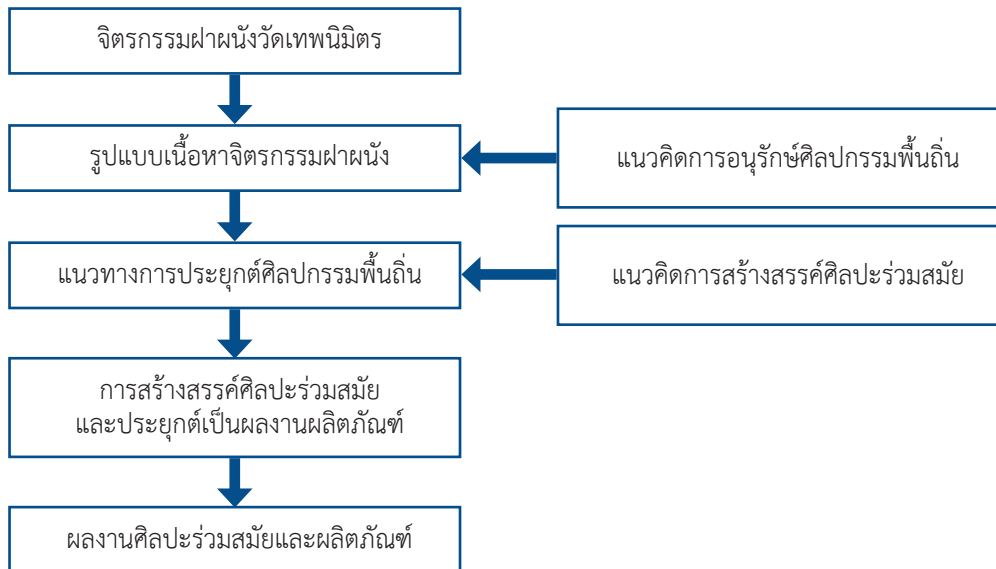
กรอบแนวคิดรูปแบบและเทคนิคที่นำมาถ่ายทอดผลงาน ใช้เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินงานหัวข้อวิจัย “การสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัยภาพพิมพ์ตะแกรงไหม โดยใช้ต้นแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร์ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี” ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative method) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล เทคนิค วิธีการ จากค้นคว้าหนังสือ เอกสาร วารสาร บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สื่อเว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ต (documentary research) ประกอบกับการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีวิจัยเชิงสังเกตการณ์ (observation research) และวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างสรรค์ (practice-based research) เป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์ในการค้นหาความรู้ และวิเคราะห์นำไปสู่การสังเคราะห์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรม โดยวิธีการดำเนินการวิจัยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้เขียน

1. การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและแหล่งข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักและแหล่งข้อมูลหลักในงานวิจัยเลือกใช้แบบวิธีจำเพาะเจาะจง (purposive sampling) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1.1 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญและปราชญ์ชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ ด้านศิลปวัฒนธรรม เจ้าอาวาสวัด และวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี

1.2 แหล่งข้อมูลหลัก คือ วัดจำนวน 1 แห่ง ได้แก่ วัดเทพนิมิตร อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ขั้นตอนการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วยเครื่องมือวิจัย จำแนกตามวัตถุประสงค์ดังนี้

2.1 เพื่อศึกษาผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี

2.1.1 แบบบันทึกการสังเกตการณ์ (observation from) เพื่อทำการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวิถี คัดลอกงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี โดยบันทึกจากวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ทำการ จดบันทึกการสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured observation)

2.1.2 แบบบันทึกการสัมภาษณ์ (interview from) เพื่อทำการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาของวัดและงานจิตรกรรมฝาผนัง และเทคนิค โดยการสัมภาษณ์จากวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) เป็นรายบุคคลใช้แบบบันทึกการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview)

2.2 เพื่อประยุกต์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี สู่การสร้างสรรคศิลปะ ร่วมสมัย

2.2.1 ศึกษากรรมวิธีการคัดลอกผลงานจิตรกรรมฝาผนังและทดลองสร้างสรรค์ผลงาน ได้แก่ ลักษณะของสีในงานจิตรกรรมฝาผนัง เฉดสี พื้นผิวในการสร้างสรรค์ผลงานจากเทคนิคงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม

2.2.2 แบบบันทึกการทดลอง เพื่อบันทึกการทดลองการหาเทคนิคการสร้างผลงานให้มีความใกล้เคียงจากภาพต้นฉบับและนำมาสร้างสรรค์ต่อในลักษณะเฉพาะตัวที่เหมาะสมในการสร้างสรรค์งานศิลปะร่วมสมัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ศึกษาจากแหล่งข้อมูลเบื้องต้น โดยทำการรวบรวมข้อมูลด้านหนังสือ วารสารวิชาการ บทความ เอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทคนิคงานจิตรกรรมฝาผนังของวัดไทยสมัยช่างกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

3.2 ติดต่อขอหนังสือจากคณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เพื่อขอความอนุเคราะห์กับทางจังหวัดปัตตานีในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

3.3 ติดต่อผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อนัดวัน เวลา ในการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์

3.4 สำรวจพื้นที่แบบเป็นทางการ ไม่เป็นทางการ

3.5 เตรียมแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกตการณ์

3.6 อธิบายให้ผู้ให้ข้อมูลหลักเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์

3.7 อธิบายเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของผู้ให้ข้อมูลหลัก

3.8 การขอความยินยอม การรักษาความลับ และการเคารพความสมัครใจของผู้ให้ข้อมูลหลัก

3.9 การบันทึกการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยอาศัยการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) ในกิจกรรมต่าง ๆ

3.10 ศึกษาและเก็บบันทึกรวบรวมภาพข้อมูล รูปแบบ สัญลักษณ์ รูปทรง และลวดลายในพระอุโบสถวัดเทพนิมิต เพื่อทำการคัดลอกจิตรกรรมฝาผนัง

3.11 วิเคราะห์ผลงานคัดลอกเพื่อหาแนวทางในการสร้างสรรค์บันทึกการทดลองการหาเทคนิคการคัดลอกผลงานเพื่อหาความเหมาะสม เทคนิคเฉพาะในการสร้างสรรค์ผลงาน

3.12 นำผลการทดลอง จัดเตรียมวัสดุที่ใช้ในการสร้างสรรค์ผลงาน และบันทึกขั้นตอนในการสร้างสรรค์จัดทำภาพร่างต้นแบบ เพื่อหารูปแบบ ความสมบูรณ์ในผลงานศิลปะ เพื่อนำไปขยายเป็นผลงานจริง

3.13 สร้างสรรค์ผลงานจริง ตามกระบวนการทางเทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม

3.14 วิเคราะห์ สังเคราะห์ แก้ไขปัญหา และพัฒนากระบวนการทำงานสร้างสรรค์ ปรับปรุงแบบร่างต้นแบบอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ผลงานสร้างสรรค์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.15 ขั้นตอนการจัดแสดงผลงาน เพื่อการนำเสนอให้เข้ากับรูปแบบแนวทางของผลงานและบันทึกการดำเนินงาน รวบรวมข้อมูลผลงานอันเป็นประโยชน์ต่อแนวคิดในการสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาผลงานในแต่ละช่วง

3.16 นำเสนอผลงานเข้าสู่การสัมมนาและวิจารณ์ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาแนวทางในการสร้างสรรค์ ทั้งรูปแบบ เทคนิค วิธีการและเนื้อหาต่อไป

3.17 สรุปผลในการสร้างสรรค์ผลงาน

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้เครื่องมือการวิจัยประกอบด้วยแบบบันทึก (การสังเกตและการทดลอง) แบบสัมภาษณ์ ใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (qualitative data) โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์สรุปอุปนัย (analytic induction) เพื่อทำการสรุปบรรยายเชิงพรรณนา ดังตาราง 1

ตาราง 1

สรุปการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย	เครื่องมือวิจัย	สถิติที่ใช้
ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิต อ.ปะนาละ จ.ปัตตานี	แบบบันทึกการสังเกตการณ์ แบบสัมภาษณ์	การวิเคราะห์สรุปอุปนัย หาข้อมูลเชิงนามธรรม สรุปเป็นความเรียง
ข้อที่ 2 เพื่อประยุกต์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิต อ.ปะนาละ จ.ปัตตานี สู่อการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย	แบบบันทึกการทดลอง	การวิเคราะห์สังเคราะห์อุปนัย หาข้อมูลเชิงนามธรรม สรุปเป็นความเรียง

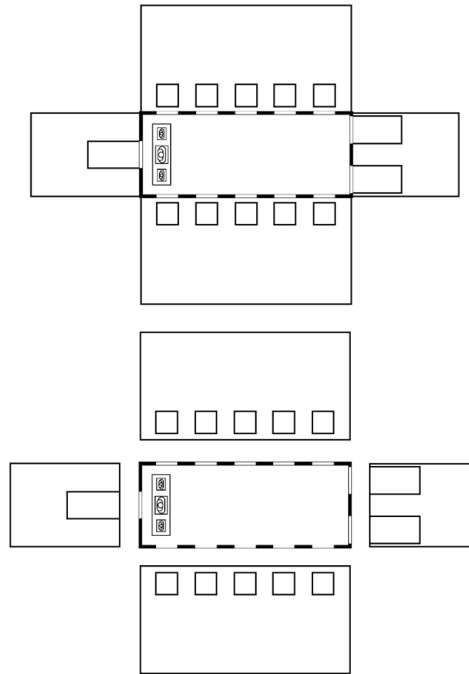
ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิต อ.ปะนาละ จ.ปัตตานี

จากการศึกษา พบว่า วัดเทพนิมิต เดิมชื่อวัดบ้านกลาง ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านกลาง อำเภอปะนาละ จังหวัดปัตตานี ถือได้ว่าเป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งของอำเภอปะนาละ จังหวัดปัตตานีที่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างวัดที่ชัดเจน แต่มีหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่าวัดเทพนิมิตสร้างมาก่อนวัดศรีสุดาจันทร์ ซึ่งเป็นวัดที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกัน โดยระบุว่าในประวัติของวัดศรีสุดาจันทร์ว่า ในช่วงสมัยนั้นมีชาวไทยมุสลิม ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่โดยรอบของวัดเทพนิมิต ทำให้พระสงฆ์จำพรรษาไม่สะดวกในการดำรงชีพ จึงย้ายมาสร้างวัดศรีสุดาจันทร์สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2442 และวัดศรีสุดาจันทร์ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อปี พ.ศ. 2452 และยังมีหลักฐานที่จารึกอยู่บนจิตรกรรมฝาผนังด้านในพระอุโบสถทั้ง 4 ด้าน ระบุว่า “จากฤกษ์เมื่อจุลศักราช 1225 ปีกุญเบญจศก” ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 2406 ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นจึงมีหลักฐานเพียงพอที่จะกำหนดอายุเบื้องต้นของวัดเทพนิมิต (Ekaphon Phaisan Company Limited, 2019) ลักษณะของงานจิตรกรรมภายในวัดเทพนิมิต เป็นฝีมือช่างพื้นถิ่น มีการใช้สีฝุ่นเขียนนิยมใช้สีที่สดและตัดกัน เช่น สีเขียวกับสีแดง สีครามกับสีเหลืองอมส้ม เนื้อเรื่องที่น่าเสนอเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปประวัติ ทศชาติชาดก รอยพระพุทธรูป เทพชุมนุม พญานาคพันต์ชาดก นรก สวรรค์ เจตีย์จุฬามณี ภายประดับคาน เพดาน ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่และภาพจับเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น (Encyclopedia of Southern Thai Culture, 1999) ผู้วิจัยได้ถอดแบบจำลองแปลนอาคารพระอุโบสถวัดเทพนิมิต เพื่อให้เห็นการวางตำแหน่งของภาพจิตรกรรมสามารถเรียงลำดับเนื้อหาของภาพได้ ดังภาพ 2

ภาพ 2

แปลนอาคารพระอุโบสถของวัดเทพนิมิตร แสดงแผนผังภายในพระอุโบสถภาพด้านบนแสดงให้เห็นถึงภาพเต็มของแปลนอาคาร ภาพด้านล่างแสดงการแยกชิ้นส่วนผนังออกจากกันเพื่อให้เห็นถึงตำแหน่งผนังของภาพจิตรกรรม

ที่มา: ผู้เขียน

จากภาพ 2 ผู้วิจัยได้สรุปเป็นภาพเสมือนจริงแสดงลักษณะการจัดวางตำแหน่งของภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ ดังภาพ 3 ภาพ 4 ภาพ 5 และ ภาพ 6

ภาพ 3

แสดงถึงตำแหน่งด้านหลังพระประธานมีประตูทางเข้า 1 ทาง ภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนเรื่องราวภาพรอยพระพุทธรูปอยู่ตรงกลางและแทรกด้วยภาพชาดก 2 เรื่อง คือ มหาชนกชาดก และสุวรรณสามชาดก

ที่มา: ผู้เขียน

ภาพ 4

แสดงถึงตำแหน่งด้านหน้าพระประธานมีประตูทางเข้า 2 ทาง ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านหน้าพระประธานเขียนเรื่องราวของพระมาลัยไปไหว้พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และภาพเรื่องพญานัททันต์ชาดก

ที่มา: ผู้เขียน

ภาพ 5

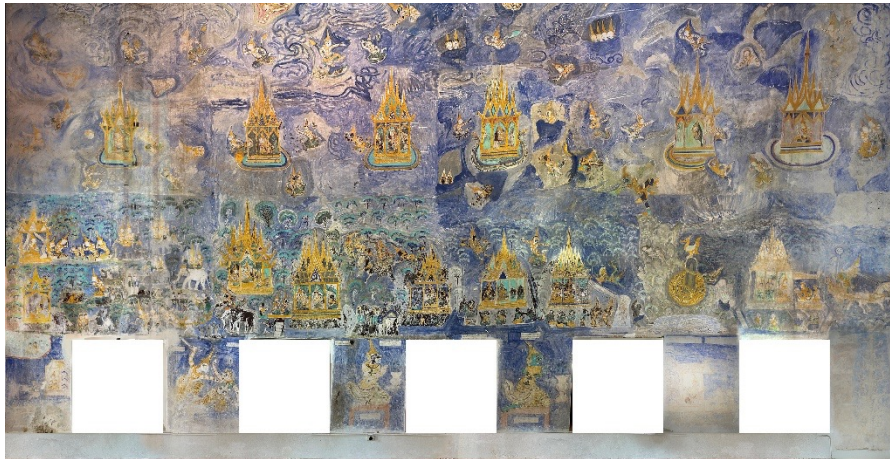
ตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังฝั่งด้านซ้ายมือพระประธานเขียนภาพเรื่องราวพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าเริ่มตั้งแต่ฉากเจ้าชายสิทธัตถะตัดเส้นใจเสด็จออกผนวช ทรงตัดพระเมาลี เลี้ยงเถาตองคำ และทรงผจญพญามารจนถึงภาพเขียนฉากปรินิพพาน

ที่มา: ผู้เขียน

ภาพ 6

ตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังฝั่งด้านขวามือพระประธาน เขียนภาพเรื่องราวทศชาติชาดก สุวรรณสามชาดกจนถึง เวลสันดรชาดก

ที่มา: ผู้เขียน

จากการสัมภาษณ์ Kaewkhao (2022, August 14) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ให้ความเห็นในเรื่องรูปแบบงานจิตรกรรมดังกล่าวว่ามีความคล้ายคลึงกับอุโบสถ์อีสาน โดยเฉพาะการใช้ลักษณะโครงสร้างเป็นสี่เหลี่ยมเป็นหลัก ตลอดจนถึงการเขียนภาพทิวทัศน์ที่มีรูปแบบคล้ายช่างพื้นบ้านภาคอีสาน

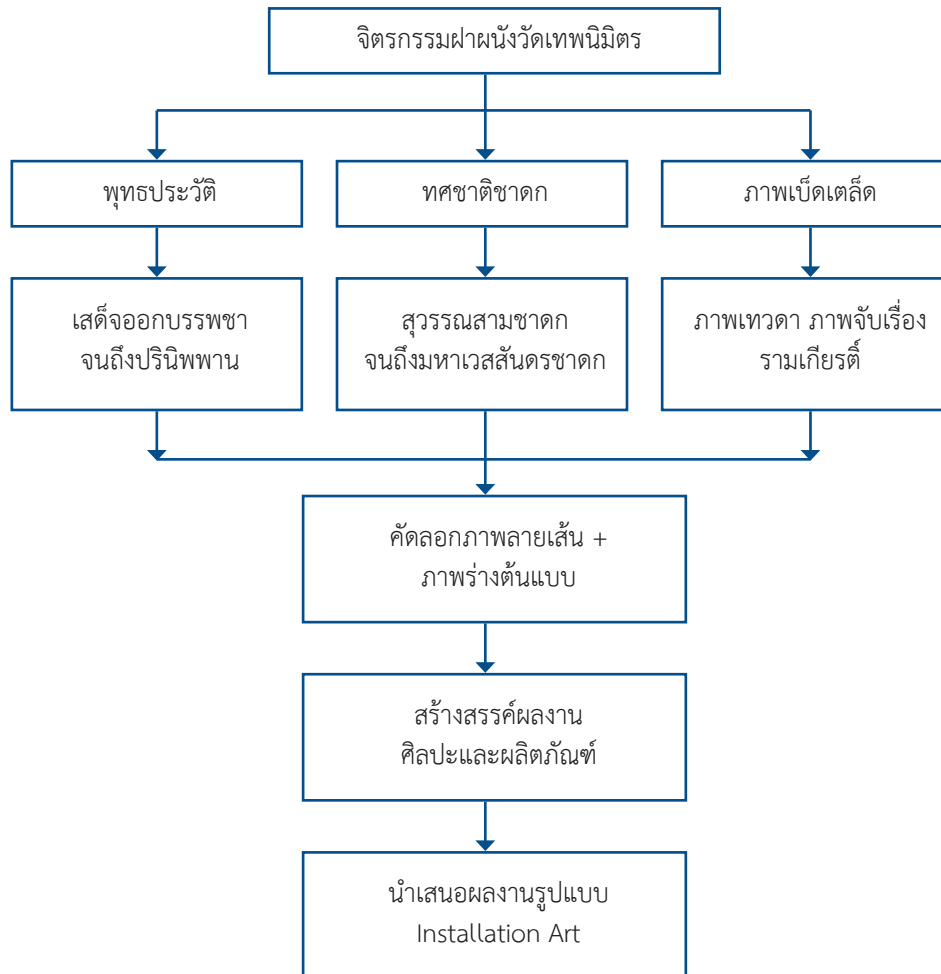
การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตรเท่าที่ปรากฏความสมบูรณ์ของภาพที่เด่นชัด ยังคงมีฉากตรัสรู้ทศชาติชาดก และยังมี หนึ่งภาพที่ถูกวาดทับภาพเดิมขึ้นใหม่ด้วยสีที่ฉูดฉาด จึงทำให้เกิดความขัดแย้งทางสายตา การบูรณะภาพนั้นขาดการศึกษาและทำนุบำรุงด้วยวิธีการที่ผิดวิธีทำให้เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก แนวทางการรักษาภาพไว้ได้นั้นผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นในเรื่องนี้ว่าควรซ่อมแซมหลังคาพระอุโบสถป้องกันการรั่วไหลของน้ำฝนอันเป็นปัจจัยที่ทำให้ภาพจิตรกรรมเสื่อมโทรมลง

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อประยุกต์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานีสู่การสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัย ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวความคิดในการสร้างสรรค์ผลงาน จากการศึกษาข้อมูลภาคเอกสารและภาคสนามเพื่อสัมผัสกับความงดงามของรูปแบบงานจิตรกรรมฝาผนัง จากการศึกษาข้อมูลดังกล่าวนำมาวิเคราะห์ที่ต้องการนำเสนอโดยมุ่งเน้นถึงการอนุรักษ์ฝีมือช่างพื้นถิ่นดังกล่าวให้คงอยู่ก่อนที่จะลบลือนหายไปตามกาลเวลา ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าทางความงามของศิลปะ และคุณค่าเนื้อหาเรื่องราวที่ปรากฏบนฝาผนัง ด้วยรูปแบบ 2 มิติ เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม จำนวน 3 ชุด ได้แก่ ชุดที่ 1 ชื่อชุดคัดลอกภาพงานต้นแบบภาพลายเส้น ผลงานชุดนี้ประกอบด้วย 25 ชิ้นงาน ถ่ายทอดเรื่องราวด้วยวิธีคัดลอกลายเส้นเพื่ออนุรักษ์ร่องรอยผลงานและเป็นการบันทึกหลักฐานงานศิลปะของฝีมือช่างพื้นบ้านอันทรงคุณค่า ใช้เทคนิคการคัดลอกลายเส้นด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์และนำมาสร้างสรรค์งานด้วยกระบวนการภาพพิมพ์ตะแกรงไหม ชุดที่ 2 ชุดงานสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ผลงานถ่ายทอดเรื่องราวความประทับใจในฉากพุทธประวัติ และทศชาติชาดก ด้วยวิธีการเลือกแบบจำเพาะเจาะจง นำเสนอมุมมองจากความคิดเห็นว่าลักษณะงานฝาผนังวัดเทพนิมิตรมีความคล้ายคลึงกับงานอุโบสถ์ของชาวอีสาน ซึ่งผู้วิจัยมีความคิดเห็นสอดคล้องกับผู้เชี่ยวชาญจึงเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างงานชุดนี้ โดยการใช้สัญลักษณ์เงาต้นดอกคูณ พาดผ่านลงบนภาพจิตรกรรม แสดงความรู้สึกอบอุ่นสงบ ใช้เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหมแบบแยกเม็ดสี CMYK จำนวน 4 ชิ้น ชุดที่ 3 ชุดผลิตภัณฑ์ ผู้วิจัยได้ออกแบบ

ลวดลายที่จะนำไปใช้เพื่อให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ ส่วนใหญ่เป็นลายภาพสัตว์และลายต้นไม้ ด้วยวิธีการ Sublimation และ Flex print สรุปรูปร่างและแรงบันดาลใจการสร้างสรรค์ผลงานภายใต้แนวความคิด การสร้างสรรค์ ศิลปะร่วมสมัยภาพพิมพ์ตะแกรงไหม โดยใช้ต้นแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี กระบวนการสร้างสรรค์งานดังกล่าวสรุปดังแผนภูมิภาพ

ภาพ 7

สรุปรูปแบบการสร้างสรรค์ผลงาน

ที่มา: ผู้เขียน

สรุปการสร้างสรรค์ผลงาน ผู้วิจัยต้องการสื่อสารถึงความงดงามของภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร และประสบการณ์ของผู้วิจัยที่ได้สัมผัสความงดงามรูปแบบการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง อย่างตรงไปตรงมาผ่านรูปร่าง รูปทรงด้วยการสร้างบรรยากาศให้เสมือนจริงจากสิ่งที่ได้สัมผัส ด้วยวิธีการคัดลอกภาพ และสร้างสรรค์ผลงานจัดวาง องค์ประกอบทางทัศนธาตุในงานศิลปะ ตลอดจนจนถึงสัญลักษณ์ที่สะท้อนความงามดังกล่าวตามจินตนาการ จึง เกิดเป็นผลงานชุด การสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยภาพพิมพ์ตะแกรงไหม โดยใช้ต้นแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดเทพนิมิตร อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ดังภาพ 8 และภาพ 9 เป็นตัวอย่างผลงานชุดที่ 1 ชื่อชุดคัดลอก ภาพงานต้นแบบภาพลายเส้น ซึ่งผลงานชุดนี้ประกอบด้วย 25 ชิ้นงาน

ภาพ 8

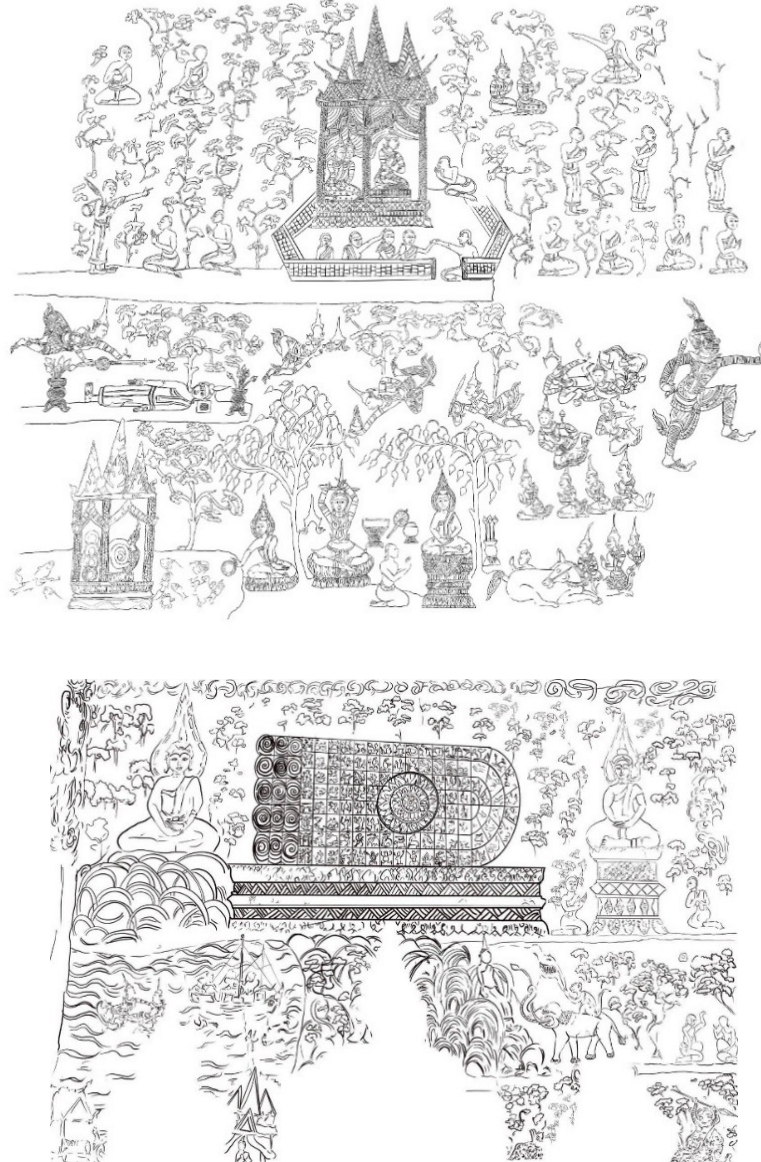
ผลงานชุด 1 ชื่อชุดคัดลอกภาพงานต้นแบบภาพลายเส้น ภาพด้านบนเป็นภาพเหล่ามารพจญ ภาพด้านล่างเป็นฉากเจ้าชายสิทธัตถะตัดเส้นใจเสด็จออกผนวช ทั้ง 2 ภาพเขียนในฉากเรื่องราวพุทธประวัติ

ที่มา: ผู้เขียน

ภาพ 9

ผลงานชุด 1 ชื่อชุดคัดลอกภาพงานต้นแบบภาพลายเส้น ภาพด้านบนเป็นฉากพุทธประวัติเป็นฉากเล่าเรื่องราวเสียดงคทองคำและการเสด็จออกบรรพชา ภาพด้านล่างเป็นฉากที่เขียนด้านหลังของพระประธานเป็นภาพรอยพระพุทธรูปอยู่ตรงกลางแทรกด้วยภาพตอนที่พระพุทธองค์อยู่จำพรรษาในป่าแถบหมู่บ้านपालิเลยยกะ โดยมีพญาช้างपालิเลยยกะกับลิงคอยปรนนิบัติ และภาพชาดก 2 เรื่องคือ มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก

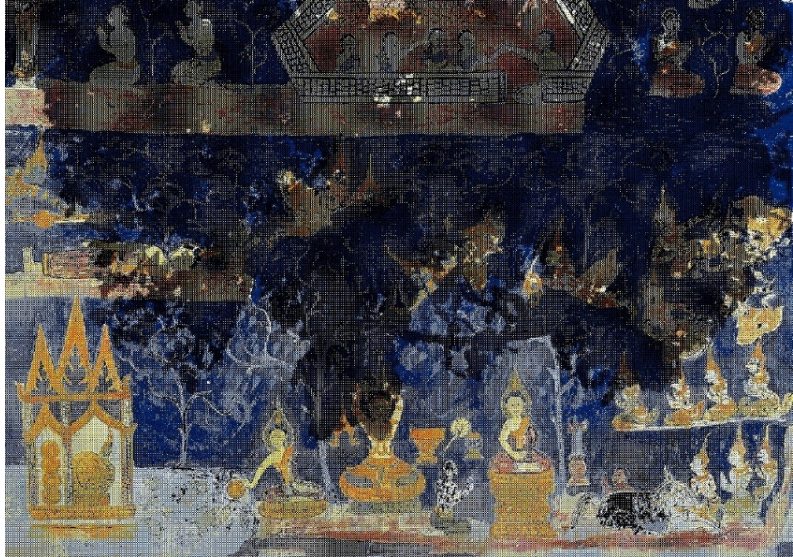
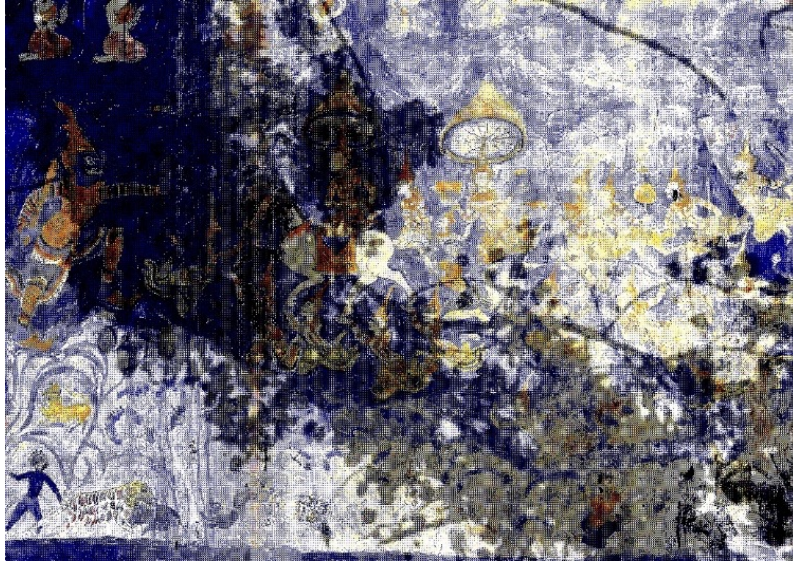

ที่มา: ผู้เขียน

การสร้างสรรคผลงานชุดที่ 2 ชุดงานสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัย ผลงานถ่ายทอดเรื่องราวความประทับใจในฉากพุทธประวัติ และทศชาติชาดกใช้วิธีการเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบจำเพาะเจาะจง จำนวน 4 ชิ้น ดังภาพ 10 และ ภาพ 11

ภาพ 10

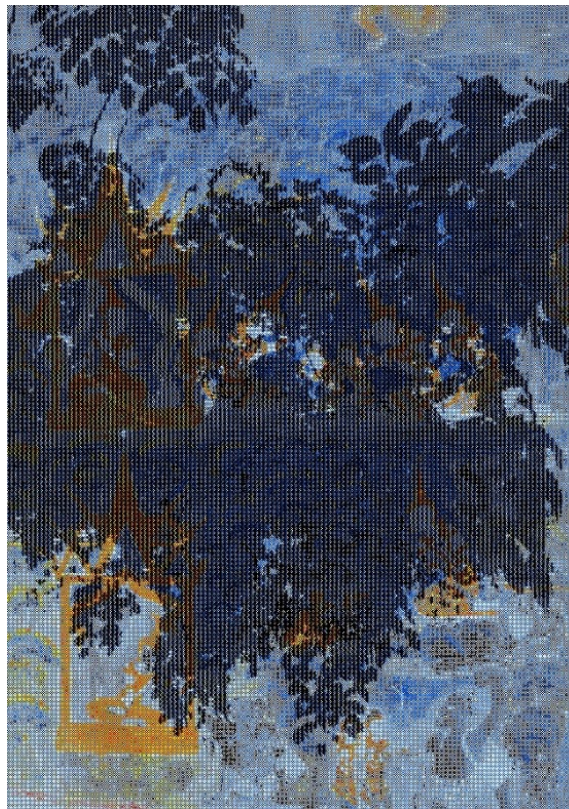
ผลงานชุด ที่ 2 ชุดงานสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ผลงาน 2 ชิ้นนี้ถ่ายทอดเรื่องราวความประทับใจในฉากพุทธประวัติ ภาพด้านบนเป็นฉากเจ้าชายสิทธัตถะตัดสินใจเสด็จออกผนวช ภาพด้านล่างเป็นฉากเสด็จทอดทองคำ

ที่มา: ผู้เขียน

ภาพ 11

ผลงานชุด ที่ 2 ชุดงานสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ผลงาน 2 ชิ้นนี้ถ่ายทอดเรื่องราวความประทับใจในฉากทศชาติชาดก ภาพด้านบนเป็นฉากจันทกุมารชาดก ภาพด้านล่างเป็นฉากเวสสันดรชาดก

ที่มา: ผู้เขียน

ผลงานชุดที่ 3 ชุดผลิตภัณฑ์ ผู้วิจัยได้ออกแบบลวดลายที่จะนำไปใช้เพื่อให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ ส่วนใหญ่เป็นลายภาพสัตว์และลายต้นไม้ ด้วยวิธีการ Sublimation และ Flex print ดังภาพ 12

ภาพ 12

ผลงานชุดที่ 3 ชุดผลิตภัณฑ์ ใช้ลวดลายภาพสัตว์ ไลยต้นไม้

ที่มา: ผู้เขียน

การอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำแรงบันดาลใจจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี มาสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะร่วมสมัยโดยใช้เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม จากการศึกษา พบว่างานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตรมีหลักฐานจารึกที่ปรากฏอยู่บนภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านในพระอุโบสถทั้ง 4 ด้าน ระบุว่า “จากฤๅไฉนเมื่อจุลศักราช 1225 ปีกุญเบญจศก” ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 2406 ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนอัตลักษณ์ของงานฝีมือช่างพื้นถิ่นในพื้นที่จังหวัดปัตตานี โดยปรากฏผ่านการใช้เส้น สี รูปทรง จังหวะ และโครงสร้างของภาพที่มีรูปแบบเฉพาะตัว ควบคู่กับเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น เขียนภาพเรื่องราวพุทธประวัติ ทศชาติชาดก รอยพระพุทธรูป เทพชุมนุม พญานาคพันต์ชาดก นรก สวรรค์ เจดีย์จุฬามณี ไลยประดับคาน เพดาน ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่และภาพจับเรื่องรามเกียรติ์ ลักษณะการเขียนภาพเรื่องราวดังกล่าวสามารถตีความได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อน ความเชื่อ ความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ของฝีมือช่างพื้นถิ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Turee (2014) ที่ได้ศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังภาคใต้สมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 1 – 6 บริเวณฝั่งทิศตะวันออกทะเลอ่าวไทย ประกอบด้วยจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา นราธิวาส ปัตตานี พบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนเพื่อประดับตกแต่งภายในสถาปัตยกรรม ภาพเนื้อหาหลักตามแบบแผนช่างหลวงภาคกลาง ด้วยภาพทศชาติ พุทธประวัติ ปรีศนาธรรม และเนื้อหารองแทรกภาพประเพณีวัฒนธรรม และภาพวิถีชีวิต ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นภาคใต้สรุปได้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังภาคใต้ แสดงออกตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้เลือกภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตรเป็นต้นแบบทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาตีความและพัฒนาเป็นผลงานศิลปะร่วมสมัยผ่านเทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงใหม่ในกรอบแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างสรรค์ (practice-based research) จากการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ภาพต้นแบบนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดและการทดลองสร้างสรรค์ผลงาน ผลลัพธ์ที่ได้ประกอบด้วยผลงานสร้างสรรค์และองค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการแปรเปลี่ยนรูปแบบทางศิลปะ จากจิตรกรรมฝาผนังสู่ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงใหม่ผลจากการกระบวนการสร้างสรรค์สามารถแบ่งผลงานออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผลงานศิลปะร่วมสมัยสองมิติ ซึ่งประกอบด้วยชุดการคัดลอกลายเส้นและชุดสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย และกลุ่มผลงานผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาจากลวดลายที่ผ่านการวิเคราะห์และออกแบบใหม่ การพัฒนาผลงานในลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นกระบวนการเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาต้นแบบทางศิลปวัฒนธรรมกับการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ในบริบทของศิลปะร่วมสมัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าศิลปะพื้นถิ่นสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างมิติใหม่ของการแสดงออกทางศิลปะได้ นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าเทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงใหม่มีศักยภาพในการถ่ายทอดลักษณะสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในด้านความชัดเจนของลายเส้น สี และการจัดวางองค์ประกอบ ที่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Chakchayan (2022) ได้ทำการศึกษา การสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงใหม่ ชุด เส้น สี สุนทรียแห่งองค์พระมหาเจดีย์ศรีรัชกาล โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาข้อมูลความเป็นมา โครงสร้างสถาปัตยกรรม สีและลวดลายวิเคราะห์หารูปแบบและเทคนิควิธีการ ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย ถ่ายทอดคุณค่าความงามขององค์พระมหาเจดีย์ศรีรัชกาลที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และเพื่อสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงใหม่ผลการวิจัยพบว่างานสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย โดยการนำทัศนธาตุต่าง ๆ มาใช้ในลักษณะการทำให้ซ้ำและตัดทอนรายละเอียด สร้างให้เกิดความสัมพันธ์เคลื่อนที่กันระหว่างพื้นที่ว่างกับโครงสร้างสถาปัตยกรรมได้อย่างอิสระตามจินตนาการ

ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร สามารถทำหน้าที่เป็นฐานองค์ความรู้สำคัญสำหรับการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยได้ หากมีการศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและผ่านกระบวนการตีความเชิงศิลปะอย่างเหมาะสม รวมทั้งสะท้อนบทบาทของการวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างสรรค์ที่เป็นแนวทางในการพัฒนางานศิลปะร่วมสมัยจากฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น และเป็นต้นแบบสำหรับการศึกษาวิจัยด้านศิลปะในบริบทอื่นต่อไป

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการวิจัยการสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัยภาพพิมพ์ตะแกรงใหม่ โดยใช้ต้นแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร พบว่า อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง สะท้อนถึงความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนา มีลักษณะของภาพโดดเด่นในด้านรูปแบบ รูปทรง การใช้สี การจัดวางองค์ประกอบของภาพ และนำคุณค่าทางศิลปะ รูปแบบ ลวดลาย เพื่อประยุกต์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดเทพนิมิตร สู่การสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัย ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 มาพัฒนาและสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะด้วยเทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงใหม่ องค์ความรู้ดังกล่าวสามารถนำมาวิเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การสร้างสรรคผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงใหม่จากการศึกษารูปแบบศิลปะดั้งเดิมสู่การตีความหมายเชิงสุนทรียะและคุณค่าทางวัฒนธรรมให้อยู่ในบริบทของศิลปะร่วมสมัย ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า องค์ความรู้จากการศึกษาต้นแบบจิตรกรรมฝาผนังสามารถนำไปต่อยอดเชิงประยุกต์ในงานออกแบบลวดลายและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่สะท้อนอัตลักษณ์ของวัดเทพนิมิตรได้อย่างเหมาะสม ซึ่งไม่เพียงช่วยเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ของพื้นที่ แต่ยังเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังให้คงอยู่ในความรับรู้ของสังคมร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. การวิจัยเชิงสร้างสรรค์ด้านศิลปะและการออกแบบผลิตภัณฑ์ควรบูรณาการการศึกษาข้อมูลภาคเอกสารและภาคสนามควบคู่กันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การตีความต้นแบบทางวัฒนธรรมมีความลุ่มลึกทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงบริบทพื้นที่จริง
2. สามารถขยายขอบเขตการวิจัยไปสู่พื้นที่วัฒนธรรมอื่น เพื่อเปรียบเทียบกระบวนการแปรเปลี่ยนอัตลักษณ์จากศิลปะดั้งเดิมสู่ศิลปะร่วมสมัยในบริบทที่แตกต่างกัน รวมถึงการทดลองใช้เทคนิคภาพพิมพ์ตะแกรงไหม หรือเทคนิคสื่อประสม (mixed media) เพื่อศึกษาว่า เทคนิคการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ มีผลต่อการรับรู้คุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างไร
3. สามารถนำกระบวนการวิจัยเชิงสร้างสรรค์นี้ไปปรับใช้กับงานศิลปะแขนงอื่น เช่น การออกแบบแฟชั่นเครื่องแต่งกายด้วยเทคนิคผ้าบาติก เพื่อสร้างองค์ความรู้ในการต่อยอดภูมิปัญญาดั้งเดิมให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่

References

- Bhirasri, S. (2003). *Art and academics: Professor Silpa Bhirasri*. Professor Silpa Bhirasri Memorial Foundation.
- Chakchaianan, M. (2022). *Creation of silk screen prints, series: Lines, colors, and aesthetics of the four reigns great pagoda*. Retrieved April 10,2025, from <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jica/article/view/250138>
- Choorun, A. (1989). *Knowledge about the art of printmaking*. O.S. Printing House
- Ekaphon Phaisan Company Limited. (2019). *Report on the restoration of the ancient site of Wat Thepnimit, Ban Klang Subdistrict, Panare District, Pattani Province*.
- Encyclopedia of Southern Thai Culture, Vol. 4. (1999). *Mural painting in Southern Thailand*. Siam Press Management.
- Khongthong, K. (2001). *Contemporary painting in Southern Thailand*. Odeon Store
- Kunchaethong, Y. (2012). *Screen printing art*. Silpakorn University
- Leesuwan, W. (2000). Directions in Thai Painting. *Fine Arts Journal*, Issues 7-29.
- Mayer, R. (1997). *A dictionary of art terms and techniques* (M. Eua-anan, Trans.). Department of Academic Affairs, Ministry of Education.
- Nimsamer, C. (1989). *Accessing art in Thai Painting*. Amarin Printing Group.
- Nuansawat, A. (2015). *Contemporary Thai art*. Rung Silp Printing (1977).
- Pongpaiboon, S., Thanasuk, S., & Kaewkhao, P. (2000). *Unveiling the rust on the kris and the way of life of the people in lower Southern Thailand*. Chulalongkorn University.
- Southern Thailand Studies Institute. (1986). *Encyclopedia of Southern Thai culture* (Vol. 4). Southern Thailand Studies Foundation.
- Tangcharoen, W. (1981). *Printmaking art*. Prajak Printing.
- Turee, S. (2014). *Mural paint of Southern Thailand: Believable in Buddhism*. Retrieved April 10, 2025, from <http://www.repository.rmutt.ac.th/dspace/handle/123456789/2067>

How to Cite this Article:

Soijit, S. (2026). Creation of contemporary silkscreen art using prototypes from the murals of Wat Thep Nimit, Panare District, Pattani Province. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(1), 23–42.

Motivational Influences in Chinese Language Learning of Thai University Students

Ruyi Wan¹, Anchalee Chayanuvat¹ and Panidnad Chulerk²

¹ Suryadhep Teachers College, Rangsit University, Pathum Thani, 12000, Thailand

² Language Institute, Rangsit University, Pathum Thani, 12000, Thailand

Corresponding Author:

Ruyi Wan

E-mail: ruyi.w62@rsu.ac.th

Abstract

As Chinese language education grows in importance in Thailand, understanding student motivation has become increasingly relevant. However, limited research has examined how family background and parental support shape university students' motivation to learn Chinese, particularly in distinguishing between Chinese-heritage and non-heritage learners. This study addresses this research gap by investigating the role of family-related factors in influencing learner motivation. The objectives of this study were to: (1) examine the overall level of motivation of Thai university students learning Chinese; and (2) identify differences in motivation between Chinese-heritage and non-heritage students, with a specific focus on parental support. A mixed-methods design was employed. Quantitative data were collected from 200 students using a 37-item questionnaire administered on a 5-point Likert scale, with participants selected through simple random sampling. Instrument validity was verified through expert evaluation, with all items achieving Index of Item-Objective Congruence (IOC) scores of 0.67 or higher. Reliability analysis indicated strong internal consistency (Cronbach's $\alpha = 0.978$). Qualitative data were obtained through semi-structured interviews with 10 purposively selected participants. Data were analyzed using descriptive statistics to present overall motivational levels, and content analysis was used to interpret the interview findings. The findings showed a high level of overall motivation among Thai university students learning Chinese ($M = 3.71$, $S.D. = 0.44$). Interview results further indicated that parental encouragement, cultural exposure, and emotional support played influential roles in sustaining

Article Info

Article history:

- Received: June 7, 2025
- Revised: January 27, 2026
- Accepted: January 29, 2026
- Online: April 1, 2026

Keywords:

Chinese language learning
 family background
 motivation
 parental support
 Thai University Students

students' motivation to learn Chinese. Thai-Chinese students demonstrated higher intrinsic motivation than non-Chinese Thai students. The study highlights the importance of family engagement and suggests that universities should collaborate with families to foster supportive learning environments that enhance students' motivation to learn Chinese.

Introduction

With the deepening of diplomatic and economic relations between China and Thailand, the importance of Chinese language in Thailand has significantly increased, leading to a so-called “Chinese fever” (Chen, 2017). The Thai government has designated Chinese as one of the main foreign languages, and an increasing number of schools and universities have introduced Chinese language programs. Consequently, learner motivation has emerged as a central focus in Chinese as a foreign language (CFL) research, as it is widely recognized as a critical determinant of successful second language acquisition (Gardner, 1985; Yang & Chanyoo, 2022). Among the influencing factors, family background and parental support have gained increasing scholarly attention, yet their specific roles in shaping student motivation within the Thai CFL context remain underexplored. Therefore, this study investigates the motivational patterns of Thai university students learning Chinese, with a particular focus on how family-related factors influence intrinsic and extrinsic motivation.

Motivation to learn a foreign language is shaped by multiple factors, including individual aspirations, learning environment, and sociocultural influences. Among the various factors influencing language learning motivation, family-related elements—including family background and parental support—are particularly prominent. Previous studies have shown that students' socioeconomic status, parental education level, ethnic identity, and parental support patterns significantly shape their motivational orientations (Liu & Chiang, 2019; Fan & Williams, 2010).

In Thailand, family influence is closely intertwined with sociocultural values that shape students' perceptions of education and learning responsibility (Junla & Yotanyamaneewong, 2024). These cultural values often lead students from Chinese-heritage families to internalize parental expectations as personal goals. For instance, ethnic Chinese families' students often show stronger intrinsic motivation due to cultural identity and familial expectations, while non-Chinese students tend to be more extrinsically motivated by career or academic goals (Wen, 2024). Emotional and cultural support from parents fosters intrinsic motivation by building confidence and interest, while practical benefits such as career opportunities drive extrinsic motivation (Shengyao et al., 2024; Eker & Yildizli, 2025).

However, most existing research on Thai students' Chinese learning motivation lacks in-depth analysis of how specific family background factors (Thai-Chinese families and non-Chinese Thai families) and parental support mechanisms interact to influence intrinsic and extrinsic motivation. This study addresses this research gap by exploring the types of motivation among Thai university students learning Chinese and examining the impact of family background and parental support on their motivation. By focusing on the familial dimension of language motivation within the Thai educational context, this study contributes meaningful insights for educators, policymakers, and parents to better support students' Chinese language learning.

Research Objectives

1. To examine the types of motivation among Thai students learning Chinese at a Thai public university.
2. To explore the influence of Thai family backgrounds in motivating of Thai students in learning Chinese at a Thai public university.
3. To identify the types of parental support that influence motivation of Thai students learning Chinese at a Thai public university.

Literature Review

The section covers:

1. Theoretical Foundations of Language Learning Motivation

This part introduces Gardner's socio-educational model and Dörnyei's motivational theory. Gardner (1985) defined motivation as a combination of effort, desire to achieve a goal, and positive attitudes toward language learning. He distinguished between integrative motivation, which relates to cultural affinity and social integration, and instrumental motivation, which is tied to practical benefits such as employment. Dörnyei (2001), on the other hand, built a more dynamic model incorporating intrinsic motivation, based on enjoyment and interest, and extrinsic motivation, driven by rewards and obligations. He proposed that extrinsic motivation can become internalized over time and introduced the L2 Motivational Self System, consisting of the Ideal L2 Self and the Ought-to L2 Self. Self-Determination Theory (Deci & Ryan, 2000) further complements these frameworks by emphasizing the role of autonomy, competence, and relatedness in fostering sustained motivation.

2. The Role of Family Background and Parental Support

This section emphasizes how family-related factors impact motivation. According to Liu and Chiang (2019), students' socioeconomic status, parental education, and ethnic background shape motivational patterns. Pinneo and Nolen (2024) found that higher parental education correlates with stronger academic motivation. Duan (2025) noted that cultural identity serves as a pivotal factor in cultivating intrinsic motivation among students of Chinese heritage. Qian & Jin et al. (2024) highlighted the importance of emotional parental support, while Davis-Kean (2005) and Deci & Ryan (2000) discussed that socioeconomic factors, specifically parental income,

have an indirect association with children's academic achievement. Grolnick and Pomerantz (2009) emphasized the value of autonomy-supportive parenting in encouraging self-driven learning. Ernawati et al. (2022) further confirmed that everyday parental encouragement promotes learning persistence, especially in second language acquisition contexts.

3. Thai-Chinese Sociocultural Context and Family Educational Values

Thailand is a multicultural society shaped by centuries of interaction between Thai and Chinese communities, with Chinese migration dating back to the Ayutthaya and early Rattanakosin periods. As a result, a large Thai-Chinese population has become an integral part of Thai society, contributing to the country's economic, linguistic, and cultural landscape (Santasombat, 2022). The Thai-Chinese community is characterized by significant linguistic diversity, including Teochew, Hokkien, Cantonese dialects, and Mandarin, which influences intergenerational language transmission patterns (Yang & Meyer, 2025). Many Chinese-heritage families in Thailand maintain traditional cultural practices and prioritize passing on Chinese language and values to younger generations, while also integrating into Thai society (Prasopsombat, 2025). In recent years, there has been a growing emphasis on Mandarin education among Thai-Chinese families due to its practical value in economic and diplomatic exchanges between China and Thailand (Bi, 2021). These community characteristics shape the family background and parental support patterns for Chinese language learning, making them important contextual factors for this study.

Family plays a central role in shaping students' socialization and educational values in the Thai-Chinese context (Elsayed, 2024). Thai and Thai-Chinese families place strong emphasis on *bunghun*—a moral value reflecting gratitude, indebtedness, and reciprocal obligation toward one's parents—which serves as a significant motivational force for academic effort and achievement (Soonsinpai, 2009). Another key value is filial piety, rooted in Confucian tradition, which encourages children to honor family expectations, respect parental guidance, and uphold family reputation through academic success (Guo & Li et al., 2022). As a result, Thai-Chinese learners experience a unique motivational environment that integrates both instrumental and integrative orientations. Students are motivated to learn Chinese not only for career advancement but also to preserve cultural heritage and fulfill family expectations (Cao & Tananuraksakul, 2022). This pattern contrasts with Western learners, who generally place greater emphasis on autonomy and self-directed learning, reflecting a more individualistic educational orientation (Teuber & Tang, et al., 2021). Therefore, understanding the Thai-Chinese sociocultural and family-centered value system is essential for interpreting the distinctive motivational patterns among Chinese heritage students in Thailand and offers important contextual insight for this study.

4. Previous Studies on Thai Students' Motivation to Learn Chinese

Research on Thai learners of Chinese has consistently shown that they are motivated by both intrinsic and extrinsic factors. Ye (2016), Liu (2017), and Yang and Chanyoo (2022) reported that interest in Chinese culture, personal enjoyment of learning the language, and aspirations for academic or professional success commonly drive students' motivation. Recent studies further highlight that Thai learners' motivation is shaped by multiple interrelated dimensions.

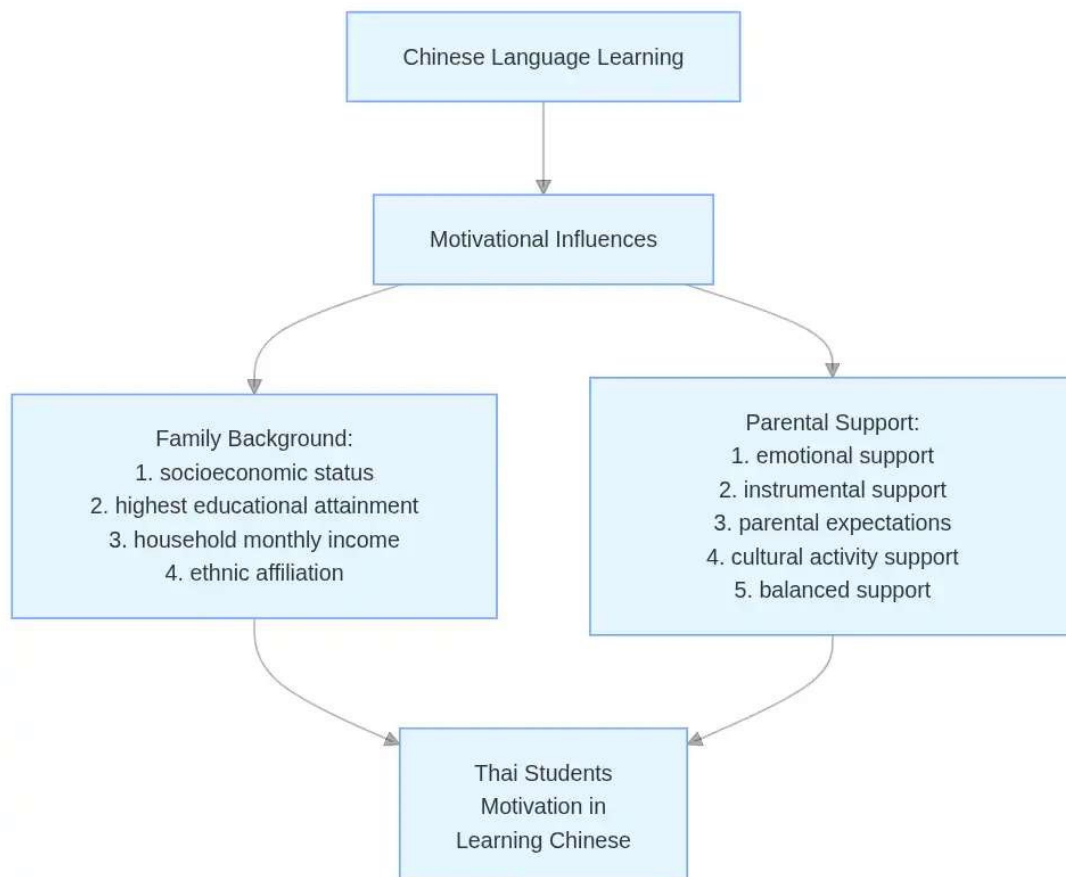
For instance, Cao and Tananuraksakul (2023) found that Thai undergraduates’ motivation to learn Chinese is strongly influenced by future career prospects, further education opportunities, and family expectations, indicating the interplay between ideal L2 selves and ought-to L2 selves. Tong and Chayanuvat (2022) emphasized that Chinese language learners in Thailand are also motivated by cultural identity and the desire to maintain connections with Chinese heritage. Similarly, Zhang and Chinokul (2023) noted that supportive learning environments and positive teacher–student interactions enhance students’ self-efficacy and sustained interest in Chinese language learning. Hou (2016) and Li and González (2021) also identified parental encouragement and self-efficacy as influential factors.

Despite these findings, most existing research has not sufficiently examined how specific family background variables (e.g., parents’ education, ethnicity, and economic status) and parental support mechanisms shape intrinsic and extrinsic motivation in the Thai context. As such, there remains a lack of systematic analysis explaining how familial influences interact with motivational orientations. This study addresses this research gap by focusing on the familial dimension of motivation among Thai university students learning Chinese.

Research Framework

Figure 1

Conceptual framework

Research Methodology

1. Research Design

A mixed methods of quantitative and qualitative research was used in this study. Quantitative and qualitative data were collected through questionnaires and semi-structured interviews. The quantitative data provided basic information to study the motivation of public Thai university students to learn Chinese, and whether family background had affected students' motivation. Apart from the survey, selected participants had been recruited for semi-structured interviews. The study was conducted from January 2025 to March 2025 at a Thai public university.

2. Research Population and the sample Groups

2.1 Questionnaire Respondents

This study was conducted with Chinese language students from a public university in Thailand. Out of approximately 400 students, a sample of 200 was selected using simple random sampling, following the Taro Yamane (1973) formula to ensure a 95% confidence level.

2.2 Interviewees

After the questionnaire survey, 10 students were chosen for semi-structured interviews using purposive sampling. These students were selected based on their family backgrounds, with 5 students from Chinese-heritage families and 5 from non-Chinese families. This sampling design ensured diversity in perspectives related to family influence on language learning motivation.

3. Research Instruments

This study used two main research instruments: a questionnaire and a semi-structured interview.

3.1 The Questionnaire

The questionnaire was adapted from Dörnyei's (2001) motivation framework and designed to measure intrinsic and extrinsic motivation. It also included items related to family background and parental support. The questionnaire consisted of 37 items divided into three parts. The first part collected demographic information (Items 1-8), the second part focused on family background and types of parental support (Items 9-17), and the third part assessed students' motivation to learn Chinese based on intrinsic and extrinsic dimensions (Items 18-37). Items in the second and third parts were measured using a 5-point Likert scale, ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). The questionnaire was developed based on Dörnyei's (2001) motivational theory.

All questionnaire items were adapted from existing motivation scales grounded in Dörnyei's (2001) theory and were administered in their original English form. The adaptation process focused on selecting and refining items to ensure relevance and clarity for Thai university students learning Chinese as a foreign language, while preserving the original theoretical constructs. Through this process, Dörnyei's abstract motivational constructs were systematically translated into concrete, context-sensitive questionnaire items suitable for quantitative analysis.

Drawing on Dörnyei's emphasis on the social context of motivation, the questionnaire

further incorporated a set of items examining family-related motivational influences, including parental encouragement, emotional support, material support, and value transmission regarding Chinese language learning. These items were designed to capture how external social factors interact with learners' internal motivational orientations.

To ensure content validity, three experts reviewed the questionnaire using the Index of Item-Objective Congruence (IOC), and all items scored 0.67 or above, which is considered acceptable (Rovinelli & Hambleton, 1976). Reliability was confirmed with a pilot test involving 30 students, resulting in a Cronbach's alpha coefficient of 0.978, indicating high internal consistency.

3.2 Semi-structured Interview

The semi-structured interview included 5 open-ended questions designed to explore students' perceptions of their motivation and their family's influence on their language learning. The questions addressed themes such as parental involvement, emotional support, expectations, and cultural identity. The Semi-structured interview questions were: 1) Why do you want to learn Chinese? 2) Were you influenced to learn Chinese by your parents or did they suggest you learn Chinese? 3) Have your parents always cared or supported you in learning Chinese? 4) Do your parents care more about your Chinese achievement than your interest in learning Chinese? 5) What kind of support would you like your parents to provide in your Chinese learning or what suggestions do you have for them?

The interview protocol was also reviewed by three academic experts using the IOC method, with all items achieving an IOC score above 0.67, ensuring strong content validity. These interviews provided qualitative depth to complement the quantitative findings and allowed a more nuanced understanding of individual experiences.

4. Data collection and analysis

4.1 Data collection

Prior to data collection, ethical approval was obtained from the Ethics Committee of Rangsit University (COA.No.RSUEB2025-039). Participants were informed of the study's purpose, voluntary participation, and right to withdraw at any time, and written informed consent was obtained.

The data collection process began with the distribution of questionnaires to 200 Chinese language students from a public university in Thailand. The sample size was calculated using the Taro Yamane formula to ensure statistical reliability at the 95 percent confidence level (Yamane, 1973)

After collecting the questionnaire data, 10 students were selected through purposive sampling for semi-structured interviews. The sampling criteria encompassed four aspects: (1) clear self-identification as having a Chinese heritage or non-Chinese background; (2) willingness to openly discuss family dynamics; (3) representation of diverse parental education levels, ranging from high school to postgraduate; (4) geographic diversity in terms of family origins (urban vs. rural). This group included 5 students from Chinese-heritage families and 5 from

non-Chinese families, and their questionnaire responses showing distinct patterns in family background and parental support. This sampling design ensured diversity in perspectives related to family influence on language learning motivation. Each interview lasted 20-30 minutes, was conducted in Thai, and was audio-recorded with the participants' consent.

Data were collected over a three-month period, from January to March 2025. The questionnaire survey was administered online to undergraduate students enrolled in Chinese language courses at public universities in Thailand. Participation was voluntary, and respondents completed the questionnaire within approximately 10–15 minutes. During the same period, semi-structured interviews were conducted with selected participants to complement the quantitative data. The interviews were carried out online and audio-recorded with participants' informed consent. All data collection procedures were completed within a single academic semester.

4.2 Data analysis

For the quantitative data, analysis was performed using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS), version 26. Descriptive statistics such as frequency, mean, and standard deviation were used to examine overall motivation levels and family background factors. Cross-tabulation was applied to explore relationships between demographic variables and motivational patterns, while Pearson correlation was used to analyze associations between types of parental support and motivational outcomes (George & Mallery, 2003)

The qualitative data from interviews were analyzed through thematic content analysis. The process followed Lichtman's (2013) "Three Cs" model, which includes coding, categorizing, and conceptualizing. Transcripts were reviewed to identify key patterns and themes related to parental support, cultural identity, and motivational development. These themes were then interpreted in relation to the overall research objectives to provide a comprehensive understanding of how familial factors shape students' motivation to learn Chinese in the Thai university context (Mackey & Gass, 2016; Lichtman, 2013)

The researcher will maintain strict confidentiality of all participant data and response to be used solely for the purpose of this thesis. Ultimately, the participants' information and opinions will be presented as complete research data rather than individual response.

Findings

1. Analysis of Questionnaire

1.1 Analysis of General Information

The general information of the 200 participants (from Items 1-8) was analyzed using descriptive statistics to understand their demographic characteristics. The results showed that the majority of participants were female, accounting for 77.5 percent, while males made up 22.5 percent. Most students were in their third or fourth year of study, indicating that they had significant exposure to Chinese language learning. Regarding ethnicity, 63.5 percent of respondents came from non-Chinese families, whereas 36.5 percent were from Chinese-heritage families.

In terms of parental education, most parents had completed high school or a bachelor's degree, and the largest portion of family monthly income ranged between 10,001 and 20,000 Baht. These findings suggest a diverse student background and provide important context for interpreting motivation levels and the influence of family-related factors.

1.2 Analysis of Students Chinese Motivation

The analysis of questionnaire responses revealed that Thai university students demonstrated a moderately high overall motivation to learn Chinese, with a mean score of 3.71 and a standard deviation of 0.44. Among the two types of motivation measured in this study, intrinsic motivation (Q28-Q37) achieved an average score of 3.77, while extrinsic motivation (Q17-Q28) had an average score of 3.71, with intrinsic motivation slightly higher than extrinsic motivation. Specifically, under the intrinsic motivation dimension, items such as "I like Chinese TV series, movies, and music." and "I am interested in Chinese culture" reached a mean score of 3.77, indicating that learners exhibit strong intrinsic interest and subjective pleasure in Chinese learning. In the extrinsic motivation dimension, items related to external goals—such as "I study Chinese to find a good job" and "I study Chinese to pass exams"—also maintained a high level with a mean score of 3.71.(see Table 1)

Table 1

Descriptive statistics for students' motivation to learn Chinese

Item	Question Content	Mean	Standard Deviation	Interpretation
Q18	I want to study in China.	3.83	0.38	High
Q19	I want to work in China after completing my studies.	3.32	0.54	High
Q20	I want to travel to China for culture experience.	3.81	0.41	High
Q21	I want to find a good job.	3.95	0.21	High
Q22	I want to pass Chinese exams in school.	3.97	0.16	High
Q23	I want to immigrate to China in the future.	3.07	0.59	Medium
Q24	I want to get diploma in Chinese language.	3.96	0.20	High
Q25	I want to master one more language.	3.86	0.35	High
Q26	I believe learning Chinese will contribute to my country's economic development.	3.69	0.46	High

Table 1 (Continue)

Item	Question Content	Mean	Standard Deviation	Interpretation
Q27	Learning Chinese will hopefully lead to better future diplomatic relations between China and my own country.	3.66	0.47	High
Q28	Learning Chinese allows other countries to understand my own country more.	3.67	0.47	High
Q29	I like Chinese entertainment (e.g., actors, singers).	3.76	0.43	High
Q30	I feel happy when learning it.	3.67	0.47	High
Q31	I like Chinese TV series, movies, and music.	3.90	0.30	High
Q32	I like Chinese people and want to communicate with them better.	3.69	0.46	High
Q33	I like Chinese history.	3.66	0.54	High
Q34	I like Chinese culture, customs and art.	3.82	0.41	High
Q35	I like my Chinese teachers and enjoy learning from them.	3.86	0.35	High
Q36	My friends also learn Chinese which motivates me.	3.91	0.28	High
Q37	Speaking Chinese is seen as a mark of good education and culture awareness.	3.74	0.44	High
	Total	3.71	0.44	

1.3 Analysis of Students' Motivation for Learning Chinese

As shown in Table 2, all items achieved high mean scores (4.12–4.48, S.D. =1.31–1.69). The top three influential items were Q10 (family rewards for Chinese learning, M=4.48), Q16 (encouragement for Chinese-related activities, M=4.45), and Q11 (support linked to family's Chinese business connections, M=4.39). In contrast, practical support items—Q15 (overcoming learning difficulties, M=4.12), Q13 (future importance of Chinese, M=4.16), and Q14 (provision of learning resources, M=4.16)—though still highly rated, were less prominent. (see Table 2)

Table 2

Mean and standard deviation of students' family influence on Chinese learning motivation

Item	Question	Mean	S.D.	Interpretation
Q9	My family often encourage me to learn Chinese.	4.25	1.58	Very high
Q10	My family reward me for learning Chinese (e.g., material rewards or praise).	4.48	1.31	Very high
Q11	My family have business connections with Chinese partners and encourage me to continue in this direction.	4.39	1.69	Very high
Q12	I need to communicate with my family.	4.34	1.63	Very high
Q13	My family believe that learning Chinese is very important for my future (e.g., finding a good job).	4.16	1.39	Very high
Q14	My family provide me with resources for learning Chinese (e.g., books, courses, etc.).	4.16	1.37	Very high
Q15	My family help me overcome difficulties in learning Chinese.	4.12	1.37	Very high
Q16	My family encourage me to participate in Chinese-related activities (e.g., competitions, cultural events).	4.45	1.42	Very high
Q17	My family feel proud of me for learning Chinese.	4.34	1.51	Very high
	Total	4.30	1.47	Very high

2. Analysis of Semi-structured Interview

The data of the interviews were analyzed based on Lichtman (2013) by using a coding system qualitative data analysis techniques consisting of reaching the data into categories, which later was grouped into concepts. The analysis was shown in Table 3 below:

Table 3*Thematic analysis of the interviews*

Interview Data	Categorizing	Concepts
- Grew up listening to grandparents speaking Chinese - Parents suggest learning for heritage reasons	Family cultural influence	Family Background Influence
- Parents planned Chinese learning early, aiming for business advantage	Family expectation for career	
- Parents naturally expose child to Chinese language and culture at home	Family environment	
- Parents strictly require attending Chinese classes every weekend	Family imposed education	
- Parents encourage based on child's love for Chinese media	Family acceptance of hobby-driven learning	Parental Support Influence
- Parents emotionally encourage learning, buy books, attend events together	Emotional support and involvement	
- Parents mainly care about academic achievements (grades, scholarships)	Achievement-oriented support	
- Parents give freedom to explore Chinese interests without grade pressure	Interest-driven encouragement	
- Parents support financial-ly (tuition, teachers, materials)	Financial support	Personal Interest
- Parents prioritize child's happiness over academic results	Emotional priority support	
- Fascination with Chinese history, poems, ancient culture	Love for Chinese traditional culture	
- Love for Chinese songs, TV shows, and desire to understand lyrics	Media-driven personal interest	
- Curiosity about Chinese characters and the beauty of writing system	Curiosity and exploration	Personal Interest
- Interest in Chinese traditional arts (painting, tea ceremony)	Artistic-cultural passion	

Table 3 (Continue)

Interview Data	Categorizing	Concepts
- Learning Chinese to study abroad with scholarship	Academic and career future planning	Future Goals
- Learning Chinese for future business career opportunities	Career investment motivation	
- Learning Chinese to gain competitive edge in global job market	Global competitiveness	
- Learning Chinese as a personal challenge to grow and improve	Personal growth and resilience	

Following the initial coding and categorization of the interview data as presented in Table 3, seven key themes were identified. To determine the relative prominence of each theme across the ten interview participants, a frequency analysis was conducted. This additional step was essential to evaluate which themes were commonly shared among participants and therefore represented significant family-related motivational patterns. Table 4 illustrates the frequency of each theme, highlighting the most dominant factors influencing students' intrinsic and extrinsic motivation to learn Chinese.

Table 4

Theme frequency of family-related factors shaping intrinsic and extrinsic motivation (n = 10)

Theme (Aligned with L2 Motivational Self System)	Description	No. of Responses (n=10)
1. Family Cultural Capital and Intrinsic Motivation Development (Ideal L2 Self)	Family cultural values shaping learners' internal interest, identity, and intrinsic desire to learn Chinese	8
2. Heritage Identity and Intrinsic Motivation Aspirations (Ideal L2 Self)	Intrinsic motivation driven by heritage identity, ancestry, and desire to reconnect with cultural roots	7
3. Parental Expectation and Extrinsic Motivation Regulation (Ought-to L2 Self)	Extrinsic motivation driven by fulfilling parental expectations, obligation, family honor, and filial norms	9
4. Affective Family Support Enhancing Intrinsic Motivation (L2 Learning Experience)	Emotional encouragement, praise, and supportive learning environment fostering intrinsic interest	8

Table 4 (Continue)

Theme (Aligned with L2 Motivational Self System)	Description	No. of Responses (n=10)
5. Resource and Opportunity -Based Family Support (L2 Learning Experience)	Providing financial support, materials, tutoring, and language exposure that reinforce motivation	6
6. Extrinsic Future-Oriented Motivation (Career and Education)	Extrinsic motivation driven by career prospects, scholarships, and academic advancement	10
7. Intergenerational Cultural Transmission (Family Background Factor)	Influence of grandparents or extended family in maintaining Chinese language and traditions	7

Table 4 presents the distribution of thematic categories identified from the interview data, aligned with the L2 Motivational Self System framework. Seven themes were identified, with varying frequencies across the ten interview participants.

The most frequently reported theme was Extrinsic Future-Oriented Motivation (Career and Education), which was mentioned by all participants (n = 10). This was followed by Parental Expectation and Extrinsic Motivation Regulation (Ought-to L2 Self), reported by nine participants (n = 9).

Themes related to intrinsic motivation and learning experience were also commonly reported. Family Cultural Capital and Intrinsic Motivation Development (Ideal L2 Self) and Affective Family Support Enhancing Intrinsic Motivation (L2 Learning Experience) were each mentioned by eight participants (n = 8). Heritage Identity and Intrinsic Motivation Aspirations (Ideal L2 Self) and Intergenerational Cultural Transmission (Family Background Factor) were reported by seven participants each (n = 7).

Discussion

A key innovation of this study is the identification of four distinct types of parental support—emotional support, cultural support, achievement-oriented support, and resource-based support—and evidence of their differential effects on learning motivation. Emotional support (e.g., encouragement, praise, empathy) and cultural support (e.g., family traditions, exposure to Chinese cultural media, heritage practices) were found to foster enjoyment, self-confidence, and long-term intrinsic motivation. In contrast, achievement-oriented support (e.g., pressure to obtain high grades, scholarships, or academic recognition) enhanced extrinsic motivation but risked creating stress, fear of failure, and dependency on external validation. Resource-based

support (e.g., paying for tutors, learning materials, or exchange opportunities) benefited both motivational types but was most effective when combined with emotional encouragement. These distinctions move the field beyond the binary assumption that “parental support = positive influence,” showing that certain forms of support can unintentionally hinder intrinsic motivation if they become controlling rather than autonomy-enhancing.

Another significant contribution lies in revealing an internationalization-driven motivational internalization mechanism in Thai higher education. As Thailand strengthens its economic, academic, and cultural engagement with China, students increasingly view Chinese as a pathway to global mobility, regional competitiveness, and international career prospects. This study shows that while internationalization initially fosters extrinsic motivation, it can eventually transform into internalized motivation when learners develop a sense of cultural appreciation, belonging, or personal purpose through family influence or positive learning experiences. This mechanism enhances current motivational theory by illustrating how globalization and cultural identity interact to shape motivation in non-Western, family-oriented societies—an angle underexplored in previous studies dominated by Western perspectives.

Building on these theoretical insights, the following section discusses the practical implications of the findings for key stakeholders involved in Chinese language education in Thailand: Chinese language educators, curriculum designers, and parents.

1. Implications for Chinese language educators

Grounded in Dörnyei’s (2001) L2 Motivational Self System, the findings suggest that Chinese language educators in Thailand should attend not only to students’ performance outcomes but also to the motivational processes shaped by family influence. Given that emotional and cultural forms of parental support were found to foster intrinsic motivation and the Ideal L2 Self, teachers can play a compensatory and reinforcing role by creating autonomy-supportive classroom environments that validate students’ identities and personal goals. Pedagogical strategies such as culturally meaningful tasks, reflective activities linking language learning to students’ life aspirations, and positive feedback emphasizing effort and self-development can help internalize initially extrinsic motives. Conversely, for students exposed primarily to achievement-oriented parental pressure, teachers should be cautious about overemphasizing examinations and grades, as excessive performance focus may reinforce the Ought-to L2 Self at the expense of sustained engagement. These practices align with prior research indicating that autonomy-supportive instruction enhances intrinsic motivation and long-term persistence in second language learning.

2. Implications for curriculum designers

At the curriculum level, the results underscore the importance of balancing instrumental and integrative orientations within Chinese language programs. While the growing internationalization of Thai higher education naturally promotes instrumental motives—such as employ ability, scholarships, and academic mobility—curriculum designers should ensure that these goals are complemented by opportunities for identity construction and meaningful

cultural engagement. Drawing on Dörnyei's framework, curricula that integrate cultural content, project-based learning, intercultural communication, and experiential activities can strengthen learners' Ideal L2 Self and facilitate the internalization of extrinsic goals. The findings further suggest that curricula overly centered on standardized testing or short-term outcomes may risk narrowing students' motivational profiles. Therefore, a spiral curriculum that progressively links practical language use with cultural understanding and personal relevance may be more effective in sustaining motivation over time.

3. Implications for parents

The differentiated effects of parental support identified in this study carry important implications for parents of Chinese language learners. Emotional and cultural support—such as encouragement, shared cultural experiences, and positive attitudes toward Chinese learning—appears to be particularly conducive to intrinsic motivation and long-term engagement. In contrast, achievement-oriented support, while effective in enhancing extrinsic motivation, may become counterproductive if perceived as controlling or excessively demanding. Consistent with self-determination theory and Dörnyei's emphasis on autonomy, parents are encouraged to adopt support strategies that emphasize choice, personal growth, and enjoyment rather than obligation alone. Resource-based support, including tutoring or learning materials, is most beneficial when accompanied by emotional encouragement and realistic expectations. These findings suggest that parental involvement should be conceptualized not in terms of intensity, but in terms of quality and motivational orientation.

4. Integrative implications

Taken together, these implications highlight the need for coordinated efforts among teachers, curriculum designers, and parents to foster balanced motivational development. By aligning instructional practices, curricular structures, and family support with learners' Ideal L2 Self and intrinsic motivational needs, stakeholders can mitigate the risks of narrowly instrumental motivation and promote more sustainable engagement with Chinese language learning in the Thai context.

In summary, integrating both theoretical interpretation and practical implications, this research argues that family influence should be reconceptualized not as a uniformly positive force, but as a multifaceted system that can both foster and restrict motivational development, depending on the form and intensity of support. This perspective not only challenges prior assumptions but also opens new directions for enhancing motivation in Chinese language learning in Thailand. A more balanced, autonomy-supportive, and culturally enriched approach—embraced by teachers, parents, and institutions—will be essential to sustaining students' long-term engagement and meaningful connection with the Chinese language.

Conclusion and Implication

1. Conclusion

This study examined how family background and parental support shape the motivation of Thai university students learning Chinese. The findings revealed a moderately high level of

motivation ($M = 3.71$, $S.D. = 0.44$), with intrinsic motivation slightly higher than extrinsic motivation. Students from Chinese-heritage families demonstrated stronger intrinsic motivation, largely influenced by cultural identity, intergenerational values and the desire to maintain heritage, while non-heritage students were more extrinsically motivated by academic achievement, scholarships, and future employment prospects.

Parental support was found to be a decisive factor in strengthening motivation. Students who received emotional and cultural parental support reported significantly higher motivation ($M = 3.94$, $S.D. = 0.38$) compared to those with limited support ($M = 3.51$, $S.D. = 0.52$). Emotional encouragement fostered confidence and interest, whereas cultural engagement deepened intrinsic motivation by reinforcing meaningful connections to the language. These patterns align with Fan and Williams (2010) and Grolnick and Pomerantz (2009), who emphasized that parental involvement enhances student motivation and learning engagement.

Interview findings further confirmed that students were more persistent and confident when their parents showed interest in their learning, participated in cultural activities with them, and supported their emotional needs. Overall, the study shows that both personal aspirations and family-driven influences work together to shape students' learning motivation. Recognizing this dynamic can help educators and policymakers strengthen language learning outcomes through purposeful collaboration with families.

2. Implication

This study offers several important implications for Chinese language education in Thailand. First, it highlights that emotional and cultural parental support is essential for fostering long-term intrinsic motivation, while overly achievement-driven parenting may lead to pressure-based motivation. Therefore, family involvement should focus on encouragement, cultural exposure, and autonomy support rather than strict performance demands.

Second, universities and Chinese language programs should actively build home-school partnerships rather than treating learning as the responsibility of the classroom alone. Establishing communication channels with parents can help families better understand effective ways to support their children's learning at home. Such collaboration is particularly important because family influence plays a different role for Chinese-heritage and non-heritage students, meaning one-size-fits-all approaches are ineffective.

Finally, the findings contribute to filling a gap in the literature by demonstrating that family influence in the Thai context is not uniform, but varies significantly depending on cultural background, support style, and parental beliefs. This highlights the need for culturally responsive strategies that integrate family participation alongside classroom instruction to sustain students' long-term motivation to learn Chinese.

Research Limitations and Recommendations for Future Research

Although this study offers meaningful insights, several limitations should be acknowledged. The data were collected from one public university, which restricts the generalizability of the findings to other institutions and regions in Thailand. In addition, the qualitative sample was

relatively small, and the study relied solely on students' self-reported perceptions of parental support, which may not fully reflect parents' actual intentions and practices. Future research should therefore involve a larger and more diverse sample across multiple universities, and include parents' and teachers' perspectives to gain a more holistic understanding of family influence. Longitudinal or comparative studies are also recommended to explore how motivational patterns evolve over time and whether the mechanisms identified in this study apply across different cultural or educational contexts.

Acknowledgement

I would like to express my sincere gratitude to my advisors, Asst. Prof. Anchalee Chayanuvat, Ed.D., and Asst. Prof. Dr. Panidnad Chulerk, for their valuable guidance and continuous support throughout this research. I am also grateful to Rangsit University, particularly the Suryadhep Teachers College, for providing academic resources and a supportive environment. Special thanks to my family and friends for their encouragement, especially my mother and my colleagues Shangguan Songrui, Sun Jiayi, Qiu Yvwei, and Zhao Boxin, whose support was vital to the completion of this work.

Ethical Approval

Ethics is concerned with the philosophical principle about what is right and wrong. To a massive extent, the validity and reliability of a take a look at upon the ethics of the investigator (Merriam and Tisdell , 2016).

In order to ensure the ethical standards of the study, the researcher had obtained approval from the Ethics Committee of Rangsit University. The approval certificate number was COA. No.RSUERB2025-039.

References

- Bi, S. (2021). Cooperation between China and ASEAN under the building of ASEAN Economic Community. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 10(1), 83–107. <https://doi.org/10.1080/24761028.2021.1888410>
- Chen, X., & Kaewyod, W. (2017). Differences in daily communication between Chinese and Thai people. *International Journal of Integrated Education and Development*, 2(2), 5–9. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/ijied/article/view/131918>
- Cao, T., & Tananuraksakul, N. (2023). Thai undergraduate students' motivation and achievement in learning Chinese as a foreign language: A case study at a Private University in Thailand. *Journal of Humanities and Social Sciences Nakhon Phanom University*, 13(1), 18–32. https://www.researchgate.net/publication/370443494_Thai_Undergraduate_Students
- Duan, Y. (2025). From “instrumental motivation” to “cultural identity”: A study on the dynamic evolution of Chinese learning motivation among belt and road international students in China—A case study of Jilin engineering normal University. *European Journal of Education Science*, 1(2), 29–35. <https://doi.org/10.71222/m0wjw297>

- Davis-Kean, P. E. (2005). The influence of parent education and family income on child achievement: The indirect role of parental expectations and the home environment. *Journal of Family Psychology, 19*(2), 294–304.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Dörnyei, Z. (2001). *Teaching and researching motivation*. Longman.
- Ernawati, E., Arifin, Z., & Mansyur, M. (2022). The influence of parents in increasing learning motivation on student achievement (children). *Al-Madrasah: Jurnal Pendidikan Madrasah Ibtidaiyah, 6*(1), 160. <https://doi.org/10.35931/am.v6i1.898>
- Eker, S., & Yildizli, H. (2025). The effect of perceived parental academic involvement on achievement: The mediating role of academic motivation. *Psychology in the Schools, 62*, 4740–475. <https://doi.org/10.1002/pits.70036>
- Elsayed, W. (2024). Building a better society: The vital role of family’s social values in creating a culture of giving in young Children’s minds. *Heliyon, 10*(7), e29208–e29208. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29208>
- Fan, W., & Williams, C. M. (2010). The effects of parental involvement on students’ academic self-efficacy, engagement and intrinsic motivation. *Educational Psychology, 30*(1), 53–74. <https://doi.org/10.1080/01443410903353302>
- Gardner, R. C., Lalonde, R. N., & Moorcroft, R. (1985). The role of attitudes and motivation in second language learning: Correlational and experimental considerations. *Language Learning, 35*(2), 207–227. <https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1985.tb01025.x>
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (4th ed.). Allyn & Bacon.
- Grolnick, W. S., & Pomerantz, E. M. (2009). Issues and challenges in studying parental control: Toward a new conceptualization. *Child Development Perspectives, 3*(3), 165-170. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2009.00099.x>
- Guo, X., Li, J., Niu, Y., & Luo, L. (2022). The relationship between filial piety and the academic achievement and subjective wellbeing of Chinese early adolescents: The moderated mediation effect of educational expectations. *Frontiers in Psychology, 13*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.747296>
- Hou, J., & Lynch, R. (2016). A correlative study of motivation for learning Chinese according to academic achievement and parental encouragement among grade four to grade six students at Ladprao Bilingual School (LBS), Bangkok, Thailand. *Scholar: Human Sciences, 8*(2). <http://www.assumptionjournal.au.edu/index.php/Scholar/article/view/2501/1700>
- Junla, D., & Yotanyamaneewong, S. (2024). Cultural values, parenting and child adjustment in Thailand. *International Journal of Psychology*. <https://doi.org/10.1002/ijop.13111>

- Li, Z., & González, O. R. G. (2021). The relationship of self-efficacy for and enjoyment of learning Chinese as a foreign language with Chinese academic achievement of grades 7 and 8 students at *Pramandanijianukroah School, Bangkok, Thailand*. *Scholar: Human Sciences*, 13(2), 360. <http://www.assumptionjournal.au.edu/index.php/Scholar/article/view/4861>
- Lichtman, M. (2013). *Qualitative research in education: A user's guide* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Liu, J., & Shibata, S. (2017). Why college students want to learn Asian languages: A comparative study of motivational factors for the selection of Chinese, Japanese, Korean and Vietnamese. *Journal of the National Council of Less Commonly Taught Languages*, 5, 33-55.
- Liu, R., & Chiang, Y.-L. (2019). Who is more motivated to learn? The roles of family background and teacher-student interaction in motivating student learning. *The Journal of Chinese Sociology*, 6(1), Article 10. <https://doi.org/10.1186/s40711-019-0095-z>
- Mackey, A., & Gass, S. M. (2016). *Second language research: Methodology and design* (2nd ed.). Routledge.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *qualitative research A guide to design and implementation* (4th ed.). san francisco, CA jossey bass. references scientific research publishing. <https://www.scirp.org/reference/ReferencesPapers?ReferencelD=2631333>
- Pinneo, L., & Nolen, A. (2024). Parent involvement and student academic motivation towards science in 9th grade. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), Article 65. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02707-0>
- Prasopsombat, L. (2025). Transnational heritage and local integration: Exploring the resilience of teochew Chinese identity in Thailand. *Asian Journal of Arts and Culture*, 25(3), e281344. <https://doi.org/10.48048/ajac.2025.281344>. (n.d.).
- Qian, M., Jin, R., Lu, C., & Zhao, M. (2024). Parental emotional support, self-efficacy, and mental health problems among adolescents in Hong Kong: a moderated mediation approach. *Frontiers in Psychiatry*, 15. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1458275>
- Rovinelli, R. J., & Hambleton, R. K. (1976). On the use of content specialists in the assessment of criterion-referenced test item validity. *Educational and Psychological Measurement*, 37, 825–838. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED121845.pdf>
- Soonsinpai, T. (2009). A transnational rite of passage: lived experiences of Thai international students in Perth, Western Australia. (n.d.).
- Shengyao, Y., Jenatabadi, H. S., Mengshi, Y., Minqin, C., Xuefen, L., & Mustafa, Z. (2024). Academic resilience, self-efficacy, and motivation: the role of parenting style. *Scientific Reports*, 14(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-024-55530-7>
- Santasombat, Y. (2022). *Transnational Chinese diaspora in southeast Asia: An introduction*. 1–22. https://doi.org/10.1007/978-981-19-4617-2_1
- Teuber, Z., Tang, X., Sielemann, L., Otterpohl, N., & Wild, E. (2021). Autonomy-related parenting profiles and their effects on adolescents' academic and psychological development: A longitudinal person-oriented analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 51(7). <https://doi.org/10.1007/s10964-021-01538-5>

- Tong, J., & Chayanuvat, A. (2022). Learning motivation and attitude towards learning Thai as a third language of Chinese students at a Thai private university. *Rangsit Journal of Educational Studies*, 9(2), 60–86. <https://rsujournals.rsu.ac.th/index.php/RJES/article/view/2938>
- Wen, X. (2024). Chinese heritage language motivation: A study of motivation development in a multicultural context. *Frontiers in Psychology*, 15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1452547>
- Yamane, T. (1973). *Statistics: An introductory analysis* (3rd ed.). Harper & Row.
- Yang, L., & Chanyoo, N. (2022). Motivational factors and intended efforts in learning East Asian languages among Thai undergraduate students. *Theory and Practice in Language Studies*, 12(2), 254–262. <https://doi.org/10.17507/tpls.1202.06>
- Yang, W., & Meyer, M. (2025). The interweaving of education and identity: Chinese identity in Thai Chinese literature and the changes in Chinese education. *Espacio Tiempo Y Educacion*, 12(1). <https://doi.org/10.14516/ete.12110>
- Ye, Y. (2016). An investigation of Chinese new HSK test takers' learning motivation in Thailand. *ABAC Journal*, 36(2), 20–36. <http://www.assumptionjournal.au.edu/index.php/abacjournal/article/view/2478>
- Zhang, H., & Chinokul, S. (2023). Chinese learning motivation and academic self-efficacy of Thai senior high school students. *LEARN Journal: Language Education and Acquisition Research Network*, 16(2), 77-93.

How to Cite this Article:

Wan, R., Chayanuvat, A., & Chulerk, P. (2026). Motivational influences in Chinese language learning of Thai university students. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(1), 43–64.

Challenges and Learning Spaces of Elderly Muslims in Preparing for Aging Based on Islamic Principles in Narathiwat Province

สถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนราธิวาส

Abdulkhaliq Arrahimee¹, and Kasetchai Laeheem¹

¹ Faculty of Arts, Prince of Songkla University, Songkhla 90110 Thailand

อับดุลคอลลิก อัรรอฮีมียะ¹ และ เกษตรชัย และหีม¹

¹ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สงขลา 90110 ประเทศไทย

Corresponding Author:

Abdulkhaliq Arrahimee

E-mail: mistersahara3@gmail.com

Abstract

This study aims to examine the problems and learning spaces of elderly Muslims in preparing for aging in accordance with Islamic principles in Narathiwat Province. A qualitative research approach was employed, with data collected through in-depth interviews using a semi-structured interview guide validated by expert review. The key informants consisted of 20 participants, including 15 elderly individuals, 2 religious leaders, and 3 experts. Data were analyzed using content analysis, guided by logical reasoning and alignment with relevant theoretical concepts. The findings were presented descriptively in accordance with the research objectives. The results indicate that elderly Muslims face multiple challenges that affect their preparedness for aging. These include limited access to education during childhood, caregiving responsibilities for children and grandchildren, unstable income, declining health conditions, and a lack of activities that promote learning for self-preparedness. In addition, the socio-economic environment does not adequately support the development of learning potential in accordance with Islamic principles. Regarding knowledge and learning spaces, elderly Muslims need to acquire knowledge of Islamic creed, Islamic jurisprudence, and the practical application of the teachings of Prophet Muhammad. Key learning spaces include pondok institutions, mosques, and halaqah study circles. Digital platforms such as LINE, YouTube, and Facebook also serve as important platforms for supporting learning and aging preparedness. Based on

Article Info

Article history:

- Received: May 30, 2025
- Revised: March 30, 2026
- Accepted: March 31, 2026
- Online: April 1, 2026

Keywords:

aging preparedness
 elderly muslims
 Islamic learning spaces
 Narathiwat
 phenomenological research

คำสำคัญ:

การเตรียมความพร้อมวัยชรา
 การวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา
 จังหวัดนราธิวาส
 ผู้สูงอายุมุสลิม
 พื้นที่การเรียนรู้ตามวิถีอิสลาม

the findings, it is recommended that a lifelong learning system be developed through a preparedness program integrated with Islamic knowledge for daily life application, utilizing community-based learning spaces as key mechanisms for continuous learning.

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งศึกษาสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนราธิวาส เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูล 20 คน ได้แก่ ผู้สูงอายุ 15 คน ผู้นำศาสนา 2 คน และผู้เชี่ยวชาญ 3 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาโดยยึดหลักตรรกะเทียบเคียงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัย พบว่า ผู้สูงอายุมุสลิมประสบปัญหาขาดโอกาสทางการศึกษาในช่วงวัยเด็ก มีภาระในการดูแลบุตรหลาน มีรายได้ไม่มั่นคง สุขภาพเสื่อมถอย และขาดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อม และยังพบว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจไม่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ตามหลักศาสนาอิสลาม ส่วนความรู้และพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุมุสลิมจะต้องเรียนรู้หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และปฏิบัติตนตามแนวทางของนบีมุฮัมมัดโดยมีพื้นที่การเรียนรู้คือ สถาบันปอเนาะ มัสยิด กลุ่มหะละเกาะฮ์ และมีพื้นที่สื่อออนไลน์ที่สำคัญต่อการเรียนรู้ เช่น LINE, YouTube, Facebook สำหรับข้อเสนอแนะจากการวิจัยสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ควรพัฒนาโปรแกรมการเตรียมความพร้อมและบูรณาการกับความรู้ทางศาสนาอิสลามเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน โดยใช้มัสยิด สถาบันปอเนาะ และกลุ่มหะละเกาะฮ์เป็นพื้นที่การเรียนรู้ในชุมชน

บทนำ

จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากภูมิภาคอื่นทั้งในมิติทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และภูมิศาสตร์ (Wisalaporn, 2008) ความหลากหลายดังกล่าวได้ก่อให้เกิดพลวัตทางสังคมที่ซับซ้อนและเปราะบาง ขณะเดียวกันก็สะท้อนถึงทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง หากพิจารณาในมิติสังคมและวัฒนธรรมก็จะพบว่า ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมลายูที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งมีศาสนาและวิถีชีวิตเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงอยู่ของชุมชน อย่างไรก็ตามพื้นที่ดังกล่าวยังคงต้องเผชิญกับสถานการณ์ไม่สงบที่ยืดเยื้อยาวนาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน จากการรวบรวมข้อมูลของกลุ่มงานเยียวยาของศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ตลอดระยะเวลาเกือบ 22 ปี ตั้งแต่ปี 2547-2568 มีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นรวมทั้งสิ้น 10,116 ครั้ง ส่งผลให้เกิดความสูญเสียทางร่างกายรวม 20,431 ราย พิการและทุพพลภาพ จำนวน 913 ราย (Isra News Agency, 2026) สถานการณ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมให้หลายมิติ ทั้งการย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนและชุมชน การเปลี่ยนแปลงโครงการครอบครัว ตลอดจนจนปัญหาการเพิ่มขึ้นของอาชญากรรมทางจิตเวชที่มากขึ้นในกลุ่มผู้ใหญ่ อันเนื่องจากการต้องเผชิญความตึงเครียดทางเศรษฐกิจ และความขัดแย้งในพื้นที่ (Ford et al., 2016) ภายใต้บริบทดังกล่าว “ผู้สูงอายุ” ถือเป็นกลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบอย่างชัดเจน ไม่เพียงต้องเผชิญกับความเสื่อมถอยตามวัย แต่ยังคงดำเนินชีวิตท่ามกลาง

ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งมีข้อจำกัดในการเข้าถึงการบริการต่าง ๆ เนื่องจากปัญหาการใช้ภาษาในการสื่อสารกลายเป็นอุปสรรคต่อผู้สูงอายุมุสลิมที่มีจำนวนกว่าร้อยละ 72.2 ที่เกิดจากอุปสรรคด้านภาษา (Pruksanusak et al., 2024) ซึ่งมีผู้สูงอายุอีกประมาณร้อยละ 47.0 ไม่ได้รับการศึกษาซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่นับถือศาสนาอิสลามที่มีแนวโน้มสูงกว่าผู้สูงอายุที่นับถือศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังพบการทารุณกรรมผู้สูงอายุส่งผลเชิงลบต่อสุขภาพทั้งด้านร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุในบางพื้นที่ทางตอนเหนือในไทย คิดเป็นร้อยละ 58.4 ส่งผลให้เกิดความเจ็บปวดทางกาย ความเจ็บปวดทางอารมณ์ ความรู้สึกคุณค่าในตนเองที่ลดลง และความไม่ยอมมีชีวิตอยู่ (Thongtaeng & Seesawang, 2025) ผู้วิจัยเห็นว่าปัญหาของผู้สูงอายุในมิติของครอบครัว ชุมชน สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงปัญหาความขัดแย้งในสังคมทำให้ผู้สูงอายุในพื้นที่ที่ได้เผชิญเพียงปัญหาสุขภาพตามวัยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังคงดำรงชีวิตภายใต้ความไม่ปลอดภัยและความเครียดเรื้อรัง สอดคล้องกับผลการวิจัยด้านสุขภาพจิตในสามจังหวัดชายแดนใต้ที่ชี้ว่า “ความเครียดในชีวิตประจำวันจากความขัดแย้ง” เชื่อมโยงกับอาการทางจิตใจของประชากรพื้นที่ในพื้นที่ที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Ford et al., 2016) โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางอย่างผู้สูงอายุในพื้นที่ เช่นเดียวกับผู้สูงอายุในจังหวัดนราธิวาสต่างก็ประสบปัญหาดังกล่าว

นอกจากนี้ยังประสบปัญหาการขาดความเข้าใจเกี่ยวกับหลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และหลักจริยธรรมอิสลาม ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามทุกคนต้องเรียนรู้และศึกษาหาความรู้เพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันที่เป็นระบบการดำเนินชีวิต Laehheem et al. (2019) และ Booranavitayaporn (2022) ยังชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุมักประสบข้อจำกัดด้านการเรียนรู้มากที่สุดในช่วงวัยดังกล่าว ส่งผลให้ผู้สูงอายุมุสลิมเกิดข้อจำกัดในการปฏิบัติศาสนกิจได้ถูกต้อง จากเหตุและผลที่ได้กล่าวข้างต้นสรุปได้ว่าสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนราธิวาส นั้นจะเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาโปรแกรมการเรียนรู้อิสลามเพื่อเตรียมความพร้อมการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นส่วนที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุมุสลิมสามารถศึกษาและเรียนรู้หลักการอิสลามที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของตนเอง และช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง อีกทั้งยังเป็นการเติมเต็มช่วงเวลาการเรียนรู้ที่ขาดหายไปในช่วงหนุ่มสาว ตลอดทักษะที่สำคัญต่าง ๆ ที่ควรจะมีในตนเอง เพื่อให้มีความพร้อมในการเป็นผู้สูงอายุมุสลิมที่มีความสมบูรณ์แบบที่สุดตามวิถีอิสลาม สอดคล้องกับหลักคิดในศาสนาอิสลามที่ส่งเสริมและมุ่งเน้นในการแสวงหาความรู้ในศาสนาอิสลาม ดังคำกล่าว “จงแสวงหาความรู้ตั้งแต่ในเปลจนถึงหลุมฝังศพ” (Lohwithee, 2016) นอกจากนี้การส่งเสริมความรู้ต่าง ๆ เพื่อค้นหาแนวทางในการรับมือและปรับตัวกับสภาพสังคมในปัจจุบันของผู้สูงอายุโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่จะต้องเผชิญกับสภาพสังคมดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ฉะนั้นสิ่งที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุในพื้นที่ที่มีความเข้าใจและมีความพร้อมที่จะเผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าว นั้น การสร้างกลไกวิธีการที่จะนำมาซึ่งการรวมกลุ่มเพื่อเติมเต็มกระบวนการเตรียมความพร้อมให้ผู้สูงอายุมีความพร้อมในการเผชิญกับสภาพการณ์ดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น

จากบริบทของปัญหาและข้อจำกัดดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการศึกษาสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนราธิวาส เพื่อช่วยให้ได้ข้อค้นพบเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมที่สามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลที่สำคัญในการออกแบบและพัฒนาโปรแกรมการเตรียมความพร้อมในอนาคต เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความมั่นคงทางศรัทธา ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ตลอดจนยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุมุสลิมให้สามารถดำรงชีวิตด้วยรายได้อย่างมีศักดิ์ศรี อีกทั้งยังสามารถประยุกต์นำไปใช้กับโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ภาคใต้และชุมชนมุสลิมทั่วประเทศ เพื่อพัฒนาผู้สูงอายุให้มีความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของศาสนาและความเชื่อที่ตนเองยึดมั่นศรัทธา และนำไปสู่การพัฒนามนุษยและสังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนในระยะยาวต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนราธิวาส

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อมตนเอง ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รายละเอียดดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับวิถีอิสลาม

อิสลามเป็นศาสนาเอกเทวนิยม นับถือพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ (ซบ.) และมีท่านศาสดา คือ ท่าน นบีมูฮัมหมัด มีพระคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นธรรมนูญในการปฏิบัติของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามทุกช่วงวัยไม่เพียงเฉพาะวัยใดวัยหนึ่งเท่านั้น โดยมีใจความสำคัญของศาสนาคือหลักศรัทธา หลักปฏิบัติ หลักคุณธรรมจริยธรรม และการน้อมนำแนวทางการดำเนินชีวิตของท่านศาสดาเป็นแบบอย่างในดำเนินชีวิต ดังที่ Japakiya (2011) กล่าวว่า คำว่า “ศาสนาอิสลาม” คือ การนอบน้อมมอบตัวตนแก่อัลลอฮ์ ผู้ทรงอภิบาลสากลจักรวาล ตามตัวอย่างที่ปรากฏในคำสั่งของอัลลอฮ์ แก่ท่านศาสนทูตอิบรอฮีม (อับราฮัม) ความว่า

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

Qur'an, 2, 131 (Al-Baqarah)

ความว่า จงรำลึกเถิด โอ้มูฮัมหมัด ขณะที่องค์อภิบาลของอิบรอฮีมได้กล่าวแก่เขาว่า จงมอบตนเถิด เขากล่าวว่า ข้าได้มอบความภักดีแก่องค์อภิบาลแห่งสากลจักรวาลแล้ว (Qur'an, Surah Al-Baqarah, 2:131) คำว่า “อิสลาม” หมายถึง “สันติ” ซึ่งผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามจะเรียกว่า “มุสลิม” หมายถึง “ผู้ที่ฝืนสันติ” ความว่า ผู้ที่นอบน้อมถ่อมตนยังพระประสงค์ของอัลลอฮ์ (ซบ.) (Tho-ard, 2012) ซึ่งศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีคุณลักษณะเฉพาะความหมายของอิสลามนั้นครอบคลุมธรรมชาติความดีงาม และการปฏิบัติของมนุษย์ที่สอดคล้องกับธรรมชาติที่อัลลอฮ์ทรงสร้าง และหลักการพื้นฐานตามที่ อัลลอฮ์ (ซบ.) ทรงสร้างขึ้นมา จากการศึกษาความหมายของคำว่าอิสลาม สามารถสรุปได้ว่าการน้อมนำแนวทางการดำเนินชีวิตของท่านศาสดาเป็นแบบอย่างในดำเนินชีวิตดังที่ Mahama (2017) ได้กล่าวถึงประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีลักษณะพิเศษและมีวัฒนธรรมเป็นตัวของตัวเองอันเนื่องจากการนับถือศาสนาอิสลามซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แตกต่างจากคนไทยท้องถิ่นอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสังคมที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองมีวัฒนธรรมของตนเอง มีศาสนาที่ตนเองนับถือศรัทธา (Sukka et al., 2020) นอกจากนี้ Chitmuat (1992) ได้อธิบายถึงความเป็นมุสลิมกับความเชื่อมโยงของศาสนาอิสลามว่า ศาสนาอิสลามเป็นวิถีการดำเนินชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต จะเห็นได้ว่าผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามจะให้ความสำคัญกับการปฏิบัติศาสนกิจและการดำเนินชีวิตควบคู่กัน มิได้แยกออกจากกัน นับตั้งแต่การเกิด การศึกษา การแต่งงาน การปฏิบัติงาน และการตาย ล้วนแล้วมีหลักการศาสนาเป็นองค์ประกอบของการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ สรุปได้ว่าศาสนาและวิถีการดำเนินชีวิตของมุสลิมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน จากทบทวนแนวคิดวิถีชีวิตอิสลามสรุปวิถีชีวิตมุสลิมไม่ต่างไปจากวิถีชีวิตของกลุ่มชนอื่นวิถีชีวิตมุสลิมมีแบบแผน มีกิจกรรมทางสังคม มีประเพณี มีความเชื่อและวัฒนธรรม มีการประกอบอาชีพที่เหมือนกับสังคมอื่น ๆ แต่สิ่งทีวิถีชีวิตของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามต่างจากวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของกลุ่มชนอื่น เพราะวิถีมุสลิมเป็นวิถีที่ยึดโยงกับแก่นแกนของอิสลาม 3 ประการ อันได้แก่ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ ตลอดจนหลักคุณธรรมจริยธรรม และปฏิบัติตามแบบอย่างที่ท่านศาสดามูฮัมหมัดปฏิบัติไว้ให้เป็นแบบอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้นดำเนินชีวิต การศึกษา การประกอบกิจกรรมทางสังคม การประกอบอาชีพ และอื่น ๆ ล้วนแล้วจะต้องปฏิบัติควบคู่กับหลักการศาสนาจนกลายเป็นวิถีมุสลิม

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดและวรรณกรรมที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมอิสลามดังที่ Pichyaiphaiboon (2018) และ Chitmuat (1992) ได้กล่าวประเพณีของชาวมุสลิม เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งจำแนกออกเป็น 2 ส่วนดังนี้ ส่วนที่ 1 คือการปฏิบัติศาสนกิจ เช่น การละหมาด การถือศีลอด การให้ทาน การประกอบพิธีฮัจย์ และส่วนที่ 2 คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวมุสลิมที่จะต้องสอดคล้องกับส่วนแรก เช่น การเกิด การตาย การแต่งงาน นอกจากนี้ยังมีเกี่ยวกับการปฏิบัติทางสังคมและการปฏิบัติอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับศาสนกิจเรียกว่า มุอามะลาต ชาวมุสลิมสามารถปฏิบัติได้หากการปฏิบัตินั้นไม่ขัดต่อหลักการอิสลาม เช่น การทักทาย ทำความเคารพ เป็นต้น และ Sa-ale (1998) ได้ให้ความหมายของประเพณีการแต่งงานของชาวไทยมุสลิมในอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ว่าการแต่งงานของชาวมุสลิมสายบุรีมีขั้นตอน 6 ขั้นตอน คือ การทาบทาม การสู่ขอ การหมั้นหมาย การแต่งงาน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะต้องเป็นไปตามหลักการอิสลาม และงานศึกษาของ Ngetchunui (2006) กล่าวว่าประเพณีในรอบชีวิตของชาวไทยมุสลิมตำบลเจ๊ะบิลัง อำเภอเมือง จังหวัดสตูล พบว่าประเพณีในรอบชีวิตอันได้แก่ การเกิด การแต่งงาน การตาย ยังคงปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นไปตามหลักการอิสลาม นอกจากวัฒนธรรมอิสลามแล้วสิ่งที่ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญในลำดับต้น ๆ ของการดำเนินชีวิตสำหรับผู้ที่ยึดถือศาสนาอิสลาม คือ การเรียนรู้อิสลามเพื่อให้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามสามารถปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้องและสมบูรณ์แบบตามหลักการอิสลามอย่างแท้จริง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุ เป็นบุคคลที่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป และเป็นผู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ของร่างกายที่เสื่อมลง ซึ่งตรงกันข้ามกับพัฒนาการในวัยเด็ก ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่กำลังเข้าสู่ช่วงวัยสุดท้ายของการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ ผู้สูงอายุถือเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อสังคม และเป็นบุคคลที่ทรงคุณค่าต่อกลุ่มคนรุ่นหลัง (Chantanasombat, 2009; Charoenluk, 2002; Dechponkrang, 2011; Poltavee, 2012) ดังนั้น การเปลี่ยนของผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและเศรษฐกิจล้วนแล้วเป็นปัจจัยสำคัญที่จะต้องให้การดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด เพื่อมิให้ผู้สูงอายุจะต้องอยู่ในภาวะแยกตัวออกจากสังคม อันเป็นสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ หลายประการ เช่น ปัญหาการถูกทอดทิ้ง ปัญหาไร้บ้านไร้ญาติ ปัญหาสุขภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ในส่วนของผู้สูงอายุหรือช่วงวัยของการเข้าสู่วัยสูงอายุ การเตรียมความพร้อมจึงมีความสำคัญในการเป็นผู้สูงอายุที่มีชีวิตบั้นปลายชีวิตที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี ดังที่ Panjapol (2015) ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อม คือ สภาพที่บุคคลมีภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ สามารถเรียนรู้และทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างสมฤทธิ์ผล ขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะ การฝึกฝน การเตรียมตัว ความสนใจหรือแรงจูงใจ และ Benchawan (2015) กล่าวว่า การที่บุคคลสามารถเผชิญกับสภาวะต่าง ๆ ได้หลังจากตนเองเข้าสู่ช่วงวัยสูงอายุหรือวัยหลังเกษียณอายุการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการวางแผนในการเตรียมความพร้อมก่อนก้าวเข้าสู่วัยเกษียณ ได้แก่ การเตรียมพร้อมด้านจิตใจ การเตรียมพร้อมด้านร่างกาย การเตรียมพร้อมด้านทรัพย์สินเงินทอง การเตรียมพร้อม ด้านกิจกรรมการใช้เวลาว่าง การเตรียมพร้อมด้านสัมพันธภาพในครอบครัว การเตรียมพร้อมด้านที่อยู่อาศัย

จากการทบทวนแนวคิดการเตรียมความพร้อมของผู้สูงอายุสามารถสรุปได้ ดังนี้

1) การเตรียมความพร้อมด้านร่างกายและจิตใจ ด้วยการออกกำลังกาย การพักผ่อนอย่างเพียงพอ การตรวจสุขภาพประจำปีอย่างสม่ำเสมอ และการบริโภคอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ ซึ่งจะต้องเชื่อมโยงอย่างสมดุล (Dawrueang, 2012; Srisurak, & Naerot, 2021; Onthaisomg, et al, 2020) สอดคล้องกับ Ingkapakorn and Panthumnawin (2019) กล่าวในผลการศึกษาว่า การเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่วัยสูงอายุด้านจิตใจ การเห็นประโยชน์ของการเตรียมความพร้อม เพื่อเข้าสู่วัยสูงอายุด้านจิตใจ มีค่าอำนาจในการทำนายสูงที่สุด คือมีผลร้อยละ 17.4 อาจกล่าวได้ว่า วัยหนุ่มสาว ที่มีการเตรียมความพร้อมทางด้านจิตใจจะมีการเห็นประโยชน์ของการเตรียมพร้อมทางด้านจิตใจ มีการรับรู้ นโยบายต่าง ๆ สำหรับตนเองสู่การมุ่งอนาคต

2) การเตรียมความพร้อมด้านสังคม คนหนุ่มสาวที่มีการเตรียมความพร้อมทางด้านสังคมก่อนเข้าวัยสูงอายุ จะมีการมองอนาคตของตนเอง โดยมีการเห็นประโยชน์ของการเตรียมความพร้อมด้านจิตใจที่จะทำให้ตนเอง

สามารถยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ซึ่งนำมาสู่การเตรียมความพร้อมทางด้านสังคม คือ สามารถพึ่งพาตนเอง เพื่อไม่ให้เป็นการแก่ คนในครอบครัวและสังคม ประกอบกับมีโอกาสในการ เข้าถึง การศึกษา และมีการรับรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง เมื่อเข้าวัยสูงอายุจะทำให้มีความรู้ในการเตรียมพร้อมที่จะรับมือ กับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ ดังที่ Ingkapakorn and Panthumnawin (2019) และ Pichitkuntham et al. (2019) การเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพเพื่อเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของกลุ่ม ตัวอย่างโดยรวมอยู่ในระดับดี ($M = 3.78, S.D. = .39$ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Worapornpong et al. (2020) มองว่าควรเน้นการจัดสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ ได้แก่ การปรับปรุงหรือเสริมแต่งให้ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทางสังคม การจัดสภาพแวดล้อมในชุมชนและที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย เหมาะสมกับการดำรงชีวิตประจำวัน

3) การเตรียมความพร้อมด้านเศรษฐกิจ เช่น ด้านการเงิน การออม และรายได้เสริมต่าง ๆ ของผู้สูงอายุที่จะ ต้องมีแผนตั้งแต่วัยทำงาน จึงจะสามารถเตรียมความพร้อมทางการเงินที่ดีก็สามารถดำเนินชีวิตอยู่ใน บั้นปลายชีวิตอย่างมีคุณภาพได้ สอดคล้องกับ Onthaisomg et al. (2020) สิ่งจำเป็นและต้องพร้อมในการส่งเสริม ให้ผู้สูงอายุเตรียมพร้อมเพื่อคุณภาพชีวิตที่มีคุณภาพนอกจากสุขภาพร่างกายและการเตรียมความด้านเศรษฐกิจและ สังคม โดยเฉพาะการจัดเตรียมการเงินเพื่ออนาคต และการทำบัญชีจัดบันทึกควบคุมรายรับรายจ่าย Pichitkuntham et al. (2019) การเตรียมพร้อมเงินและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นที่มีระยะเวลาอันยาวนานจนกว่าจะเสียชีวิต ดังนั้น หากสามารถเตรียมพร้อมสถานะทางการเงินที่เพียงพอจะสามารถดำเนินชีวิตในช่วงวัยสูงอายุได้อย่างมีคุณภาพได้

4) การเตรียมความพร้อมชีวิตหลังความตาย ความตายในแต่ละศาสนามีความแตกต่างกัน สำหรับศาสนา อิสลามความตายนั้นเป็นขั้นหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่ของวิญญาณ ศาสนาอิสลามเชื่อว่าไม่มีใครถึงแก่ความตาย ได้นอกจากการอนุมัติของอัลลอฮ์ (ซบ.) เมื่อความตายมาเยือนเป็นการเปลี่ยนสภาพความเป็นอยู่จากโลกสู่ ปรโลก ซึ่งเป็นสิ่งที่น่ายินดีสำหรับผู้ที่ศรัทธาในอัลลอฮ์ (ซบ.) และเป็นที่น่าเสียใจสำหรับผู้ปฏิเสธศรัทธาในอัลลอฮ์ (ซบ.) (Anansawat, & Wansri, 2009) และสำหรับศาสนาพุทธชีวิตหลังความตายนั้นเป็นการเวียนว่ายตายเกิด ตามคุณงามความดีที่สั่งสมในขณะที่ตนเองยังมีชีวิตบนโลก ฉะนั้นผู้ที่ละทางโลกนี้ไปในขณะที่จิตสงบบริสุทธิ์ผ่องใส ย่อมไปสู่สิ่งที่ดี (Siritai, 2012) จะเห็นได้ว่าการเตรียมชีวิตหลังความตายของทุก ๆ ศาสนาล้วนแล้วกล่าวเกี่ยวกับการ เตรียมความพร้อมด้วยการกระทำสิ่งที่ดีงามในหนทางของผู้ศรัทธาเพื่อให้ตนเองในรับการตอบแทนสิ่งที่ดี ในปรโลก ดังนั้นนอกจากการเตรียมความพร้อมเพื่อการมีชีวิตอยู่ที่ดีของผู้สูงอายุ เช่น สุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ แล้วนั้นการเตรียมคุณงามความดีของผู้สูงอายุเป็นอีกสิ่งหนึ่งสำหรับผู้สูงอายุทุก ๆ ศาสนามีความต้องการที่จะเติมเต็ม ให้ช่วงสุดท้ายของชีวิตเป็นไปด้วยความดีเช่นกัน

นอกจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ Chansangrat, et al. (2014) พบว่า การส่งเสริมสุขภาพด้านจิตวิญญาณของผู้สูงอายุมุสลิมในจังหวัดนราธิวาสจะต้องให้สอดคล้องกับ แนวคิดและหลักการคำสอนของศาสนาอิสลามตามความเชื่อขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม และยังสอดคล้องกับ ผลการศึกษาของ Madadam (2015) พบว่า ประชาชนมีความต้องการในการจัดการศึกษาอิสลามโดยภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีความต้องการจัดการศึกษาอิสลามด้านการศึกษาอยู่ในระดับมากที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้อิสลาม

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อิสลามให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามหลัก ศรัทธาและหลักปฏิบัติซึ่งสะท้อนจากพฤติกรรมการศึกษาปฏิบัติที่สามารถพบเห็นได้ในพื้นที่ ดังที่ Pichyaiphaiboon (2018) ที่กล่าวถึงชาวมุสลิมในชุมชนสวนหลวงมีหลักความเชื่อเคร่งครัดในเรื่องการศรัทธาในองค์อัลลอฮ์และ คัมภีร์อัล-กุรอาน ซึ่งพฤติกรรมของมุสลิมนั้นต้องอยู่ในเกณฑ์ที่เคร่งครัดทั้งในเรื่องของการละหมาด การปฏิญาณตน การถือศีลอด และการปฏิบัติทุกอย่างตามวิถีมุสลิม นอกจากนี้การแสวงหาความรู้ยังเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ ทุก ๆ กลุ่มชนที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งล้วนแล้วเป็นสิ่งที่คอยขับเคลื่อนกลไกทางสังคมด้วยความรู้ และความรู้ เป็นสิ่งที่นำทางเป็นกุญแจที่สำคัญในการที่จะนำพามนุษย์ไปสู่ความหนทางที่ถูกต้อง สำหรับแนวคิดการเรียนรู้

อิสลามนับเป็นสิ่งที่สำคัญขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ผู้ศรัทธาในศาสนาอิสลามจะต้องเรียนรู้อิสลามทุกคน ดังคำกล่าวในคัมภีร์อัล-กุรอานดังนี้

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (2) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (1) اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (3)
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (4) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (5)

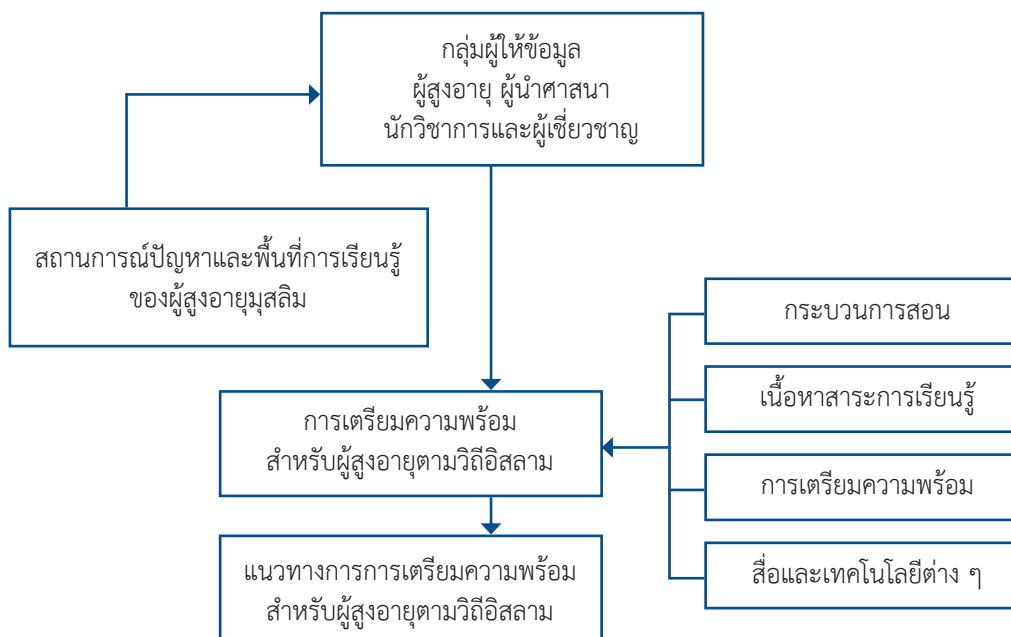
(Qur'an, Surah Al-'Alaq, 96, 1-5)

ความว่า : จงอ่านเถิดในพระนามแห่งองค์อภิบาลของเจ้าผู้ทรงบันดาลทรงสร้างมนุษย์มาจากก้อนเลือดก้อนหนึ่ง จงอ่านเถิด พระผู้อภิบาลของเจ้านั้นเป็นผู้ทรงเกียรติยิ่งทรงสอนมนุษย์ด้วยปากกา ทรงสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้ (อัลอะลัก: 1-5) ซึ่งสะท้อนการให้ความสำคัญกับความรู้ การแสวงหาความรู้ในศาสนาอิสลาม และผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามที่จะต้องแสวงหาความรู้ที่จะมาเติมเต็มความสมบูรณ์การดำเนินชีวิตประจำวันและชีวิตหลังความตายที่สมบูรณ์ที่สุดสำหรับผู้ที่เป็นมุสลิม สอดคล้องกับ Pichyaiphaiboon (2018) อิสลาม คือ วิถีชีวิตไม่ใช่แค่ศาสนา มุสลิมถือว่าไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนไปอย่างไร อิสลามไม่เคยล้าสมัย หรือทันสมัยแต่อิสลาม คือ ความนำสมัย มุสลิมจึงมีหน้าที่ต้องศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ดังนั้นการศึกษาสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อมของผู้สูงอายุนั้น จึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะต้องทำความเข้าใจ โดยเฉพาะสภาพปัญหาในการจัดการการศึกษาอิสลาม พบว่า แนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาอิสลามควรพัฒนาในประเด็นดังนี้ 1) ด้านสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะการสร้างบรรยากาศเพื่อเป็นเวทีในการพูดคุยแสดงความคิดเห็นของคนในชุมชน ผ่าน บ้าน มัสยิด และโรงเรียนให้มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อการอบรมขัดเกลาผู้เรียน 2) ด้านปัจจัยนำเข้าการบริหารหลักสูตรอิสลามศึกษานำหลักการบูรณาการมาปรับใช้ให้เหมาะสมและนำไปใช้ประโยชน์ได้ 3) การเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และ 4) การรับรองมาตรฐานการจัดการศึกษา

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) แบบปรากฏการณ์วิทยา (phenomenological research) โดยมุ่งเน้นศึกษาประสบการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ ประสบการณ์ชีวิตเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนครราชสีมา โดยได้ดำเนินการวิจัยดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 20 คน ตามแนวคิดของ (Lincoln & Guba, 1978) ประกอบด้วย

กลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน 15 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้ 1) เป็นผู้สูงอายุที่ขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาผู้สูงอายุในพื้นที่ 2) มีอายุระหว่าง 60-70 ปี และ 3) มีประสบการณ์และเข้าร่วมกลุ่ม 5 ปีขึ้นไป

กลุ่มผู้นำศาสนา จำนวน 2 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้ 1) ต้องมีบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่ เช่น คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ผู้นำศาสนา และกลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ เป็นนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในพื้นที่

ส่วนการกำหนดความอิมตัวของข้อมูลในการวิจัยผู้วิจัยพิจารณาที่ขนาดความเพียงพอของข้อมูลที่ไม่มีอะไรเหลือให้เรียนรู้ได้อีก โดยผู้วิจัยไม่พบแนวคิดหรือรูปแบบข้อค้นพบอื่น ๆ ที่เกิดจากความซับซ้อนของข้อมูลจากการวิจัย (Sutheewasinon & Pasunon, 2016) นอกจากนี้จะต้องเป็นผู้ที่สมัครใจให้ข้อมูลและยินยอมเข้าร่วมการวิจัยในครั้งนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้สูงอายุกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย 4 ตอน จำนวน 35 ข้อ คือ คำถามข้อมูลทั่วไป คำถามเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาและความต้องการในการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สูงอายุมุสลิม คำถามเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สูงอายุมุสลิม และข้อเสนอแนะ และ 2) แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วย 3 ตอน จำนวน 34 ข้อ คือ คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ คำถามเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สูงอายุมุสลิม และข้อเสนอแนะ ส่วนการพิจารณาความตรงและความสอดคล้องเชิงเนื้อหา โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 4 คน ได้แก่ 1) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านอิสลามศึกษา 2) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารการศึกษา 3) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านผู้สูงอายุ และ 4) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาโปรแกรม เพื่อตรวจสอบและเพื่อคัดเลือกเฉพาะข้อคำถามที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาของการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล เมื่อโครงร่างการวิจัยได้ผ่านกระบวนการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการศึกษาในมนุษย์ของวิทยาลัยสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา (SCPHYLIB-2566/235) ผู้วิจัยให้การพิทักษ์ผู้ให้ข้อมูลทุก ๆ รายตลอดกระบวนการดำเนินการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) กระบวนการก่อนสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างความสัมพันธ์อันดีเพื่อให้เกิดความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์และตามความสมัครใจของผู้ให้ข้อมูล โดยจะต้องผ่านการยินยอมจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามหรือผู้ดูแลหรือผู้แทนตามกฎหมาย โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการอธิบายชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การวิจัย ขั้นตอนกระบวนการวิจัย กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเด็นที่จะสัมภาษณ์ ขอบเขตการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยกับผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยมีกระบวนการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ด้วย การทักทายแนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์โดยใช้ภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจ การอธิบายสิทธิต่าง ๆ และลงนามยินยอมในการให้ข้อมูลตามแนวทางปฏิบัติที่ผ่านจริยธรรม การรักษาความลับ การทำลายข้อมูลเมื่อเสร็จสิ้น และขออนุญาตบันทึกเสียง

2) กระบวนการระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเชิญผู้ให้ข้อมูลร่วมรับฟังและสังเกตการสัมภาษณ์กับกลุ่มให้ข้อมูล และร่วมกันสังเกตปฏิบัติการตอบสนองของผู้ให้ข้อมูลขณะการให้ข้อมูลต่อผู้วิจัย เพื่อให้สามารถบอกกล่าวหรือยุติการให้ข้อมูลได้ทุกเมื่อ หากพิจารณาว่ากระบวนการดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลหรือเกิดความวิตกกังวลขณะการให้ข้อมูล โดยจะเริ่มต้นการสัมภาษณ์ด้วยการพูดคุยเปิดประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ตามลำดับ สรุปการสัมภาษณ์และยืนยันข้อมูลต่อกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังสืบค้นข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องประเด็นที่สามารถเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัย

3) กระบวนการหลังจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยดำเนินการสรุปผลการวิจัย และการคืนข้อมูลให้ผู้ให้ข้อมูล เพื่อพิจารณารายละเอียดที่เกี่ยวกับประเด็นคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์ประกอบการตัดสินใจในการยืนยันข้อมูลในการวิจัย เพื่อดำเนินการแก้ไขปรับปรุงข้อมูลที่อาจจะเกิดความคลาดเคลื่อนจากกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้รับผลการวิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย โดยการรวบรวมไฟล์เสียงและข้อมูลที่ได้ออกจากการถอดคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมาประมวลผล เพื่อแจกแจงจัดกลุ่มข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้อง โดยเทียบกับไฟล์เสียงอย่างน้อย 1 ครั้ง และทำความเข้าใจกับข้อมูล สรุปประเด็นสำคัญเพื่อวิเคราะห์และตีความเนื้อหาของข้อมูลระบุข้อความที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและแนวคิดการวิจัยเป็นหลักในการวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการยึดหลักตรรกะเทียบเคียงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยควบคู่กับบริบทของพื้นที่วิจัย จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (analytical description) ด้วยการเรียบเรียงผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และนำเสนอประเด็นหลัก ประเด็นย่อย สรุปผลการวิจัยให้ครอบคลุมสาระสำคัญของข้อมูล และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นหลัก

ผลการวิจัย

จากการวิจัยสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนครราชสีมา มีรายละเอียดผลการวิจัยดังนี้

1. สถานการณ์ปัญหาของผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนครราชสีมา จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่า

1.1 ขาดโอกาสในการศึกษาเรียนรู้ทั้งในเรื่องศาสนาและการปฏิบัติในการดูแลและเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่วัยสูงอายุมุสลิม ทั้งนี้เนื่องจากผู้สูงอายุในพื้นที่มักจะรับภาระในการดูแลบุตรหลาน เพราะพ่อแม่ของบุตรหลานจะต้องออกไปทำงานเลี้ยงชีพนอกพื้นที่และประเทศมาเลเซีย ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...ปัญหาการศึกษาศาสนา ปัญหาสิ่งแวดล้อมในครอบครัวที่ไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ศาสนาของผู้สูงอายุ เช่น ต้องเลี้ยงหลาน เพราะลูก ๆ ต้องไปทำงานนอกบ้าน บางบ้านก็ไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย กลับปีละ 1 ถึง 2 ครั้ง...” (E03) “...ผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่การศึกษาต่ำ ยากจน ไม่ค่อยกระตือรือร้นชอบทำตามคนส่วนใหญ่...” (E05) “...ปัญหาการเรียนรู้ศานายังพอใช้ยังต้องพัฒนาอีกหลาย ๆ ด้าน...” (E015)

1.2 สภาพแวดล้อมทางสังคมไม่เอื้อต่อการศึกษาเรียนรู้ในการพัฒนาตนเอง เพื่อเตรียมความพร้อมการเข้าสู่วัยสูงอายุ ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...ชาวบ้านอยู่แบบสบาย ๆ ไม่มีชมรมไม่มีกิจกรรมทำปละเวลาผ่านไปวัน ๆ ส่งผลต่อการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุ และส่วนใหญ่ไม่ค่อยใส่ใจในชีวิตจริง ปละเลยตามเลยไม่มีรู้จักครองตนให้เหมาะสมกับวัยที่อายุเพิ่มขึ้นบางคนดีบางส่วนหนึ่งเป็นส่วนน้อยเข้ารับฟังการเรียนรู้พัฒนาและ และเรียนรู้ศาสนา แต่ส่วนใหญ่ไม่เอาเรียนเรื่องศาสนาก็ไม่สนใจ...” (E01)

1.3 สภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำทำให้ผู้สูงอายุบางครอบครัวขาดรายได้ โดยอาศัยเงินจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในแต่ละเดือนมาในการดำรงชีพแต่ละวัน ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...ปัญหาด้านเศรษฐกิจไม่ค่อยดีทำให้ลูกหลานต้องออกไปทำงานต่างจังหวัดทำให้ไม่มีเวลาดูแลพอสมควร ปัญหาครอบครัวแตกแยก ไม่มีผู้ดูแลบุตรหลาน

จนกลายเป็นภาระของผู้สูงอายุ...” (E015) “...รายได้ในครอบครัวต่ำไม่พอในการใช้จ่ายขาดความรู้ในการดูแล สุขภาพ...” (E09) “...ผู้สูงอายุโดยส่วนใหญ่ในจังหวัดนครราชสีมา มีรายได้น้อย อยู่ได้กับเงินเบี้ยเลี้ยงคนชรา การเรียน ศาสนามีน้อยไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เป็นอยู่...” (E07) 4) ปัญหาด้านสุขภาพและการดูแลสุขภาพ เพื่อ เตรียมความพร้อมการเข้าสู่วัยสูงอายุ ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...ผู้สูงอายุจะขาดการดูแลและการอยู่ที่ถูกต้อง ขาดการส่งเสริมสุขภาพโดยเฉพาะด้านจิตใจ ส่วนหนึ่งลูกหลานก็ไม่เข้าใจการเปลี่ยนแปลงสภาพของผู้สูงอายุทำให้ การปฏิบัติ และการส่งเสริมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุไม่ถูกต้อง...” (E012) “...ขาดความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพ เป็นไปตามคนเขา (ชาวบ้าน) ไม่มีผู้รู้จริงที่มาสอน ปัญหาอายุมากไม่ได้รับคำชี้แนะ...” (E013)

2. ความรู้และพื้นที่การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนครราชสีมา จากการสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดผลการวิจัยดังนี้

2.1 ความรู้ที่ผู้สูงอายุมุสลิมจะต้องเรียนรู้ ศาสนาอิสลามส่งเสริมและกระตุ้นเตือนให้มุสลิมทุกคนศึกษา หาความรู้ทุกด้านตลอดเวลา ทั้งความรู้ทางธรรม เช่น การปฏิบัติตนตามหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติ รวมทั้ง การดำเนินชีวิตตามแนวทางของท่านนบีมุหัมมัด ส่วนทางโลก เช่น การพัฒนาตนเอง การดูแลตนเอง การประกอบอาชีพ การช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งทั้งสองส่วนจะต้องมีความสมดุลกัน และไม่แยกออกจากกัน โดยมีประเด็นดังนี้

2.1.1 การเรียนรู้หลักปฏิบัติ เป็นหลักการที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดควบคู่กับความศรัทธาที่มี ต่อพระผู้เป็นเจ้า (พระองค์อัลลอฮ์) การปฏิบัติของผู้สูงอายุมุสลิมจะมุ่งเน้นเพื่อพระองค์อัลลอฮ์ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และเพื่อปกป้องตนเองให้ห่างไกลจากความชั่ว และขัดเกลากิเลส ซึ่งจะเรียกว่า “รูกนอิสลาม” มี 5 ประการ ได้แก่ การปฏิญาณตนต่อพระเจ้าของพระองค์ การละหมาด การถือศีลอด การบริจาค (ซะกาต) การประกอบพิธีฮัจญ์ ณ ประเทศ ซาอุดีอาระเบีย ประการดังกล่าวถือเป็นแนวทางผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามจะต้องศรัทธาและปฏิบัติ ดังคำกล่าวที่ ปรากฏดังต่อไปนี้ “...เนื้อหาที่จำเป็นด้านศาสนาอิสลามมากที่สุด การแปลคำศัพท์ภาษาอาหรับ เพื่อจะได้ทราบ เข้าใจบทบัญญัติว่าได้อะไรแก่เรา การท่องจำอัล-กุรอาน การอ่านอัล-กุรอานของผู้สูงอายุ...” (R01) และ “... การละหมาดให้ถูกต้อง และการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม...” (E014) หลักปฏิบัติดังกล่าวผู้สูงอายุมุสลิมจะต้อง สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ผ่านการศึกษาเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น เรียนรู้จากผู้รู้ เรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อให้ตนเองสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...การเรียนรู้ศาสนาให้ปฏิบัติ ได้หลักการ และดำเนินชีวิตตามหลักศาสนาอิสลาม...” (R02) และ “...ความกระตือรือร้นในการใฝ่รู้ การดูแลตนเอง การปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม...” (A02) ดังนั้นการเรียนรู้ของผู้สูงอายุจะต้องได้รับการอบรมจากผู้รู้ในศาสนา อิสลามเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเรียนรู้หลักทฤษฎี และสามารถประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง และ สมบูรณ์แบบตามหลักการอิสลาม ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...การเรียนรู้ศาสนาทั้งอากิเดาะห์ (หลักศรัทธา) และการปฏิบัติ (หลักปฏิบัติ) ในชุมชน...” (A03) ทั้งตนเองและบุคคลรอบข้างให้มีความรู้ในหลักการปฏิบัติ และได้ประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้อง

2.1.2 การเรียนรู้หลักศรัทธา หรือที่เรียกว่า “รูกนอิหม่าม” มี 6 ประการ ได้แก่ การศรัทธาในพระเจ้า หรือองค์อัลลอฮ์ การศรัทธาต่อบรรดาศาสนทูต การศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์ต่าง ๆ (เช่น คัมภีร์อัลกุรอาน เป็นต้น) การศรัทธาในบรรดามลาอิกะฮ์ (ทูตสวรรค์) ของพระเจ้า การศรัทธาในวันสุดท้ายแห่งการตัดสินโลกนี้จะถึงจุดจบ หรือ วันสิ้นโลก และการศรัทธาต่อการกำหนดสถานะของพระเจ้า ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...เนื้อหาที่จำเป็น เตรายึด (หลักศรัทธา) ฟิกส์ (หลักปฏิบัติ) ตัจเวต (หลักการอ่านภาษาอาหรับ) อัล-ฮาดิษ (การปฏิบัติตามวิถีของท่าน ศาสดา) เป็นต้น เนื้อหาเหล่านี้เพื่อเตรียมความพร้อมสู่โลกหน้า...” (A02) และ “...เข้าใจในเนื้อหาอัล-กุรอาน และ อัล-ฮาดิษ ด้านการดูแลสุขภาพ การวางแผนทางการเงิน...” (A01) และ “...การเรียนรู้หลักอากิเดาะห์ (หลักศรัทธา) ของผู้สูงอายุ ให้จิตใจให้ปลอดโปร่ง การเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง...” (R01) หลักการดังกล่าวถือเป็นหลักการสำคัญที่ ผู้สูงอายุมุสลิมจะต้องเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้สูงอายุที่สมบูรณ์แบบในแบบฉบับผู้ที่นับถือศาสนา อิสลาม

2.1.3 การเรียนรู้หลักการดำเนินชีวิตของศาสนาอิสลามหมัด เป็นการเรียนรู้ในวิถีการดำเนินชีวิตของท่านนบีมุฮัมมัด เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติของผู้สูงอายุมุสลิม เช่น การเริ่มต้นชีวิตของเช้าวันใหม่จนถึงช่วงเวลาก่อนนอนค่ำคืน การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน อาทิ การรับประทานอาหาร การแต่งกาย การเดินทาง การเข้าสังคมหรือคลุกคลีกับผู้อื่นในสังคม เหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามได้ยึดมั่นเป็นแบบฉบับ ตัวอย่างจากท่านศาสดา ในทุกสิ่งที่เล็กและใหญ่ที่ท่านศาสดาได้ทรงปฏิบัติไว้มาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตสำหรับมุสลิมทุกคน ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...เรื่องวิถีชีวิตอิสลามในด้านความเป็นอยู่ การกิน การดูแลสุขภาพ การสอนลูกหลาน (เรียนรู้เด็กในบ้าน) การทำตัวเป็นต้นแบบที่ดีให้แก่บุคคลอื่น...” (E01) และ “...องค์ความรู้เกี่ยวกับการยึดหลักความเป็นอยู่ตามศาสนาอิสลาม การดูแลตนเองทางอารมณ์ เพราะท่านมุสลิมตายแล้วชีวิตจะกลับไปหาอัลลอฮ์เพื่อพิจารณาเรื่องความดีความชอบเข้าสวรรค์หรือนรก และทุกคนมีเป้าหมายมุ่งสู่สวรรค์ของพระองค์อัลลอฮ์...” (A03) จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติตามหลักศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักซุนนะฮ์ (การดำเนินตามแนวทางท่านศาสดา) จะต้องสอดคล้องกันเพื่อเติมเต็มการปฏิบัติของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...การเรียนรู้เรื่องการอยู่การใช้ชีวิตให้มีความสุขชีวิตหลังเกษียณ การอ่านอัล-กุรอานที่ถูกต้องทำความเข้าใจในหลักการปฏิบัติในถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม เช่น การละหมาดให้ถูกต้อง การดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม การปฏิบัติของผู้สูงอายุมุสลิมในชีวิตประจำวัน...” (E06)

2.2 พื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่า เป็นพื้นที่ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม โดยจะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อัล-กุรอาน ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการต่าง ๆ ในศาสนาอิสลาม ทั้งการปฏิบัติและจิตวิญญาณแก่ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมเรียนรู้ ซึ่งมีหลากหลายรูปแบบ อาทิเช่น การเรียนรู้ผ่านผู้รู้ในรูปแบบออนไซต์ตามมัสยิด พื้นที่สาธารณะ สถาบันปอเนาะ บ้านผู้รู้ และการเรียนรู้ในรูปแบบการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้ในรูปแบบออนไลน์ผ่านแอปพลิเคชันต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 สถานที่ในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) สถาบันปอเนาะ เป็นพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม ที่มีลักษณะเป็นหอพักหรือบ้านที่สร้างขึ้นในบริเวณพื้นที่ของสถาบันปอเนาะ เพื่อเป็นที่พักศิษย์ระหว่างเข้ามาเรียนรู้อิสลาม โดยจะสร้างใกล้ ๆ บริเวณบ้านโต๊ะครู (ผู้รู้) ปอเนาะในปัจจุบันจะมีทั้งปอเนาะสำหรับผู้สูงอายุ และปอเนาะสำหรับเด็กเยาวชนที่เข้ามาเรียนรู้อิสลามเช่นเดียวกัน ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...ถ้าปอเนาะที่ปอเนาะมุณีเนี่ยก็จะมียุวกกลุ่มที่มาจากภาคกลางที่เป็นกลุ่มผู้สูงวัย โดยเฉพาะคนหลังจากเกษียณ เขาก็จะเลือกที่จะมาอยู่ปอเนาะนะครับ ด้วยเหตุผลที่อยากจะมาเรียนรู้ทางด้านศาสนา อัล-กุรอาน กิตาบ (หนังสือเกี่ยวกับศาสนาและหลักการต่าง ๆ) ที่ปอเนาะมุณี (ยะหริ่ง) เขาก็จะมี ประมาณ 10 หลัง ที่จะเป็นปอเนาะสำหรับกลุ่มผู้สูงวัย...” (A02) และ “...เรียนกิตาบแล้วก็อัล-กุรอาน แล้วก็ถ้าเกิดเป็นกลุ่มอื่น ๆ ในภาคใต้ก็มีบ้างที่มาอยู่ที่ปอเนาะ เพราะว่าเหมือนจะรู้ดีกว่าได้ประโยชน์ ในแง่มุมของศาสนา...” นอกจากนี้ผู้สูงอายุมุสลิมผู้หญิงมักจะมีการเรียนที่ปอเนาะเช่นเดียวกับผู้สูงอายุมุสลิมผู้ชาย สัดส่วนผู้สูงอายุผู้หญิงจะมีมากกว่าที่มีการรวมกลุ่มเรียนรู้ตามพื้นที่การเรียนรู้ที่เป็นสถาบันปอเนาะ ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...นอกจากปอเนาะที่เห็นในชุมชนจะมีการตั้งกลุ่มเล็ก ๆ ของผู้สูงวัยที่เขาตั้งกลุ่มอาจจะมีการเรียนอัล-กุรอานหรือว่าอาจจะเชิญผู้รู้ที่เป็นผู้หญิง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง...” (E09) ดังนั้นสถาบันปอเนาะจึงเป็นพื้นที่การเรียนรู้อีกหนึ่งสถานที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุที่ต้องการเตรียมความพร้อมตนเองทั้งให้ด้านความรู้และทักษะการดำเนินชีวิตในช่วงบั้นปลายของชีวิตในหนทางของเชื่อที่ตนเองนับถือศรัทธาได้

2) มัสยิด และพื้นที่สาธารณะ เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจ การละหมาด การเรียนรู้อิสลาม นอกจากนี้มัสยิดยังเป็นพื้นที่สำหรับการจัดกิจกรรมประเพณีทางศาสนา การแต่งงาน การประชุม ตลอดจนจนถึงกิจกรรมอื่น ๆ ของสมาชิกในชุมชน อาทิเช่น เป็นพื้นที่เรียนรู้อิสลามของเด็กและเยาวชนที่เรียกว่า ตาดีกา (โรงเรียนสอนจริยธรรมอิสลาม) การประชุมของสมาชิกในชุมชน ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...ถ้ามีการรวมตัวแบบหลวม ๆ อันนี้อาจจะมีมัสยิดกลางยะลาที่มี นิบบงบารูกีมี เพราะว่าเราจะมา ทุกอาทิตย์จะมารวมกัน แล้วก็มา

กอดัมอัล-กรุอาน...” (E15) และ “...กลุ่มผู้สูงวัยเฝ้าไปรวมตัวที่มีสติในช่วงเวลามัซริบ (เวลาละหมาดค่ำ) แล้วก็หลังละหมาดในชุมชนของเราก็จะมีสัปดาห์ละประมาณสองครั้งนะครับ ซึ่งจะมีการเชิญบาอ (ผู้รู้ทางศาสนา) มาให้ความรู้ศานานะครับ มาสอนกิตาบ เขาจะทำการอย่างต่อเนื่อง นะครับ 2 คีนก็จะมีการมี กลุ่มผู้สูงอายุเยอะเป็นพิเศษ...” (A01) ดังนั้นมีสติจึงเป็นพื้นที่ที่เป็นจุดศูนย์รวมของกลุ่มคนทุกช่วงวัย ทั้งในด้านความศรัทธาและกิจกรรมทางสังคมของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามนับตั้งแต่ยุคสมัยของท่านศาสดานบีมุฮัมมัดจนถึงปัจจุบัน ส่วนพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะของผู้สูงอายุมุสลิม เป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยของผู้อายุ ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...มีการรวมกลุ่มที่จัดที่ใดที่หนึ่งตามความเหมาะสม...” (R02) และ “...จัดในพื้นที่ของชุมชนที่ผู้สูงอายุเข้าถึงง่าย เช่น ลานอเนกประสงค์ในชุมชน...” (R01) และซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นทั้งพื้นที่ในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุและเป็นพื้นที่ในการพักผ่อนหย่อนใจของผู้สูงอายุไปด้วย

3) กลุ่มหะละเกาะฮฺ หรือกลุ่มการเรียนรู้ศาสนาตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น บ้าน ห้องประชุม มัสยิด เป็นต้น โดยกิจกรรมหะละเกาะฮฺเป็นกิจกรรมในการขัดเกลาจิตใจ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามท่านนบีมุฮัมมัด ซึ่งได้เริ่มกิจกรรมและสืบทอดกันต่อมานับตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...ส่วนใหญ่เด่นคืออัลกรุอาน แต่ถ้ากิตาบไปเรียนบ้าน ผมยังไม่เคยเห็นนะ แต่ถ้าไม่ไปปอเนาะก็จะไปบ้านผู้รู้ แล้วก็อาจจะมีการรวมกลุ่มกัน...” (A02) โดยกิจกรรมจะลักษณะการนัดหมายรวมกลุ่มกันและนั่งเป็นวงกลม เพื่อเรียนรู้ อัล-กรุอาน เรียนรู้หลักการต่างๆ ในอิสลาม และเรียนรู้ความรู้ทั่วไปที่สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน โดยจะมีผู้นำหะละเกาะฮฺ จะเป็นผู้มอบหมายเนื้อหาสาระในการเรียนรู้แก่ผู้เข้าร่วม เช่น การศึกษาเกี่ยวกับอัล-ฮาดีษ สถานการณ์ปัจจุบัน มารยาทของท่านศาสดา ความหมายของอัล-กรุอาน เป็นต้น (Laeheem, et al, 2019) ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...การตั้งกลุ่มเล็ก ๆ ของผู้สูงวัยที่เขาตั้งกลุ่มอาจจะมีการเรียนอัล-กรุอานนะครับ หรือว่าอาจจะเชิญผู้รู้มาสอน ผู้เรียนส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงนะครับ ก็จะตั้งวงมาเรียน คล้ายคล้ายกับทำหะละเกาะฮฺ ทำมาแล้วก็ แต่ว่าจะมีผู้รู้ที่เขาเชิญมาเป็นครั้งเป็นคราว...” (E01) และ “...ส่วนใหญ่ที่เห็นก็จะเป็นการเรียนรู้ อัล-กรุอานเขาก็จะไปอย่างเช่นในเคสที่บ้านก็จะมีคนที่สามารถสอนอ่าน ซึ่งคนผู้สูงอายุเขาก็จะไปหาไปเรียน บ้านผู้รู้ (โต๊ะครู) นะครับ...” (R02) ดังนั้นกลุ่มหะละเกาะฮฺจึงเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่สามารถเติมเต็มการเตรียมความพร้อมของผู้สูงอายุมุสลิมให้เกิดการรับรู้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของตนเองไปสู่การพัฒนาตนเองให้มีความพร้อมในการเข้าสู่วัยสูงอายุอย่างมีคุณภาพได้

2.2.2 สื่อที่ใช้ในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) พื้นที่สื่อออนไลน์ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม โดยเฉพาะกลุ่ม “ผู้สูงอายุใหม่” ซึ่งมักได้รับการสนับสนุนจากบุตรหลานในการเข้าถึงเนื้อหาผ่านการถ่ายทอดสด (Live) เช่น รายการการเรียนรู้ศาสนา หรือกิจกรรมการเรียนรู้อื่น ๆ ทางสื่อสังคมออนไลน์ เช่น (YouTube) และ (Facebook) โดยในกรณีของ (YouTube) ผู้สูงอายุมุสลิมบางรายสามารถใช้งานด้วยตนเอง ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...ปัจจุบันไลฟ์สดมีบทบาทในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุใหม่ในปัจจุบัน ลูกหลานเปิดให้ฟัง...” (E011) และ “...ยูทูปนี่ก็ลูกหลานเปิดให้หรือว่าเปิดเอง ถ้าคนที่ผมเคยสัมผัสด้วยจะเปิดเอง แต่จะเปิดเองไม่ได้อาจจะเป็นคนที่สูงวัยมาก ๆ...” (E010) และ “...สื่อเฟซบุ๊กก็จะเป็นสิ่งที่กลุ่มผู้สูงไม่สามารถเข้าถึงโดยง่ายนะครับ แต่ถ้าอะไรที่มันจะง่ายหน่อยก็จะเป็นพวก ไลน์ที่ผมเห็น นะครับ ที่เขาจะจัดตั้งเป็นกลุ่มไลน์ แล้วก็มีการเรียนรู้...” (E08) แต่บางรายต้องอาศัยการช่วยเหลือจากบุตรหลาน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุมากหรือมีข้อจำกัดทางด้านเทคโนโลยี

2) พื้นที่สื่อสาธารณะ ซึ่งจะเป็นสื่อวิทยุที่ยังคงมีบทบาทอยู่บ้าง แต่ก็ลดน้อยลงจากอดีตไปมาก แต่ก็ยังคง พบว่า ผู้สูงอายุมุสลิมบางรายยังนิยมฟังรายการจากวิทยุในชีวิตประจำวัน ดังคำกล่าวที่ปรากฏดังต่อไปนี้ “...วิทยุผมเคยเห็นนะในปัจจุบัน แต่เมื่อเทียบกับอดีตเหมือนจะน้อยลงเยอะ แต่ยังเห็นภาพเวลาที่ไปบ้านเพื่อนก็จะมีผู้สูงอายุที่เขาใช้วิธีการ เปิดฟัง วิทยุ...” (A03) และ “...เท่าที่สังเกตมาจากคุณแม่ก็มี

กลุ่มออนไลน์มีไลน์กลุ่มในการแลกเปลี่ยนข้อมูล แล้วก็หลัง ๆ ผมก็จะเห็นมิติของการเรียนรู้ศาสนา ผ่านออนไลน์ เช่น มีผู้รู้ท่านหนึ่งที่อยู่ตะวันออกกลาง แล้วก็เขาสอนจากที่นั่น แต่ว่าคนบ้านเราที่สนใจก็จะมีกรเข้ากลุ่มเพื่อเรียนรู้ศาสนาอันนี้ผมคิดว่าอันนี้เป็นมิติใหม่...” (A02) จะเห็นว่าแอปพลิเคชัน "ไลน์" (LINE) เป็นช่องทาง การสื่อสารที่เข้าถึงง่ายและแพร่หลายมากที่สุดในกลุ่มผู้สูงอายุมุสลิม

3) พื้นที่สื่อจิตวิญญาณ โดยมีการจัดตั้งกลุ่มไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและจัดกิจกรรม การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มใหม่ของการเรียนรู้ผ่านสื่อดิจิทัลที่กำลังขยายตัวในกลุ่มผู้สูงอายุ อย่างชัดเจน

การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมในการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนครราชสีมา ในครั้งนี้ทำให้ได้ข้อค้นพบที่นำมาอภิปรายผลการวิจัยดังนี้

1. สถานการณ์ปัญหาของผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนครราชสีมา มีผลการวิจัยดังนี้

1.1 ผู้สูงอายุมุสลิมการขาดโอกาสในการศึกษาเรียนรู้อิสลาม ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุมุสลิมจำนวนไม่น้อย ยังขาดโอกาสในการเข้าถึงการเรียนรู้ด้านศาสนาอิสลามและการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุอย่างเหมาะสม โดย ปัจจัยสำคัญมาจากพื้นฐานทางการศึกษาที่ไม่เพียงพอในอดีต สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Phimtra et al. (2018) ซึ่งสะท้อนข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งว่า “สมัยก่อนเรียนอยู่ในวัดจบประถมศึกษาปี 4 หนังสือก็ไม่ค่อยรู้เรื่องยิ่งไม่ได้เรียนมาทำงานอย่างเดียวไม่ได้เรียนหนังสือ” สถานการณ์ดังกล่าวยังได้รับผลกระทบเพิ่มเติม จากบริบททางครอบครัว โดยเฉพาะในกรณีของผู้สูงอายุที่ต้องรับภาระในการดูแลหลานแทนบุตรหลานที่ไปประกอบอาชีพ ในต่างพื้นที่หรือต่างประเทศ ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีเวลาและโอกาสในการเรียนรู้ด้านศาสนาลดลง นอกจากนี้ Laehheem et al. (2019) ยังชี้ให้เห็นถึงการขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และหลักจริยธรรม อิสลาม นอกจากนี้ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมในครอบครัวและข้อจำกัดด้านการศึกษาและเศรษฐกิจ ที่ต้องพึ่งพารายได้ จากตนเองเป็นหลัก ดังที่ Junsang (2020) ระบุว่า ผู้สูงอายุที่อยู่เพียงลำพัง หรือมีบุตรที่อพยพไปทำงานในที่อื่น ยังคงต้องพึ่งพาตนเองในการดำรงชีวิต จากข้อเท็จจริงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าศักยภาพในการเรียนรู้ศาสนาของผู้สูงอายุมุสลิมยังอยู่ในระดับต่ำ และจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ของผู้สูงอายุให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณค่าและยั่งยืนตามหลักศาสนาอิสลาม

1.2 สภาพแวดล้อมทางสังคมไม่เอื้อต่อการศึกษาเรียนรู้ในการพัฒนาตนเองของผู้สูงอายุมุสลิม ผลการวิจัย พบว่า ผู้สูงอายุขาดกิจกรรมหรือชมรมที่มีบทบาทในการส่งเสริมและชักชวนให้ผู้สูงอายุเตรียมความพร้อมเข้าสู่ วัยสูงอายุอย่างมีคุณภาพ ดังนั้น การสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมและการจัดสถานที่เรียนรู้ที่เอื้อต่อผู้สูงอายุจึงถือ เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการศึกษาในช่วงวัยดังกล่าว สอดคล้องกับ (Booranavitayaporn, 2022) ที่ได้กล่าวถึง ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยยังคงใช้ชีวิตอย่างปราศจากเป้าหมาย ขาดการตระหนักรู้ในการดูแลสุขภาพของตนเองให้ สอดคล้องกับวัยมีเพียงกลุ่มน้อยเท่านั้นที่แสดงความสนใจในการเรียนรู้ด้านศาสนาและการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เปิดกว้างและเคารพความเป็นปัจเจกบุคคลของผู้สูงอายุจะช่วยส่งเสริม การมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติและก่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมอย่างแท้จริง (Gau, 2022)

1.3 สภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำทำให้ผู้สูงอายุบางครอบครัวขาดรายได้ ผลการวิจัยพบว่า ภาวะเศรษฐกิจที่ ถดถอยส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ และพึ่งพาเบี้ยยังชีพเป็นรายได้หลักในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้เลี้ยงดูตนเอง สอดคล้องกับ Chatrupativin (2018) ที่ระบุว่าสวัสดิการที่ผู้สูงอายุ ได้รับจากภาครัฐและครอบครัวยังไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการดำเนินชีวิต (Office of the Education Council Secretariat, 2021) นอกจากนี้ ในหลายครอบครัวยังพบว่าผู้สูงอายุมีบทบาทใน การดูแลหลาน เนื่องจากบุตรจำเป็นต้องเดินทางออกไปประกอบอาชีพในพื้นที่ห่างไกล ส่งผลให้ผู้สูงอายุขาดโอกาส

ในการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมในวัยสูงอายุ ดังนั้นการจัดระบบสนับสนุนทางเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กับการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน

1.4 ปัญหาด้านสุขภาพและการดูแลสุขภาพ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุมีปัญหาด้านสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะขาดความรู้ ความเข้าใจ และการชี้แนะที่เหมาะสมในการดูแลตนเอง โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายตามวัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีความเสื่อมโทรมที่อธิบายว่า ปัญหาสุขภาพในผู้สูงอายุเป็นผลมาจากกระบวนการเสื่อมสภาพของอวัยวะในระดับเซลล์ เนื้อเยื่อ และระบบร่างกายจากการใช้งานมาอย่างยาวนาน ส่งผลให้ประสิทธิภาพการทำงานของร่างกายลดลง และนำไปสู่ภาวะเจ็บป่วยต่าง ๆ Faculty of Medicine, King Chulalongkorn Memorial Hospital, Thai Red Cross Society (2018) และบุตรหลานยังขาดทั้งความเข้าใจในบริบทของผู้สูงอายุและเวลาที่จะทุ่มเทในการดูแล ส่งผลให้ผู้สูงอายุขาดการสนับสนุนที่จำเป็นในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุอย่างเหมาะสม ซึ่งนำไปสู่การเผชิญปัญหาด้านสุขภาพร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ที่จำเป็นต้องได้รับการจัดการอย่างเป็นระบบ (Nammuang, 2017) นอกจากนี้ องค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพตามหลักศาสนาอิสลามยังมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในมิติที่หลอมรวมระหว่างการดูแลสุขภาพกายและการปฏิบัติตนตามหลักศาสนาอย่างครบถ้วน อันเป็นแนวทางที่เอื้อต่อความสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกายและจิตวิญญาณของผู้สูงอายุในบริบทสังคมมุสลิม

2. ความรู้และพื้นที่การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุมุสลิมตามวิถีอิสลามในจังหวัดนราธิวาส มีผลการวิจัยดังนี้

2.1 ความรู้ที่ผู้สูงอายุมุสลิมจะต้องเรียนรู้ คือ การปฏิบัติตนตามหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติ และดำเนินชีวิตตามแนวทางของท่านนบีมุหัมมัด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การเรียนรู้หลักศาสนบัญญัติ (อัลฟากฮ) เป็นหลักการที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ควบคู่กับความศรัทธาที่มีต่อพระเจ้าด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อขัดเกลาจิตวิญญาณและปกป้องตนเองให้ห่างไกลจากความชั่วต่าง ๆ ซึ่งจะเรียกว่า “รูกอนอิสลาม” มี 5 ประการ คือ การปฏิญาณตนต่อพระเจ้า การละหมาด การถือศีลอด การบริจาค (ซะกาต) การประกอบพิธีฮัจญ์ ณ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เมื่อมีอายุครบเกณฑ์ที่มีความรับผิดชอบได้ (Moohamud, 2013) มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติ นอกจากนี้ (Laeheem, 2018) ได้กล่าวการมีความพร้อมด้านความเชื่อและการปฏิบัติที่ถูกต้องในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุที่มีความพร้อมทั้งโลกปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย

2) การเรียนรู้หลักศรัทธา (อัลอะกีดะฮ) หรือเรียกว่า “รูกอนอีหม่าม” มี 6 ประการ การศรัทธาในพระเจ้า หรือองค์อัลลอฮ์ การศรัทธาต่อบรรดาศาสนทูต การศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์ต่าง ๆ (เช่น คัมภีร์อัลกุรอาน เป็นต้น) การศรัทธาในบรรดามาลาอิกะฮ์ (ทูตสวรรค์) ของพระเจ้า การศรัทธาในวันสุดท้ายแห่งการตัดสินโลกนี้จะถึงจุดจบ หรือวันสิ้นโลก และการศรัทธาต่อการกำหนดสภาวะของพระเจ้า ซึ่ง Unthong (2017) ได้กล่าวว่าสรุปว่าพระองค์ทรงให้มนุษย์ได้คิดตัดสินใจเองว่าสิ่งไหนดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ เหตุการณ์ในปัจจุบันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ก็เกิดจากสิ่งที่มนุษย์ได้เลือก และตัดสินใจที่จะทำเช่นนั้น ซึ่งปัญหาบ้านเมือง เศรษฐกิจ ความวุ่นวายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมแล้วเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ได้กระทำไว้ (Moohamud, 2013) ดังที่ได้ระบุไว้ในอัลกุรอาน ความว่า “และอันใดที่ท่านเราะฮ์ลุสได้นำมาแก่พวกเจ้า ก็จงยึดถือเอาไว้ และอันใดที่เขาได้ห้ามพวกเจ้าก็จงละเว้นเสีย พวกเจ้าจงยำเกรงอัลลอฮ์เถิดแท้จริงอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงเข้มงวดยิ่งในการลงโทษ” (Surah Al-Hashr:7) การที่ผู้สูงอายุมุสลิมมีความเข้าใจในหลักการศรัทธาที่ถูกต้องนั้น จึงเป็นส่วนสำคัญในการนำองค์ความรู้ทางหลักคิดของความเชื่อไปสู่การปฏิบัติที่ดีได้อย่างถูกต้อง

2.2 สถานที่ในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม พบว่า เป็นพื้นที่ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิมทั้งการปฏิบัติและจิตวิญญาณแก่ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้ผ่านผู้รู้ในรูปแบบออนไซต์ตามมัสยิด พื้นที่สาธารณะ สถาบันปอเนาะ บ้านผู้รู้ในลักษณะการร่วมกลุ่ม ดังคำที่ว่า “การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญและเป็น

หน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องเป็นทั้งผู้แสวงความรู้และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตลอดชีวิต” (Wongleka, 2025) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) สถาบันปอเนาะ พบว่า คำว่า ปอเนาะ มาจากรากศัพท์คำภาษาอาหรับว่า ฟุนดูค (فندق) หมายถึง ที่พัก หรือ โรงแรม ซึ่งมาจากรากศัพท์ภาษากรีกอาราบิก (Crico-Arabic) คำว่า Pandokein หมายถึง ที่พัก (Webster’s New International Dictionary : 981 อ้างถึงใน Alhusain (2009) เป็นที่พักพิงเล็ก ๆ ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นที่พักสำหรับผู้ที่มาเรียนรู้อิสลาม โดยจะสร้างขึ้นในพื้นที่ที่เป็นบริเวณหรือในอาณาเขตของบ้านโตะครู (ครูผู้ให้ความรู้) Malek (1994) กล่าวว่า ปอเนาะมีโครงสร้างที่ ประกอบด้วย บ้านโตะครู สถานที่เรียน ที่อาจจะที่บ้านโตะครูหรือสุเหร่าที่อยู่ในเขตปอเนาะและนอกจากนี้ยังมีรูปแบบการเรียนรู้ในรูปแบบออนไลน์ผ่านแอปพลิเคชันต่าง ๆ

2) มัสยิด ผลการวิจัยพบว่า มัสยิดเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและสังคมของชุมชนมุสลิม ทำหน้าที่ทั้งในการประกอบศาสนกิจ การเรียนรู้อิสลาม และการจัดกิจกรรมของชุมชน เช่น การแต่งงาน พิธีการศพ การประชุม และการเรียนรู้ของเยาวชนในพื้นที่ ดังนั้นมัสยิดจึงเป็นองค์กรที่สำคัญของศาสนาอิสลามที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาเป็นพื้นฐาน (Lameo, 2020) สำหรับผู้สูงอายุมุสลิมมัสยิดเป็นพื้นที่สำคัญในการรวมกลุ่มเพื่อฟังธรรมและเรียนนิกิตากับผู้รู้ทางศาสนา เพื่อตอบสนองทั้งด้านจิตวิญญาณและการพักผ่อนของตนเอง ดังที่ Mookhamud (2013) ที่ว่าพื้นฐานอิสลามมีศาสนาและวัฒนธรรมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เกิดการรวมตัวเพื่อสร้างวัฒนธรรมที่เข้มแข็งมีความศรัทธาและปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาอย่างเคร่งครัด และยังสอดคล้องกับ Suasaming. (2015, อ้างถึงใน Lameo, 2020) ได้กล่าวว่าชุมชนมุสลิมขนาดเล็กหรือใหญ่ก็ตามไม่อาจพัฒนาสังคม การเมือง การปกครอง หรืออื่นๆ ได้หากไม่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางหรือพื้นที่ปะการปะทะสังสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้สูงอายุมุสลิมอีกด้วย

3) กลุ่มหะละเกาะฮ ผลการวิจัยพบว่า หะละเกาะฮเป็นรูปแบบการเรียนรู้ศาสนาอิสลามในรูปแบบกลุ่ม เช่น บ้าน มัสยิด หรือห้องประชุม และในระบบออนไลน์ โดยเน้นการต้อเรียน (การฝึกอบรม) มะหับบะฮ (ความรักซึ่งกันและกัน) อิลมียะฮ (ความรู้) อุควะฮ (ความเป็นพี่น้อง) และต้อชกียะฮ (การขัดเกลาตนเอง) รวมทั้งเรียนรู้อัล-กุรอาน ฮาดิซ หลักศาสนาต่าง ๆ และความรู้ทั่วไปที่สามารถปรับใช้ในชีวิตประจำวันของตนเอง (Laehheem , 2018) และ (Mongkutvisut, 2008) การจัดกิจกรรมที่มีประโยชน์มากที่สุด คือ การจัดการเรียนรู้ในรูปแบบของกลุ่มทำให้เกิดการยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกัน การยอมรับความคิดเห็น การมีภาวะผู้นำในตนเอง สะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้แบบกลุ่มหะละเกาะฮเป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเตรียมพร้อมตนเองของผู้สูงอายุมุสลิมได้ ดังที่ Dalimunthe (2000) กล่าวว่า วิธีการหะละเกาะฮ (Halaqah) ยังคงถูกใช้ในสังคมมุสลิมจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับ Booranavitayaporn (2022) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุซึ่งชอบมากที่สุด คือ การเรียนรู้ในชั้นเรียน กลุ่ม-ชมรม เพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานตามความสนใจเป็นหลัก ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเตรียมความพร้อมของผู้สูงอายุควรจัดให้เหมาะสมกับสภาพการณ์หรือบริบทของผู้เตรียมความพร้อมเป็นสำคัญจึงจะทำให้ผู้เข้าร่วมเกิดความสนใจและเข้าร่วมการเตรียมความพร้อมตนเองเพิ่มขึ้นได้

2.3 สื่อที่ใช้ในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่สื่อออนไลน์มีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุใหม่ที่สามารถเข้าถึงเนื้อหาทางศาสนาได้ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น YouTube, Facebook และ LINE สอดคล้องกับ Kleechaya (2020) โปรแกรมที่เข้มาที่สุดคือ ไลน์ เฟซบุ๊ก และยูทูป โดยใช้สนทนา อ่านข่าวติดตามข่าวสาร สืบค้นข้อมูล การรู้เท่าทันสื่อดิจิทัลของผู้สูงอายุกลุ่ม 60-70 ปี อยู่ระดับปานกลาง และยังสอดคล้องกับ Phimtra et al. (2018) มองว่าผู้สูงอายุเรียนรู้จากสื่อโทรทัศน์และยังเรียนรู้จากการสังเกตการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากบุตรหลานในการใช้งานสื่อ LINE เป็นช่องทางที่ได้รับความนิยมสูงสุดในกลุ่มผู้สูงอายุ เนื่องจากใช้งานง่ายและมีการจัดตั้งกลุ่มเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นสื่อที่การเรียนรู้ที่มีความน่าสนใจจึงมีส่วนสำคัญ (Booranavitayaporn, 2022) ขณะที่สื่อสาธารณะและพื้นที่สื่อทางจิตวิญญาณ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ การรวมกลุ่มเพื่อเรียนศาสนา ยังมีบทบาทอยู่แต่ลดลงไปจากอดีตสะท้อนถึงการปรับตัวของผู้สูงอายุในการใช้สื่อดิจิทัลเพื่อพัฒนาตนเองในด้านศาสนา และ (Wonganantnont, Anuchon, 2018) ได้กล่าวว่าการที่ผู้สูงอายุได้พูดคุยพบปะผ่านเทคโนโลยีที่สามารถตอบสนองและแก้ไขปัญหาด้านการลดภาวะโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุเปรียบเสมือนยาชั้นดีที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้สูงอายุ

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการวิจัย

บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นข้อค้นพบใหม่ ๆ ประเด็นที่ 1 การขาดโอกาสทางการศึกษาในวัยเด็กส่งผลให้ผู้สูงอายุมุสลิมจำนวนไม่น้อยมีพื้นฐานทางศาสนาที่ไม่เพียงพอ ประเด็นที่ 2 การขาดความเข้าใจในหลักศรัทธาและศาสนบัญญัติ ประเด็นที่ 3 บทบาทภาระหน้าที่ของผู้สูงอายุในการดูแลหลานขัดขวางการเรียนรู้ที่ควรเกิดขึ้นในช่วงวัยสูงอายุ ประเด็นที่ 4 สภาพเศรษฐกิจที่ไม่มั่นคงของผู้สูงอายุ และประเด็นที่ 5 สุขภาพที่เสื่อมถอยปัจจัยที่ลดทอนแรงจูงใจและโอกาสในการพัฒนาตนเองของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้นการจัดกิจกรรมจะต้องยึดผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางโดยยึดความสะดวก ความเข้าใจ และความสนใจเฉพาะบุคคลในชุมชน และจัดพื้นที่การเรียนรู้ผ่านสถาบันปอเนาะ มัสยิด กลุ่มหะละเกาะฮู และสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยเฉพาะแอปพลิเคชันอย่าง LINE และ YouTube ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้สูงอายุเข้าถึงเนื้อหาทางศาสนาได้อย่างสะดวกและต่อเนื่อง โดยได้รับการสนับสนุนจากบุตรหลานและเครือข่ายในชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีอิสลามด้วยการจัดทำโปรแกรมการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สูงอายุมุสลิม ทั้งทางการและไม่เป็นทางการ โดยเชื่อมโยงความรู้ทางศาสนาอิสลามกับชีวิตประจำวัน โดยมีมัสยิด สถาบันปอเนาะ และกลุ่มหะละเกาะฮูให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ในชุมชน ส่วนข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะให้มีการศึกษารูปแบบการจัดโปรแกรมการเรียนรู้แบบบูรณาการการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อออกแบบและทดลองโปรแกรมการเรียนรู้ที่ผสมผสานศาสนา อาชีพ สุขภาพ และเทคโนโลยีให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุมุสลิม

References

- Alhusain, I. (2009). *Development of traditional Islam institutions (Pondok) in Southern Border Provinces of Thailand from 1957 to 2006* (Master's thesis, Prince of Songkla University).
- Anansawat, S., & Wansri, U. (2009). Spirituality in the final stage of life and death. In S. Anansawat (Ed.), *Spiritual care in terminally ill patients* (1st ed., pp. 1–21). Thanapress.
- Benchawan, P. (2015). The preparation before the retirement. *Princess of Naradhiwas University Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(1), 82–92.
- Booranavitayaporn, S. (2022). Guidelines to develop education for senior citizens: A pattern of multi-age classroom. *Sau Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(2), 1–16.
- Charoenluk, K. (2002). *The elder role of social supporting: A study of senior society in Bangkok Metropolitan area* (Master's thesis, Thammasat University).
- Chantanasant, W. (2009). *Attitude to final period of happy life of elderly members in Bangkok: Case study at the Health Center 40 Bangkhae* (Master's thesis, Thammasat University).
- Chatrupativin, K. (2018). Problems of elderly persons and community welfare management: Case studies of two communities in Wangthonglang, Bangkok. *Journal of Social Research and Review*, 41(2), 67–96.

- Chitmuat, S. (1992). *Wattanatham Islam* (Islamic culture) (3rd ed.). Thangnam.
- Chansangrat, N., Phibal, A., Samael, L., & Thiratchakul, J. (2014). Nursing students' experiences in caring for patients with dementia at the Faculty of Nursing, Princess of Naradhiwas University. *Thai Journal of Nursing*, 63(4), 29-34.
- Dalimunthe, A. (2000). Classic Islamic education heritage in halaqah and munazharah perspective. *Jurnal Penelitian Ilmu-ilmu Sosial dan Keislaman*, 6(2), 329-343.
- Dechponkrang, U. (2011). *Characteristics and needs of caregivers on elderly long-term care in Singburi Province* (Master's thesis, Thammasat University).
- Dawrueang, T. (2012). *The preparation for quality retirement of personnel in Thammasat University* (Master's thesis, Thammasat University).
- Faculty of Medicine, King Chulalongkorn Memorial Hospital, Thai Red Cross Society. (2018). *Textbook of geriatric medicine*. Rung Silp Printing (1977) Co., Ltd.
- Ford, K., Jampaklay, A., & Chamrathirong, A. (2016). Mental health in a conflict area: Migration, economic stress, and religiosity in the three southernmost provinces of Thailand. *International Journal of Social Psychiatry*, 63(2), 91-98.
- Gau, W. B. (2022). Forming a learning environment within a senior-citizen community of practice. *SAGE Open*, 1-10.
- Ingkapakorn, A., & Panthumnawin, N. (2019). Factors affecting preparation for entering old age among working-age people: A case study of Sai Mai District, Bangkok. *Journal of Health Science*, 28(1), 22-36.
- Isra News Agency. (2026, January 4). 22 years of unrest in the Deep South (1): Violent incidents exceed 10,000, with 6,000 lives lost! *Isra News Agency*. <https://www.isranews.org/article/south-slide/144565-statisticsviolencesouth.html>
- Japakiya, I. L. (2011). *Islam: The religion of peace* (S. Usman, Trans.). Aslam Institute, Yala Islamic University.
- Junsang, W. (2020). *The study of Muslim elderly employment in Songkhla Province* (Master's thesis, Chulalongkorn University).
- Kleechaya, P. (2020). Digital technology utilization of elderly and framework for promoting Thai active and productive aging. *Journal of Communication Arts*, 39(2), 56-87.
- Laehheem, K., Tepsing, P., Na Sakolnakorn, T., & Azizsk, H. (2019). *The action research to enhance the Islamic learning of Muslim elderly in the three southern border provinces of Thailand: A case study of Tambon Khao Toom and Yarang, Amphoe Yarang, Changwat Pattani*. The Thailand Research Fund (TRF).
- Laehheem, K. (2018). Development of models for prevention of students at risk of having bullying behavior in Islamic private schools in Yala Province. *Journal of Liberal Arts, Prince of Songkla University*, 10(1), 118-148.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1978). *Naturalistic inquiry*. SAGE.
- Lohwithee, W. (2016). Learning in the dimension of Islam. *Rangsit Journal of Humanities and Social Sciences*, 12(21), 7-20.

- Lameo, M. (2020). *Mosque administration under challenges based on Islamic principles: A case study of Rahmah Mosque, Ban Pho Daeng, Village No. 2, Khu Subdistrict, Chana District, Songkhla Province* (Master's thesis, Prince of Songkla University, Pattani Campus).
- Moohamud, R. (2013). *Islam and sustainable development: A case study of Masjid Kamalulislam community, Khlong Saen Saep, Bangkok* (Master of Science thesis, National Institute of Development Administration (NIDA)).
- Mongkutvisut, S. (2008). *Student activity forms of Thammasat University in attitudes of leaders of student activity groups* (Master's thesis, Thammasat University).
- Malek, A. Z. (1994). *Patani dalam tamadun Melayu*. Percetakan Dewan Bahasa dan Pustaka Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Madadam, A. (2015). *Islamic educational management on Bulon Island, Satun Province* (Master's thesis, Prince of Songkla University, Pattani Campus).
- Mahama, A. (2017). Malay muslims and the process of Thai-ification. *Journal of Social Sciences, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, 29(1)*, 127–159.
- Ngetchunui, S. (2006). *A study of life-cycle rituals among Thai Muslims in Che Bilan Subdistrict, Mueang District, Satun Province* (Bachelor's thesis, Thaksin University).
- Nammuang, C. (2017). *Elderly school: Model and management for health and social welfare*. Mahajulalongkornrajavidyalaya University, Phayao.
- Onthaisong, C., Sornkla, K., Suebsun, S., & Promsuan, W. (2020). The preparation for entering the aging society of the population in Mueang District, Surin Province. *Journal of Nursing and Health Care, 38(2)*, 53–62.
- Office of the Education Council Secretariat. (2021). *The state of elderly education management in Thailand*. Prikwan Graphic Co., Ltd.
- Panjabol, C. (2015). *Preparing for the old age: A case study from the Office of the Permanent Secretary Ministry of Public Health (Central)* (Master's thesis, Thammasat University).
- Pruksanusak, W., Ngoenwiwatkul, Y., Thearmontree, A., & Srithamrongsawat, S. (2024). Association of religious and socio-cultural factors on dental service utilization among the elderly in Narathiwat, Thailand. *Mahidol Dental Journal, 44(3)*, 151–160.
- Poltavee, S. (2012). *Characteristics and needs of caregivers on elderly long-term care in Singburi Province* (Master's thesis, Thammasat University).
- Phimtra, S., Foongwanit, K., Thongchai, P., & Phanthong, K. (2018). Lifelong learning for the elderly in Von Napa Beach community, Saen Suk, Mueang Chonburi District, Chonburi Province. *Journal of Education, 29(2)*, 175–187.
- Pichyaiphaiboon, S. (2018). Muslim way of life, attachment to Islamic principles, and the enforcement of Islamic law: A case study of Suan Luang community. *Journal of Graduate School Phichitthanasarn, 13(2)*, 233–243.
- Pichitkuntham, P., Toonsiri, C., & Homsin, P. (2019). Factors predicting health preparation for aging society among community-dwelling people in Wangchan District, Rayong Province. *The Journal of Faculty of Nursing Burapha University, 27(1)*, 85–99.

- Sa-ale, I. (1998). *A study of Muslim Thai wedding traditions in Sai Buri District, Pattani Province* (Master's thesis, Thaksin University).
- Sirilai, S. (2012). *Ethics for nurses* (12th ed.). Chulalongkorn University Press.
- Srisurak, P., & Naerot, P. (2021). Preparation for older adults and development of knowledge among intergenerational caregivers. *Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon-Reviews Journal*, 8(9), 105–115.
- Sukka, V., Maliwan, E., & Kullawong, M. (2020). The study of everyday life's practices of Muslim teenagers in the Deep South of Thailand. *Humanities and Social Sciences Nakhon Sawan Rajabhat University Academic Journal*, 7(1), 125–137.
- Sutheewasinon, P., & Pasunon, P. (2016). Sampling Strategies for qualitative research. *Parichart Journal*, 29(2), 31–48.
- Thongtaeng, P., & Seesawang, J. (2025). Elder abuse among older adults with chronic illness in northern Thailand: Causes, consequences, and coping strategies. *Journal of Population and Social Studies*, 34, 383–401.
- Tho-ard, M. (2012). *Muallaf's learning and communicating of Muslim identity in the rural and urban areas of Thailand* (Doctoral dissertation, Dhurakij Pundit University).
- Unthong, A. (2017). Philosophy of tradition of Islamic influence on Thai society. *Journal of Buddhamagga*, 2(2), 12–21.
- Wongleka, F. (2025). Islamic studies still face unresolved issues. *Daily News*. Retrieved from <https://prateeptham.org/2012/08/19/>
- Wisalaporn, S. (2008). *The state of education management in the southern border provinces* (3rd ed.). V.T.C. Communication.
- Worapornpong, W., Sukrapat, W., & Pommala, W. (2020). Aging in place. *Sarasas Journal of Humanities and Social Science*, 6(2), 540–549.

How to Cite this Article:

Arrahimee, A., & Laeheem, K. (2026). Challenges and learning spaces of elderly Muslims in preparing for aging based on Islamic principles in Narathiwat Province. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(1), 65–84.

Cultural and Demographic Socialization Determinants of Mothers' Decisions on DTP Vaccination in Thailand's Southernmost Border Provinces

Anlaya Smuseneto

Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani, 94000, Thailand

Corresponding Author:

Anlaya Smuseneto

E-mail: anlaya.s@psu.ac.th

Abstract

This study investigated the transition from demographic to socio-cultural determinants of vaccine uptake. A cross-sectional survey was conducted among 1,200 mothers aged 20–50 years in Pattani, Yala, and Narathiwat, using multi-stage stratified random sampling. Data from structured interviews were cross-verified with official Vaccination Record Books. Hierarchical binary logistic regression was employed to assess the incremental explanatory power of socio-cultural socialization variables over baseline demographic factors. The integrated socio-cultural model demonstrated substantially higher explanatory power than the demographic-only model, with Nagelkerke R^2 increasing from 0.224 to 0.498. The strongest predictor of vaccination completion was maternal perception of spousal support (OR = 5.95; 95% CI: 3.15–11.25; $p < .001$), followed by high maternal education (OR = 9.24) and positive engagement with Village Health Volunteers (OR = 2.09). Notably, a “knowledge paradox” emerged: mothers possessing technical knowledge of vaccine ingredients (e.g., gelatin) were significantly less likely to complete the vaccination series (OR = 0.38; $p < .01$), reflecting deep-seated Halal-related concerns. In addition, maternal COVID-19 booster status was strongly associated with child DTP completion (OR = 4.37), suggesting a transfer of vaccine confidence across generations. Overall, DTP vaccination completion in this region is driven more by socio-cultural socialization processes than by demographic characteristics. Maternal agency is substantially moderated by domestic contexts and religio-cultural interpretations of biomedical information. Public health interventions should therefore move beyond maternal-centric outreach toward family-centered and religiously sensitive strategies that directly address theological and ingredient-based concerns.

Article Info

Article history:

- Received: June 6, 2025
- Revised February 24, 2026
- Accepted: February 26, 2026
- Online: April 1, 2026

Keywords:

DTP vaccination
 knowledge paradox
 socio-cultural socialization
 Southernmost Thailand
 vaccine hesitancy

Introduction

Despite the availability of effective vaccines, pertussis persists as a formidable threat to pediatric health worldwide, accounting for an estimated 160,700 annual deaths among children under five (World Health Organization [WHO], 2023). This highly contagious respiratory infection, caused by *Bordetella pertussis*, continues to exert a heavy toll on morbidity and mortality, particularly in regions where immunization coverage remains suboptimal. Severe complications, including pneumonia and seizures, underscore the critical necessity of timely and complete vaccination series during early childhood.

To mitigate this burden, the pertussis vaccine is integrated into the diphtheria-tetanus-pertussis (DTP) combination. While global DTP3 coverage serves as a vital benchmark for health system performance, progress has stagnated in recent years, exacerbated by the COVID-19 pandemic. In 2020, global uptake dropped to 83%, leaving approximately 22.7 million children under-vaccinated, with 17.1 million categorized as “zero-dose” (Muhoza et al., 2021). Consequently, the WHO’s Immunization Agenda 2030 has prioritized reaching these vulnerable populations through context-specific and equity-focused interventions.

While Thailand maintains a high national DTP3 coverage rate of 92% (WHO & UNICEF, 2024), significant geographic disparities persist. The southernmost border provinces—Pattani, Yala, and Narathiwat—report coverage levels fluctuating between 60% and 75%, falling substantially below the national average (Ministry of Public Health, 2023). The persistent low uptake in this region characterizes it as a “public health enclave” that necessitates a non-traditional analytical approach beyond standard clinical metrics. Although Thailand’s immunization schedule recommends a total of five doses by age six, the completion of the primary three-dose series (DTP3) remains the critical benchmark for establishing herd immunity.

The inadequacy of vaccine coverage is a critical concern across the southern border provinces. In Narathiwat, DTP3 uptake was estimated at only 61% in 2023, while Pattani and Yala provinces also reported coverage rates significantly below the national 90% target, often fluctuating between 65% and 72% in rural districts (Ministry of Public Health, 2023). A recent regional investigation by Mahasing et al. (2024) further highlights the gravity of the situation, revealing that between September 2023 and May 2024, 53.2% of pertussis cases involved “zero-dose” children.

The southernmost border provinces of Thailand are predominantly home to Malay-speaking Muslim communities whose cultural, religious, and linguistic characteristics differ markedly from national norms. Prior studies emphasized demographic variables such as maternal education and income, decision-making in this region is situated within a complex family dynamic where paternal influence plays a decisive role (Asif, Akbar, Tahir, & Arshad, 2019). In this study, this process is framed through Cultural Socialization—defined as the process by which individuals internalize the norms, values, and health beliefs of the Malay-Muslim community. In these traditional structures, the father’s consent is often a decisive factor in health-related choices, yet his role remains under-explored in vaccination literature. Furthermore, there is a significant

research gap regarding cultural socialization—defined in this study as the process by which individuals internalize the values, religious interpretations, and community norms of their specific group (Bandura, 1977).

Previous research on cultural socialization has primarily focused on Western contexts, frequently utilizing Western-centric health literacy models that fail to capture the unique socio-religious nuances of the Malay-Muslim culture. There remains a significant research gap in understanding how these socialization processes act as both a barrier and a facilitator within non-Western enclaves. This study fills this gap by examining how specific socialization processes shape actual vaccination outcomes—measured here as the 'completion' status rather than mere 'intention'—reflecting the collective nature of health decisions in this region. Unlike prior studies that viewed vaccination as an isolated maternal choice, this research investigates how maternal knowledge is filtered through theological lenses and communal influences. This is particularly evident in the 'Halal vaccine' discourse (Latiff, Zakaria, & Man, 2021), which this study extends by examining how 'technical literacy' regarding vaccine ingredients (e.g., stabilizers like gelatin) may paradoxically act as a barrier. This phenomenon, termed the 'Knowledge Paradox,' suggests that in contexts of high religious sensitivity, detailed biomedical information may increase hesitancy when it conflicts with religious identity, highlighting the role of spouses and Village Health Volunteers (VHVs) as essential mediators in the decision-making process.

Despite these alarming statistics, existing literature often fails to quantify the incremental explanatory power of socio-cultural determinants beyond basic demographics. This study addresses this gap by demonstrating that an integrated socio-cultural model—incorporating maternal and paternal factors—provides a statistically significant improvement in predicting actual DTP vaccination completion over traditional models.

Specifically, this study investigates how demographic characteristics, technical vaccine knowledge, and cultural socialization factors influence maternal decisions in Thailand's southernmost border provinces. By shifting the focus from individual intention to collective behavioral outcomes, this research seeks to contribute to a broader understanding of the intersection between population health and religious identity. Ultimately, these findings aim to inform the design of culturally sensitive and family-centered public health interventions that are locally appropriate for the Malay-Muslim context.

Ultimately, this study investigates how demographic characteristics and socio-cultural socialization factors influence actual vaccination outcomes for children in Thailand's southernmost border provinces. In doing so, it seeks to contribute to a broader understanding of the intersection between population health, religious identity, and community development, thereby informing the design of culturally grounded and family-centered public health interventions.

Research Objective

The objective of this study was to examine the influence of socio-cultural and demographic socialization determinants on DTP vaccination completion among mothers in Thailand's

southernmost border provinces , and to evaluate the incremental explanatory power of socio-cultural factors over baseline demographic variables.

Hypothesis

Maternal DTP vaccination decisions in the three southernmost border provinces of Thailand are significantly influenced by cultural and demographic socialization. The following hypotheses are formulated:

H1: (Baseline Demographic Prediction): Maternal demographic and socio-economic factors—specifically higher educational attainment, permanent employment, and household income levels—significantly predict the increased likelihood of DTP vaccination completion.

H2: (Socio-Cultural Incremental Power): Socio-cultural socialization factors—notably paternal influence, neighbors/relatives influence, and active engagement from Village Health Volunteers—exert a dominant effect on vaccination decisions, providing a substantial and significant increase in explanatory power (Nagelkerke R²) over the baseline demographic model.

Literature Review

This study adopted a socio-cultural framework to explore maternal decision-making regarding the completion of the DTP vaccination series in Thailand's three southernmost border provinces: Pattani, Yala, and Narathiwat. This framework integrated both demographic and cultural socialization factors, drawing upon the Social Determinants of Health and established health behavior theories. It posited that vaccination decisions are influenced not only by healthcare access but also by the complex interplay of cultural beliefs, religious teachings, and community norms.

Demographic factors, such as maternal education, income, marital status, and employment are hypothesized to affect health-seeking behaviors and mothers' ability to navigate the vaccination system. For example, higher maternal education is linked to improved health literacy and greater vaccine awareness, which positively influenced vaccine uptake (McNeil et al., 2019; Sahitia et al., 2024). This demographic socialization suggests that a mother's socio-economic background shapes her cognitive approach toward biomedical interventions. Furthermore, socialization through family, religion, and community plays a significant role in shaping attitudes toward vaccination. Within Islamic contexts, religious teachings and community expectations are pivotal in reconciling traditional beliefs with biomedical information. Consequently, cultural socialization factors, including Islamic beliefs, traditional healing practices, and language use, mediate vaccine acceptance.

Cultural socialization factors, including Islamic beliefs, traditional healing practices, and language use, play a critical role in mediating vaccine acceptance. This process manifests in two distinct directions: 1) Positive Religious Socialization, endorsements from religious leaders (Imams) contribute to higher vaccination rates by aligning medical practices with religious duty (Jinarong, Chootong, & Vichitkunakorn, 2023). This reflects similar success stories in neighboring

countries, such as in Indonesia, Santi et al (2025) emphasized that the involvement of religious figures and the issuance of support from Islamic organizations were pivotal in increasing public willingness to accept vaccines, particularly during health crises. In Malaysia, Mustafa, and Zulkipli (2018) highlighted that when vaccination is framed through the lens of Maqasid al-Shariah (protection of life), it significantly enhances maternal trust and reduces hesitation within Muslim communities. 2) Negative Social and Ingredient Concerns, conversely, concerns regarding vaccine ingredients, specifically their permissibility (Halal) under religious law, foster vaccine hesitancy (Daya, Lillahkul, & Kornnoin, 2018). These perspectives are often reinforced through family and community socialization, where traditional healing practices may be prioritized over modern vaccines (Obasohan, Ahmadu, & Ogunniyi, 2021). Furthermore, the influence of informal kinship networks and social media in these regions often reinforces concerns regarding vaccine safety—a challenge that transcends national borders (Wachob, & Boldy, 2019). Crucially, in this “public health enclave,” the filter of religious socialization can transform technical medical information into a source of doubt, especially when ingredients are perceived as religiously prohibited.

The Health Belief Model (HBM), as proposed by Rosenstock (1974), posits that health-related actions depend on an individual’s perception of the severity of a disease and their susceptibility to it. In this study, HBM elucidates how a mother’s “perceived threat” of pertussis and the “perceived benefits” of the DTP vaccine—often weighed against “perceived barriers” such as religious-cultural concerns—shape her final vaccination decision.

Social Learning Theory, as Bandura (1977) emphasizes that health behaviors are learned through observation and imitation of others within a social context. This theory highlights the role of “cues to action” provided by respected community figures, suggesting that mothers are more likely to complete the DTP series when they observe positive maternal perception of spousal support, coupled with proactive guidance from neighbors and Village Health Volunteers (VHVs). Building on this social perspective, Wahab et al. (2018) underscore the necessity of Socio-Cultural Integration, which involves aligning psychological models with local cultural nuances. Their work highlights that in Muslim-majority regions, health beliefs are often inseparable from religious identity. Consequently, effective “cues to action” for vaccination frequently stem from spousal encouragement and communal reinforcement rather than isolated biomedical advice.

Socialization within religious and communal settings shapes mothers’ perceptions of vaccines in relation to cultural and religious norms. Barriers to vaccination frequently arise from a complex interplay of logistical, cultural, and religious challenges. These socialization processes can sometimes reinforce resistance to vaccination, particularly when traditional or religious beliefs conflict with biomedical practices. However, maternal education serves to mitigate such barriers by fostering trust in vaccines and enhancing health literacy, although mothers in rural settings continue to encounter unique context-specific challenges (Jinarong, Chootong, & Vichitkunakorn, 2023).

Globally and locally, pertussis remains a significant public health concern, as suboptimal vaccination coverage contributes to periodic outbreaks (WHO, 2023). In Thailand, DTP vaccination

rates below 80% are associated with an increased risk of pertussis outbreaks, underscoring the critical necessity of complete immunization (Ministry of Public Health, 2023; WHO, 2021). In the southernmost border provinces, coverage remains significantly lower than the national average, highlighting the urgent need for culturally responsive interventions that address the unique socio-religious barriers of this region (Daya, Lillahkul, & Kornnoin, 2018).

This literature review underscores the critical importance of socialization in shaping vaccine decision-making among mothers in Thailand's southernmost border provinces. Culturally tailored interventions that address both demographic and social factors—including education, income, and religious beliefs—are essential for improving vaccination rates and reducing the burden of vaccine-preventable diseases. While the conceptual framework primarily emphasizes maternal factors, it also acknowledges the significant influence of the paternal context on maternal decisions. Accordingly, selected paternal demographic variables were incorporated into the logistic regression model to examine their potential contribution. Consequently, the synthesized findings from the literature and the conceptual considerations led to the development of the research framework that guided the study's design, variable selection, and analytical approach.

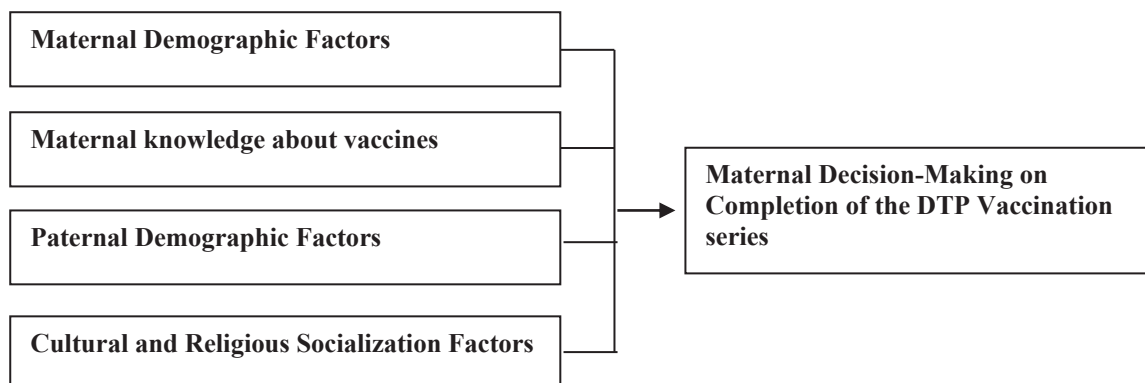
Research Framework

Based on insights gained from the literature review and the conceptual framework, this research framework is developed to guide the empirical investigation of factors influencing maternal decision-making regarding DTP vaccination completion in Thailand's southernmost border provinces. It integrates maternal and paternal demographic characteristics, cultural and religious influences, and socialization processes within family and community contexts. Informed by socio-cultural perspectives and health behavior theories—specifically the Health Belief Model and Social Learning Theory—the framework illustrates the hypothesized relationships among key variables. It serves as the foundation for identifying relevant variables, designing data collection instruments, and selecting appropriate analytical methods, including hierarchical logistic regression. The framework aims to capture the complexity of vaccine decision-making in culturally diverse and religiously significant communities.

Consequently, this framework informs the study's design, variable selection, and the analytical approach. The conceptual relationships proposed are visually depicted in the Diagram 1. This framework illustrates the hypothesized relationships between maternal and paternal demographic factors, maternal knowledge about vaccines, cultural and religious socialization, and the completion of the DTP vaccination series (at least 3 doses).

Diagram 1

Research framework of the study

Research Methodology

Study Design

This study utilized a quantitative research approach with a cross-sectional survey design. Cross-sectional studies collect data from a defined population at a single point in time, making them ideal for assessing the factors influencing childhood vaccination coverage. This design allows for the identification of associations between independent variables and vaccination adherence, but it does not establish causality.

Study Population

The target population consisted of mothers aged 20 to 50 years residing in the southernmost border provinces of Thailand (Pattani, Yala, and Narathiwat). The total population across these three provinces is approximately 448,939 individuals (Department of Provincial Administration, 2022). Inclusion Criteria, participants were eligible if they were the primary caregiver and had at least one child aged five years or older, ensuring a complete window to evaluate adherence to the national vaccination schedule. Exclusion Criteria, mothers with cognitive impairments that precluded informed consent or those who had resided in the area for less than six months were excluded to ensure data reliability and local contextual relevance.

Sample Size and Sampling Method

This study employed a multi-stage stratified random sampling technique to ensure a proportional representation of both urban (municipal) and rural (non-municipal) populations within each targeted province. The minimum sample size was determined using the formula proposed by Fisher and Gitelson (1983), a widely recognized standard in public health research. While the initial calculation required 1,153 participants, the final sample was increased to 1,200 to mitigate potential bias arising from nonresponse or missing data.

The sampling process was executed through two distinct phases. First, the population underwent stratification based on provincial boundaries and residential zones (Urban vs. Rural). Subsequently, simple random sampling was conducted systematically across the district, sub-district, and village levels within each established stratum.

By employing such a rigorous framework, the study significantly enhances its external validity. This methodical approach effectively captures the diverse socio-cultural and demographic variations unique to the southernmost border region, ensuring that the findings accurately reflect this specific geographical and social context.

Research Instruments and Quality Assessment

The primary instrument for data collection was a structured questionnaire comprising a total of 32 items, meticulously developed through a synthesis of contemporary literature and grounded in the Health Belief Model (HBM), Social Learning Theory (Bandura, 1977), and Andersen's Behavioral Model. The instrument was designed to capture the multi-dimensional nature of vaccination decisions in the unique socio-cultural context of Thailand's southernmost border provinces. It was organized into four key sections: (1) socio-demographic profiles of both parents; (2) maternal vaccine knowledge; (3) cultural and religious socialization, including the influence of religious leaders (Imams) and Village Health Volunteers; and (4) the child's DTP vaccination status, verified through official Vaccination Record Books.

To ensure psychometric integrity, the instrument underwent a rigorous validation process by a panel of five experts specializing in public health, epidemiology, and Islamic studies, yielding Index of Item-Objective Congruence (IOC) scores between 0.80 and 1.00. Subsequently, a pilot study was conducted with 30 mothers in Narathiwat province to assess feasibility and reliability. The vaccine knowledge section, utilizing binary outcomes, achieved a Kuder-Richardson 20 (KR-20) coefficient of 0.935, while the perceived risk and socialization scales attained Cronbach's Alpha coefficients ranging from 0.78 to 0.916, both significantly exceeding the acceptable threshold of 0.70. Furthermore, service satisfaction was measured using a numeric rating scale (0–10); based on the pilot study's results, a mean score of 7.70 was established as the cutoff point to dichotomize participants into 'Satisfied' and 'Unsatisfied' groups for subsequent multivariate analysis.

Fieldwork was conducted from February to April 2023, following formal ethical approval from the Research Ethics Committee for Humanities, Social Sciences and Education, Prince of Songkla University, Pattani Campus (Approval Code: [psu.pn.2-063/64]). To ensure data quality and minimize social desirability bias, local research assistants fluent in both Thai and the Melayu/Yawi dialect were recruited. All enumerators underwent rigorous calibration training to standardize interview techniques and mitigate bias. Ethical standards were strictly maintained throughout the structured interviews. Written informed consent was obtained from all participants, who were provided with explicit assurances of anonymity and confidentiality. Furthermore, participants were reassured that their honest reporting was vital and would not affect their future access to healthcare services. This comprehensive approach was designed to foster trust and ensure the reliability of self-reported data within these sensitive community settings.

Variables and Measurements

The study variables were operationalized and categorized into a dependent factor and four dimensions of independent predictors, grounded in the conceptual framework of maternal

decision-making and socio-cultural socialization. The dependent variable was the completion of the DTP vaccination schedule, treated as a binary outcome where a value of 1 was assigned if the child had received at least the primary series (≥ 3 doses), and 0 represented fewer than three doses. Data were primarily verified through the child's Vaccination Record Book or maternal verbal reports in its absence.

Regarding the independent variables, they were structured into four primary dimensions. First, maternal and paternal demographic factors for both parents included age, dichotomized into less than 36 years (reference) and 36 years and over, and marital status, categorized into informal marriage (reference) and legally married. Educational attainment was grouped from lower secondary (reference) to higher education. Occupation was categorized by income stability, specifically comparing non-permanent or irregular income as the reference against private sector employees and those with permanent income, such as government or state enterprise employees. Monthly income was further bracketed from less than 5,000 THB (reference) to 20,000 THB and above.

Second, household structural and contextual factors included the total number of household members and residential area, with municipal areas serving as the reference for non-municipal comparisons. The study spanned three provinces, using Pattani as the reference for Yala and Narathiwat. Notably, the primary language for healthcare communication distinguished between Standard Thai or Southern Thai (reference) and the local Malay dialect.

Third, the social and cultural socialization dimension assessed religious background, comparing Buddhism (reference) with Islam, and the presence of external influences. This included recording the presence or absence (reference) of influence from the child's father, neighbors/relatives influence, and Village Health Volunteers on immunization decisions.

Finally, healthcare experience and vaccination history integrated maternal knowledge and behavioral beliefs. Maternal knowledge was evaluated through specific items on DTP initiation, vaccine components, and side effects, each dichotomized into correct and incorrect (reference) responses. This dimension also captured satisfaction with healthcare providers and family beliefs, where "against vaccination" served as the reference for "not against." Maternal concerns were recorded as none (reference) or concerned. Additionally, previous immunization behavior, specifically maternal COVID-19 vaccination status, was utilized as a proxy for vaccine acceptance, comparing the unvaccinated or incomplete group (reference) against those who had completed the primary series or received a booster dose.

Statistical Analysis

Data were analyzed using descriptive and inferential statistics. Prior to model construction, multicollinearity among independent variables was assessed using the Variance Inflation Factor (VIF), with a threshold of $VIF > 10$ used to identify and exclude redundant variables. To identify predictors of DTP vaccination completion, a binary logistic regression model was employed, specified as:

$$\log (P / (1 - P)) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n,$$

Where P represents the probability of a child receiving ≥ 3 doses of the DTP vaccine, β_0 is the intercept, and $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ are the regression coefficients for the independent variables. Results were reported as Odds Ratios (OR) with 95% confidence intervals (CI). An $OR > 1$ indicates an increased likelihood of vaccination completion, while an $OR < 1$ indicates a decreased likelihood. Model calibration was evaluated using the Hosmer-Lemeshow goodness-of-fit test, where a p-value > 0.05 signifies an acceptable fit between the model and empirical data. Additionally, the Nagelkerke R² statistic was utilized to determine the proportion of variance explained by the independent variables, providing a measure of the model's overall explanatory power.

Results

This study examined the influence of cultural and demographic socialization factors on mothers' decisions to complete the DTP vaccination series for their children in Thailand's three southernmost border provinces. Table 1 shows the demographic characteristics of the respondents (N=1,200).

Maternal and Paternal Demographic Factors

The median age of the mothers was 36.0 years (Mean age = 35.31, S.D. = 6.808), ranging from 20 to 50 years. The sample was nearly evenly split between those aged less than 36 years (49.8%) and those 36 years and over (50.2%). The majority of respondents identified as Muslim (80.8%), while 19.2% were Buddhist. When examining the language of daily life, 64.3% primarily spoke Local Malay, followed by Southern Thai dialect (24.3%) and Thai (11.5%).

Regarding marital status, 61.8% of respondents were legally married, while 29.2% were religiously married; the remaining 9.0% were widowed (5.0%), divorced (2.6%), or separated (1.4%). Educational attainment varied, with 28.2% of mothers having earned a bachelor's degree or higher, followed by 20.6% who completed upper secondary education and 19.7% with primary school education. In terms of occupation, the largest group was housewives (40.2%), followed by general laborers or private sector employees (31.8%). Additionally, 11.3% were private business owners or entrepreneurs, 9.0% were government employees, and smaller proportions were engaged in agriculture or fisheries (2.8%), state enterprises (2.2%), or were unemployed (2.8%). Concerning maternal monthly income, the majority of respondents were in the lower income brackets; 43.3% earned less than 5,000 THB, while 31.3% earned between 5,000 and 9,999 THB. Smaller proportions reported higher monthly incomes, with 11.8% earning 10,000–19,999 THB and 13.7% earning 20,000 THB or more.

Among the fathers, the median age was 40.0 years (Mean = 40.07, S.D.= 8.59), with a range of 20 to 66 years. In terms of educational attainment, the most common level was primary school or equivalent (23.3%), followed by a bachelor's degree or higher (21.5%), and lower

secondary education (20.1%). Other educational levels included upper secondary education (17.5%), diploma or higher vocational certificates (8.0%), and vocational certificates (5.1%), while 4.5% had no formal education.

Regarding employment, a significant majority of the fathers (61.6%) worked as general laborers or in the private sector. Other occupations included private business owners or entrepreneurs (13.1%), government employees (8.5%), and those in the agriculture or fisheries sector (7.0%). Smaller proportions were househusbands (3.8%), unemployed (3.4%), or state enterprise employees (2.7%).

Paternal monthly income was largely concentrated in the lower brackets: 40.0% earned between 5,000 and 9,999 THB, and 30.8% (n = 370) earned less than 5,000 THB. Only 14.8% reported earning 10,000–19,999 THB, and 14.3% earned 20,000 THB or more.

Household Structure and Contextual Factors

Regarding the economic profile of the households, the largest proportion of families earned between 5,000 and 9,999 THB per month (36.9%), followed by those earning 20,000 THB or more (23.8%). Households with monthly incomes between 10,000 and 19,999 THB accounted for 20.3%, while the lowest income bracket (less than 5,000 THB) represented 19.0% of the sample.

The analysis of household composition revealed a mean household size of 5.1 members (S.D. = 1.857), with a median of 5.0 persons. These households ranged from small nuclear families of two members to large extended families with up to 16 residents. Similarly, the mean number of children per household was 2.6 (S.D. = 1.494), with a median of 2.0 children. The number of children ranged from 1 to as many as 9 per family, reflecting the prevalent extended family structures and higher fertility rates characteristic of the southernmost border provinces.

In terms of residential context, the distribution was nearly balanced, with 51% of participants residing in municipal (urban) areas and 49% in non-municipal (rural) areas. This geographic balance ensures that the study captures variations in vaccine accessibility and socialization influences across different living environments within Pattani, Yala, and Narathiwat.

Healthcare Experience and Vaccination History

The assessment of children's health status revealed that the vast majority were reported as healthy (96.7%), while a small minority (3.3%) had underlying or recurring health issues.

Maternal COVID-19 vaccination history was analyzed as a proxy for general vaccine acceptance and engagement with public health initiatives. The data showed high uptake, with only 9.3% of mothers remaining unvaccinated. Among those vaccinated, the most common regimen was two doses of Sinovac followed by an AstraZeneca booster (42.8%), followed by two doses of AstraZeneca (28.9%), and two doses of Pfizer (10.9%). Approximately 8.2% had received at least one dose of any vaccine type.

Regarding the primary outcome variable—Diphtheria-Tetanus-Pertussis (DTP) vaccination status—the mean number of doses received was 4.10 (S.D. = 1.61), with a median of 5.00 doses. While the number of doses ranged from 0 to 5, the majority of children (85.0%) had successfully

completed the primary series (at least three doses). However, 15.0% of the children remained under-vaccinated, having received fewer than three doses. This 15% gap represents a significant pocket of vulnerability in the southernmost border provinces, falling below the World Health Organization's (WHO) recommended threshold for robust herd immunity.

Table 1

Demographic and socioeconomic characteristics of mothers and their husbands in the southernmost border Provinces of Thailand

Variables	Number	Percentage
Maternal Demographic Factors		
Age		
The median age of mothers was 36.0, Mean = 35.31, S.D. = 6.808, Min = 20, Max = 50		
Aged less than 36 years	49.8	597
Religious background		
Islam	80.8	970
Buddhism	19.2	230
Language of daily life (®)		
Local Malay	64.3	771
Thai	11.5	138
Southern Thai dialect	24.3	291
Marital status		
Religious married	29.2	350
Legally married	61.8	742
Widowed	5.0	60
Divorced	2.6	31
Separated	1.4	17
Area of Residence		
Non-Municipal	49.0	588
Municipal	51.0	612
Education level		
No formal education	2.5	30
Primary School or Equivalent	19.7	236
Lower Secondary School or Equivalent	14.3	172
Upper Secondary School or Equivalent	20.6	247
Vocational Certificate or Equivalent	3.0	36
Diploma/ Higher Vocational Certificate	11.8	141
Bachelor's Degree & Higher	28.2	338

Table 1 (Continue)

Variables	Number	Percentage
Occupation		
Unemployed	2.8	33
Housewife/ housework	40.2	482
Government employee	9.0	108
General Laborer/ Private sector	31.8	381
Private business/ Entrepreneur	11.3	136
Agriculture/Fisheries	2.8	34
State enterprise employee	2.2	26
Income		
Less than 5,000 THB	43.3	519
5,000 - 9,999 THB	31.3	375
10,000 - 19,999 THB	11.8	142
20,000 THB and above	13.7	164
Paternal Demographic Factors		
Age		
The median age of their husbands was 40, Mean = 40.07, S.D. = 8.59, Min = 20, Max = 66		
Paternal's education		
No formal education	4.5	54
Primary school or equivalent	23.3	280
Lower secondary school or equivalent	20.1	241
Upper secondary school or equivalent	17.5	210
Vocational certificate or equivalent	5.1	61
Diploma/ higher vocational certificate	8.0	96
Paternal occupation		
Unemployed	3.4	41
Househusband/ housework	3.8	45
Government employee	8.5	102
General Laborer/ private sector	61.6	739
Agriculture/ Fisheries	7.0	84
Private business/ entrepreneur	13.1	157
State Enterprise employee	2.7	32
Paternal income		
Less than 5,000 THB	30.8	370
5,000 - 9,999 THB	40.0	480
10,000 - 19,999 THB	14.8	178
20,000 THB and above	14.3	172

Table 1 (Continue)

Variables	Number	Percentage
Household Structure		
Income of the household		
Less than 5,000 THB	19.0	228
5,000 - 9,999 THB	36.9	443
10,000 - 19,999 THB	20.3	244
20,000 THB and above	23.8	285
The median household size was 5.0 persons, mean household size was 5.1 members, Min = 2, Max = 16, S.D. = 1.857		
The median of children's number was 2.0 persons, mean of children's number was 2.6 persons, min = 1, max = 9, S.D. = 1.494		
Healthcare Experience and Beliefs		
Health status of children		
Unhealthy	3.3	40
Healthy	96.7	1,160
COVID-19 vaccine		
Not received at all	9.3	111
Complete 2 doses of Sinovac and 1 booster dose of AstraZeneca	42.8	513
Complete 2 doses of AstraZeneca	28.9	347
Complete 2 doses of Pfizer	10.9	131
1 dose of any type	8.2	98
Diphtheria-Tetanus-Pertussis (DTP) Vaccine		
The median of number DTP doses was 5.00, Mean = 4.10, S.D. = 1.61, Min = 0, Max = 5		
Received fewer than three doses	15.0	180
Completed at least three doses	85.0	1,020

Results of Logistic Regression Analysis

Model 1: Baseline Demographic and Contextual Analysis

Model 1 was developed to analyze the fundamental influence of 12 independent variables on the likelihood of immunization completion (attaining at least 3 doses of the DTP vaccine). This model established a baseline by examining factors across three primary dimensions: maternal factors, paternal factors, and contextual/family factors. Maternal factors included age, marital status, education level, occupation, monthly income, and the communication language used

at healthcare facilities. Paternal factors comprised education level, occupation, and monthly income. Finally, contextual and family factors included residential area (municipal vs. non-municipal), province of residence, and household size.

The 12 baseline variables collectively explained 22.4% of the variance in DTP vaccination completion (Nagelkerke $R^2 = .224$). The model demonstrated an acceptable fit with the empirical data, as indicated by the Hosmer and Lemeshow Test ($\chi^2 = 13.179$, $df=8$, $p=.106$). A p-value greater than .05 suggests that the model's predictions are not significantly different from the observed data. The total unexplained variance, represented by the -2 Log likelihood, was 850.416.

Maternal education was a significant predictor, as mothers with higher education (Bachelor's degree or higher) were 4.72 times more likely to achieve vaccination completion (OR = 4.722, 95% CI = 2.405–9.272) compared to those with lower secondary education.

Regarding geographic and residential factors, mothers residing in Yala Province had a 3.38 times higher likelihood of ensuring full vaccination (OR = 3.381, 95% CI = 1.711–6.682) compared to those in Pattani. Additionally, those living in non-municipal areas (rural/suburban) were 2.27 times more likely to reach completion (OR = 2.267, 95% CI = 1.527–3.367) than those in municipal areas.

In terms of economic factors, mothers with permanent occupations showed a 2.53 times higher likelihood of completion (OR = 2.527, 95% CI = 1.216–5.254). Analysis of monthly income revealed that mothers earning 5,000–9,999 THB/month were 2.02 times more likely to complete the series (OR = 2.018, 95% CI = 1.181–3.448) compared to the lowest income group (< 5,000 THB). Conversely, mothers in the 10,000–19,999 THB bracket were 78.6% less likely to complete vaccinations (OR = 0.214, 95% CI = 0.108–0.422).

Paternal influence also played a role, with fathers employed as private sector employees or general laborers increased the likelihood of completion by 2.02 times (OR = 2.017, 95% CI = 1.185–3.433) compared to those with irregular income. Finally, household complexity had an inverse relationship with the outcome; for every additional household member, the likelihood of vaccination completion decreased by 15.2% (OR = 0.848, 95% CI = 0.775–0.929).

Overall, the findings from Model 1 highlighted that maternal education and geographic location (Yala and rural areas) served as the primary baseline drivers for vaccination. However, the Nagelkerke R^2 value of .224 suggested that nearly 77% of the factors influencing vaccination decisions remained unexplained by demographic and economic variables alone, thereby justifying the need for the integrated approach implemented in Model 2.

Statistical Analysis of Model 2: Integrated Socio-Cultural and Experience Factors

Model 2 was constructed by adding 12 additional variables to the baseline model, focusing on social influences, cultural beliefs, vaccine knowledge, and personal experiences. This integrated approach aimed to capture the complex decision-making landscape in the southernmost border provinces. The 12 additional variables comprised social and cultural influences (religion, paternal influence, neighbor/relative influence, and Village Health Volunteer

influence), knowledge and perception (maternal knowledge score, DTP initiation knowledge, ability to identify vaccine components, and perceived side effects), healthcare experience and beliefs (satisfaction with providers, family beliefs about vaccination, and specific concerns), and previous immunization behavior (maternal COVID-19 vaccination status).

The inclusion of these socio-cultural and experience-based variables caused the model's explanatory power to surge to 49.8% (Nagelkerke $R^2 = .498$), more than double the predictive power of Model 1. The model demonstrated an excellent fit with the empirical data (Hosmer and Lemeshow $\chi^2 = 5.069$, $df=8$, $p=.750$). The high p-value confirms the model's high accuracy in predicting vaccination completion, while the -2 Log likelihood decreased significantly to 613.795, indicating a substantial reduction in model error.

Key significant predictors in Model 2 highlighted that social support and practical knowledge were the most influential drivers of completion. The multivariable analysis revealed that maternal perception of spousal support was one of the strongest predictors of DTP completion. Mothers who perceived their spouses as supportive were nearly six times more likely to ensure their children completed the primary DTP series (OR = 5.952; 95% CI: 3.148–11.253) compared to those who perceived a lack of support. Similarly, positive influence from VHV's doubled the odds of completion (OR = 2.085, 95% CI = 1.249–3.482).

In terms of practical knowledge and technical detail, understanding the correct timing for DTP initiation (starting at 2 months) significantly increased completion likelihood by 4.9 times compared to those with incorrect knowledge (OR = 4.901, 95% CI = 2.751–8.734). Conversely, mothers who could identify specific vaccine components—such as the presence of gelatin, thimerosal (mercury), or heavy metals, even in trace amounts—were 62.5% less likely to complete DTP vaccinations compared to those who could not identify such components (OR = 0.375, 95% CI = 0.208–0.673). Furthermore, those influenced by neighbors or relatives experienced a 70.2% decrease in the likelihood of completion (OR = 0.298, 95% CI = 0.151–0.587). Regarding vaccine confidence and experience, mothers with a history of receiving a COVID-19 booster were 4.37 times more likely to ensure their child's DTP completion (OR = 4.374, 95% CI = 2.251–8.503). Additionally, those who perceived that their children would not experience side effects were 3.03 times more likely to reach completion (OR = 3.030, 95% CI = 1.744–5.261).

The logistic regression analysis revealed a counterintuitive finding that challenges traditional health literacy models. Contrary to general expectations, specific maternal knowledge regarding vaccine components (e.g., identifying ingredients like gelatin or thimerosal) was negatively associated with DTP completion. While 85.0% of the general sample successfully completed the primary series, those with this specific technical literacy were 62.5% less likely to do so (OR=0.375, 95%CI:0.208–0.673, $p<.01$). This confirms that in Thailand's southernmost border provinces, technical medical knowledge functions paradoxically as a barrier rather than an enabler, as such information is likely filtered through religious and cultural lenses—a phenomenon termed the 'Knowledge Paradox'.

Table 2

Factors influencing mothers' DTP vaccination decisions in southernmost border Provinces of Thailand

Variables	Model 1		Model 2	
	OR	95%CI	OR	95%CI
Maternal Demographic Factors				
Age (Less than 36 year®)				
36 years and over	.946	.660-1.354	1.759*	1.112-2.782
Marital status				
(Illegally married/ informal married®)				
Legally married/ ever-married	.968	.649-1.443	1.003	.593-1.697
Education level (Lower secondary®)				
Upper secondary/ vocational certificate	.885	.569-1.377	1.208	.713-2.044
Higher education	4.722***	2.405-9.272	9.237***	4.268-19.993
Occupation				
(Unemployed/ irregular income®)				
Private sector employee/ general laborer	.657	.424-1.016	.447**	.253-.789
Permanent income/ government/ state enterprise	2.527*	1.216-5.254	1.951	.826-4.608
Income/month (Less than 5,000 THB ®)				
5,000–9,999 THB	2.018*	1.181-3.448	1.774	.902-3.489
10,000–19,999 THB	.214***	.108-.422	.170***	.074-.387
20,000 THB and above	.380	.119-1.213	.392	.101-1.525
Paternal Demographic Factors				
Education Level (Lower secondary®)				
Upper secondary/ vocational certificate	.991	.619-1.588	.703	.392-1.260
Higher education	.888	.446-1.769	.285**	.123-.659
Occupation				
(Unemployed/ irregular income®)				
Private sector employee/General laborer	2.017*	1.185-3.433	2.591**	1.362-4.927
Permanent income/ government/ state enterprise	1.288	.657-2.526	1.760	.781-3.967
Income/month (Less than 5,000 THB ®)				
5,000–9,999 THB	1.280	.816-2.007	2.255**	1.251-4.062
10,000–19,999 THB	.959	.462-1.991	.871	.361-2.098
20,000 THB and above	1.632	.569-4.680	1.853	.457-7.508

Table 2 (Continue)

Variables	Model 1		Model 2	
	OR	95%CI	OR	95%CI
Family Structural Factors				
Number of households	.848***	.775-.929	.731***	.645-.828
Area Residence (Municipal®)				
Non-municipal	2.267***	1.527-3.367	2.680***	1.595-4.503
Province (Pattani®)				
Narathiwat	.764	.504-1.158	.290***	.155-.546
Yala	3.381***	1.711-6.682	4.460*	1.006-19.784
language for communicating with the healthcare facility staff (Central Thai and Southern Thai®)				
Local Malay	1.028	.666-1.584	1.355	.792-2.317
Social and Cultural Factors				
Religious (Buddhism®)				
Islam	-	-	4.279	.913-20.055
Maternal perception of spousal support (No®)				
Yes	-	-	5.952***	3.148-11.253
Neighborhood/ relatives influence (No®)				
Yes	-	-	.298***	.151-.587
Village Health Volunteer influence (No®)				
Yes	-	-	2.085**	1.249-3.482
Knowledge & Perception				
Maternal vaccine knowledge score				
DTP Initiation Knowledge (Incorrect®)	-	-	1.157***	1.075-1.246
Correct	-	-	4.901***	2.751-8.734
Identified vaccine components (Incorrect®)				
Correct	-	-	.375**	.208-.673
Perceived Side Effects (Incorrect®)				
Correct	-	-	3.030***	1.744-5.261

Table 2 (Continue)

Variables	Model 1		Model 2	
	OR	95%CI	OR	95%CI
Healthcare Experience & Beliefs				
Satisfaction with regular healthcare providers	-	-	1.187**	1.056-1.334
Belief about vaccination within the family (Against®)	-	-	2.023	.998-4.099
No against				
Concern about child vaccination (None®)	-	-		
Concern	-	-	.510*	.291-.862
Previous Immunization Behavior				
COVID-19 Vaccine				
(Unvaccinated / Incomplete®)				
Primary series				
(Complete 2 doses of AZ/ Pfizer)	-	-	2.659**	1.380-5.125
Booster Dose	-	-	4.374***	2.251-8.503
R2		.224		.498
df		21		34
-2Loglikelihood		850.416		613.795
Hosmer and Lemeshow χ^2				
		13.179		5.069
df		8		8
p-value		.106		.750

Note: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$; OR = Odds Ratio, ® = Reference Group

Discussion

The findings demonstrate that transitioning from a baseline demographic model to an integrated socio-cultural model significantly enhances the explanatory power regarding DTP vaccination completion. The substantial increase in the Nagelkerke R2 value from 22.4% to 49.8% confirms that in Thailand’s southernmost border provinces, vaccination behavior is not merely a product of individual socioeconomic status, but a deeply socialized process. This shift supports the application of Social Learning Theory (Bandura, 1977), suggesting that the ‘social environment’—comprising spousal influence and community reinforcement—is a more potent determinant of health outcomes than maternal age or income alone.

A pivotal finding is the profound impact of maternal perception of spousal support (OR = 5.952, $p < .001$). Within this socio-cultural context, decision-making is an intra-familial negotiation rather than an individual maternal act. While the mother is the primary caregiver,

her health-seeking behavior is heavily moderated by the perceived approval of her spouse, aligning with the patriarchal social structure of Malay-Muslim communities where spousal concurrence acts as a primary “cue to action.” This finding resonates with Azubuike & Ardelt (2021) and Assefa et al. (2025), confirming that in traditional societies, vaccine acceptance is contingent upon the power balance within the family unit. Consequently, the father’s involvement is not just supportive but essential for the success of the National Immunization Program.

Furthermore, a critical “knowledge paradox” emerged: specific maternal knowledge regarding vaccine components (e.g., gelatin) was negatively associated with completion (OR = 0.375, $p < .01$). This aligns with the “Halal vaccine” discourse (Latiff, Zakaria, & Man, 2021), where technical knowledge without religious reassurance triggers fears of Haram (religious non-permissibility). As suggested by Kisa & Kisa (2024), biomedical information in Islamic contexts is often mediated by religious beliefs; when presented in a vacuum—devoid of official Fatwas or religious contextualization—it may be perceived as a risk to spiritual purity. This indicates that in this subnational context, “more information” does not automatically translate to “more trust.”

Finally, the study highlights the tug-of-war between informal and formal social networks. Negative influence from neighbors reduced completion odds by 70.2% (OR = 0.298, $p < .001$), supporting Brunson’s (2013) view that informal networks often override medical advice, especially when amplified by social media (Wachob & Boldy, 2019). Conversely, Village Health Volunteers (VHVs) doubled the likelihood of completion (OR = 2.085, $p < .01$), acting as trusted intermediaries who provide culturally aligned cues. While maternal education remains a robust “cognitive shield” (OR = 9.237), the overarching driver of success in this region is the shift from maternal-centric toward family-centered and religiously sensitive public health strategies.

Conclusion and Implication

This study concluded that the completion of the DTP vaccination series among mothers in Thailand’s southernmost border provinces is determined by a complex synergy of demographic socialization and socio-cultural determinants. The research findings validated that while maternal education is a significant foundational predictor, the transition from a baseline model ($R^2 = 22.4\%$) to an integrated socio-cultural model ($R^2 = 49.8\%$) revealed that social influences are the dominant drivers of health behavior in this region.

The most critical determinant identified was paternal influence, which increased the likelihood of vaccine completion by nearly sixfold. This finding highlights a patriarchal decision-making structure where the father’s endorsement serves as the primary “cue to action.” Furthermore, while higher education empowers mothers, technical knowledge regarding vaccine ingredients—when presented without religious framing—paradoxically increases hesitancy due to Halal concerns. Ultimately, the study confirmed that vaccination in this context is a collective

family and communal act rather than an isolated maternal decision, heavily mediated by religious identity and local social networks.

The study provides an expansion of Bandura's Social Learning Theory (1977) by identifying specific "trusted models" within a religious context. It proves that in the southern border provinces, the "social" in social learning is hierarchical, moving from religious leaders and fathers to mothers. Additionally, the findings suggest that "Perceived Barriers" in Muslim-majority regions are not merely logistical but are deeply ontological, tied to notions of religious purity and communal belonging.

From Maternal-Centric to Family-Centered Outreach, Public health interventions should transition from a strictly maternal-centric model to a family-centered support strategy. Since maternal perception of spousal support (OR = 5.952) is the strongest predictor of completion, immunization campaigns should focus on creating a supportive domestic environment. Rather than targeting mothers in isolation, health outreach should provide materials designed for the entire household. This ensures that the information the mother receives is validated by her spouse, thereby reducing internal domestic conflict regarding vaccine safety. By providing vaccine education in communal spaces frequented by the family unit (e.g., community centers or via religious leaders), the health system can foster a "culture of approval" that empowers the mother to act on her positive intentions without fear of domestic resistance. This shift recognizes the father not as a passive observer, but as a primary stakeholder in childhood immunization.

Religious-Biomedical Integration communication: To address the "Ingredient Paradox" (OR=0.375), the Ministry of Public Health should collaborate with the Provincial Islamic Committee to issue clear guidelines (Fatwas) regarding vaccine ingredients. Such collaborations should aim to bridge the gap between biomedical facts and religious permissibility (Halal), thereby neutralizing the anxiety triggered by informal peer networks.

Empowering VHVs as Cultural Ambassadors: Village Health Volunteers (OR=2.085) should be trained not only in biomedical monitoring but also in "cultural competency" to effectively counteract misinformation spread within local kinship networks (OR=0.298).

Future studies should delve deeper into the specific communication dynamics within the household to better understand how mothers navigate the negotiation between biomedical advice and spousal expectations. Additionally, given the significant negative impact of informal kinship networks found in this study, further research is highly recommended to investigate how social media narratives (e.g., via WhatsApp or Facebook groups) in local Patani Malay dialects shape maternal vaccine confidence. Exploring these digital socialization channels will provide a more comprehensive view of the information landscape that mothers must filter when making health decisions for their children.

References

- Asif, A. M., Akbar, M., Tahir, M. R., & Arshad, I. A. (2019). Role of maternal education and vaccination coverage: Evidence from Pakistan Demographic and Health Survey. *Asia Pacific Journal of Public Health, 31*(8), 679–688. <https://www.jstor.org/stable/27009240>
- Assefa, G. M., Tarekegn, M., Negash, K., Mulugeta, B., Abebe, S., Denekew, B., Ayele, M., Tesfahun, A. A., Kassie, G., Stulz, V., Berhan, M., & Muluneh, M. D. (2025). Gender Dynamics in Vaccine Acceptance and Hesitancy Among Primary Caregivers in Ethiopia: A Mixed-Methods Study. *Vaccines, 13*(10), 998. <https://doi.org/10.3390/vaccines13100998>
- Azubuiké, C., & Ardelet, M. (2021). The influence of paternal characteristics on childhood vaccination in Nigeria. *Disciver Public Health, 22*(1), 123
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.
- Brunson, E.K. (2013). The impact of social networks on parents' vaccination decisions. *Pediatrics, 131*(5), e1397-404 <https://doi.org/10.1542/peds.2012-2452>
- Daya, S., Lillahkul, N., & Kornnoin, J. (2018). Experience of parents of Thai muslim childhood aged 0–5 years in Yala province who rejected the service of expanded program immunization. *Journal of the Department of Medical Services, 43*, 137–141.
- Jinarong, T., Chootong, R., & Vichitkunakorn, P. (2023). Muslim parents' beliefs and factors influencing complete immunization of children aged 0-5 years in a Thai rural community: A qualitative study. In *BMC Public Health 23*(1), 1348. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-15273-y>
- Fisher, C. D., & Gitelson, R. (1983). A meta-analysis of the correlates of role conflict and ambiguity. *Journal of Applied Psychology, 68*(2), 320–333. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.68.2.320>
- Kisa S, & Kisa A. (2024). Religious beliefs and practices toward HPV vaccine acceptance in Islamic countries: A scoping review. *PLoS One 19*(8), e0309597. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0309597>. PMID: 39208300; PMCID: PMC11361683
- Latiff, J. A., Zakaria, Z., & Man, S. (2021). The challenges in implementation of Halal vaccine certification in Malaysia. *Journal of Food and Pharmaceutical Sciences*. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Challenges-in-Implementation-of-Halal-Vaccine-Latiff-Zakaria/5d755e8f8f9178d98fab741cb5461fe485566ac6>
- Mahasing, C., Khutsutthipipat, C., Chatngoen, T., & Suphanchaimat. (2024). Addressing pertussis outbreaks in the Deep South of Thailand, 2024: A comparative cost-effectiveness study of various vaccination coverage strategies. *Outbreak, Surveillance, Investigation & Response (OSIR), 7*(3), 128-137. <https://doi.org/10.59096/osir.v17i3.269000>
- McNeil, D. A., Mueller, M., MacDonald, S., McDonald, S., Saini, V., Kellner, J. D., & Tough, S. (2019). Maternal perceptions of childhood vaccination: Explanations of reasons for and against vaccination. *BMC Public Health, 19*(1), 49. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-6338-0>
- Ministry of Public Health of Thailand (MOPH). (2023). Immunization statistics report, 2023. *Ministry of Public Health of Thailand*. <https://www.moph.go.th>

- Muhoza, P., Danovaro-Holliday, M. C., Diallo, M. S., Murphy, P., Sodha, S. V., Requejo, J. H., Wallace, A. S. (2021). Routine vaccination coverage - worldwide, 2020. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep.* 70(43), 1495-1500. <https://doi.org/10.15585/mmwr.mm7043a1>
- Mustafa Khan, N. J. b., & Zulkipli, Z. N. b. (2018). Compulsory Vaccination for Children in Malaysia: Legislation and Realisation. *Yuridika*, 33(3), 402–416. <https://doi.org/10.20473/ydk.v33i3.9826>
- Obasohan, P., Ahmadu, T., & Ogunniyi, A. (2021). Traditional healing practices and vaccination acceptance in rural Thailand. *Asian Journal of Traditional Medicine*, 19(2), 102–108. <https://doi.org/10.1016/j.ajtm.2021.01.009>
- Rosenstock, I. M. (1974). Historical origins of the health belief model. *Health Education Monographs*, 2(4), 328–335. <https://doi.org/10.1177/109019817400200405>
- Sahitia, S., Idris, I. B., Safian, N., Ali, R. F., Shamsuddin, K., & Hod, R. (2024). Barriers to childhood immunization in rural and remote Areas: A qualitative exploration from the perspectives of community leaders in Sindh, Pakistan. *Qualitative Health Research*, 35(3), 349-365. <https://doi.org/10.1177/10497323241263279>
- Santi, T., Ridwansyah, R., Sungono, V., Widjaya, N., Euqenekim, K. N., Prianyanta, C., Hadinegoro, S. R. S., Setiabudiawan, B., & Jo, J. (2025). Vaccine hesitancy toward dengue immunization among Indonesian office workers: A cross-sectional study of perceptions, barriers, and trust factors. *Vaccines (Basel)*, 13(12), 1178. <https://doi.org/10.3390/vaccines13121178>. PMID: 41441648; PMCID: PMC12737692
- Wachob, D. A., & Boldy, A. (2019). Social media's influence on parents' decision-making process of child vaccinations. *Epidemiology Biostatistics and Public Health*. 16(1), 1-15.
- Wahab, P., Badshah, S., Din, S. U., & Pasha, K. (2023). Socio-culture factors affecting maternal health system in District Buner, Khyber Pakhtunkhwa Pakistan. *Masyarakat Kebudayaan dan Politik*, 36(4), 451-461. <https://doi.org/10.20473/mkp.V36I42023.451-461>
- World Health Organization (WHO). (2023). *Immunization coverage 2023*. World Health Organization. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>
- World Health Organization, & UNICEF. (2024). *Progress and challenges with achieving universal immunization coverage 2023 WHO/UNICEF estimates of national immunization coverage (WUENIC)*. Retrieved from <https://www.unicef.org/reports/immunization-progress>

How to Cite this Article:

Smuseneto, A. (2026). Cultural and demographic socialization determinants of mothers' decisions on DTP vaccination in Thailand's southernmost border provinces. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(1), 85–108.

Kamanita-Vasitthi: A Psychoanalytic and Buddhist Psychological Study

กามนิต-วาสิฏฐี: การศึกษาแนวจิตวิเคราะห์ และพุทธจิตวิทยา

Prapas Panjiang

Faculty of Education and Liberal Arts, Hatyai University, Songkhla, 90110,Thailand

ประกาศ ปานเจียง

คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ สงขลา 90110 ประเทศไทย

Corresponding Author:

Prapas Panjiang

E-mail: pprapas@hu.ac.th

Abstract

This article analyzes the behavior of the characters in the novel Kamanit, with the objectives of 1) reinterpreting the text through psychoanalytic theory, Buddhist psychology, and general psychology; 2) disseminating knowledge for the study and reading of this literary work; and 3) preserving its value for society. The analysis reveals that being born as a human is the starting point of suffering. The major causes of suffering include love, not obtaining what one desires, and separation from loved ones, as well as the expectation of ultimate happiness in the future, particularly the hope of being reborn and experiencing happiness in heaven. It is also found that suffering stems from the power of the unconscious mind, referred to as the id. Because the id becomes dominant, especially in matters of love, it lacks the regulation of rational thought associated with the conscious and preconscious mind, namely the ego. As a result, the id drives the characters to exhibit various behaviors. However, when experiencing intense suffering, humans tend to employ psychological mechanisms to protect themselves and to continue living. Kamanit and Vasishthi both suffer deeply from love. The power of the id rises uncontrollably, beyond the regulation of the ego and superego. Vasishthi chooses to turn to the Buddha and seeks healing through the Dharma. She is thus able to transcend the suffering of samsara and attain Nirvana. In the end, she also helps Kamanit escape the “bond of sensual desire” and reach Nirvana as well.

Article Info

Article history:

- Received: April 28, 2025
- Revised: March 24, 2026
- Accepted: March 26, 2026
- Online: April 1, 2026

Keywords:

Buddhist psychology
Kamanita-Vasitthi
psychoanalysis

คำสำคัญ:

กามนิต-วาสิฏฐี
จิตวิเคราะห์
พุทธจิตวิทยา

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์พฤติกรรมตัวละครเรื่องกามนิต มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาใหม่ด้วยทฤษฎีจิตวิเคราะห์ พุทธจิตวิทยา และจิตวิทยาทั่วไป 2) เผยแพร่องค์ความรู้แก่การศึกษาและการอ่านวรรณคดีเรื่องนี้ 3) อารมณ์คุณค่าของวรรณคดีเรื่องนี้ไว้แก่สังคม การวิเคราะห์พบว่า การเกิดเป็นมนุษย์เป็นจุดตั้งต้นของความทุกข์สาเหตุใหญ่ของทุกข์คือทุกข์จากความรัก ไม่ประสบกับสิ่งที่รัก และพลัดพรากจากสิ่งที่รัก รวมถึงทุกข์จากการหวังซึ่งบรมสุขกายภาคหน้า กล่าวคือหวังจะไปเกิดใหม่และมีความสุขในสวรรค์ และยังพบว่าทุกข์มีสาเหตุจากพลังของจิตไร้สำนึกที่เรียกว่าอิด เนื่องจากอิดมีสภาพเข้มแข็งเพราะความรักครอบงำ ขาดการคิดใคร่ครวญตามหลักเหตุผลจากจิตสำนึกและจิตก่อนสำนึกที่เรียกว่าอีโก้ อิดเป็นแรงขับให้ตัวละครแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างไรก็ดีตามเมื่อมีความทุกข์หนักมนุษย์จะแสดงพฤติกรรมที่เป็นกลไกทางจิตวิทยาเพื่อป้องกันตน เพื่อให้ใช้ชีวิตต่อไปได้กามนิตและวาสิฎฐีประสบทุกข์หนักด้วยโรครัก พลังของอิดพลังผ่านเกินควบคุมให้สงบด้วยพลังของอีโก้และซูเปอร์อีโก้ วาสิฎฐีเลือกให้พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้อำนาจจิตด้วยธรรมะจากพระโอษฐ์ เธอจึงล่องพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏ นำตนเองเข้าสู่นิพพาน และเกื้อกูลให้กามนิตหลุดล่องพ้น “บ่วงกาม” สู่นิพพานในที่สุด

บทนำ

กามนิตเป็นวรรณกรรมประเภทนวนิยายอิงพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงมาก ประพันธ์ใน ค.ศ. 1906 โดยคาร์ล ออดอล์ฟ เจลลึรูป (Karl Adolph Gjellerup) นักประพันธ์ชาวเดนมาร์ก ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรมใน ค.ศ. 1917 ใช้ชื่อว่า Der Pilger Kamanita จากนั้นกามนิตฉบับภาษาเยอรมันได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษโดยจอห์น อี. โลจี (John E. Logie) ในปี ค.ศ. 1906 จากนั้นเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป แปลจากภาษาอังกฤษเป็นฉบับภาษาไทย ในปี พ.ศ. 2473 (ค.ศ.1930) รวมเวลาตั้งแต่ได้รับการประพันธ์ขึ้นเป็นภาษาเยอรมัน ผ่านการแปลจากภาษาอังกฤษ กระทั่งเป็นภาษาไทย กามนิตมีอายุเป็นลายลักษณ์อักษรในโลกนี้แล้ว 119 ปี หากนับเฉพาะการเกิดขึ้นของฉบับภาษาไทย นับเวลาได้ว่าล่วงแล้ว 95 ปี วรรณกรรมแปลเรื่องกามนิตได้รับการยกย่องให้เป็นหนังสือดี 100 เล่มที่คนไทยควรอ่านของโครงการวิจัยของ สกว. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ) เรื่องหนังสือดี 100 เล่มที่คนไทยควรอ่าน

นวนิยายแปลเรื่องกามนิตฉบับเดิมที่เป็นภาษาเยอรมันและภาษาอังกฤษไม่ได้มีการแบ่งเป็นสองภาค ฉบับภาษาไทยแบ่งเป็นสองภาคคือภาคบนดินและภาคสวรรค์ กระทรวงศึกษาธิการของไทยเคยกำหนดเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาเฉพาะภาคแรกและเปลี่ยนชื่อเป็น “วาสิฎฐี” ภายหลังมีการพิมพ์รวมเล่มทั้งสองภาคอีก และใช้ชื่อว่า “กามนิต-วาสิฎฐี” ในบทความนี้ผู้เขียนใช้ชื่อว่า “กามนิต” ตามชื่อเดิม เพื่อความสะดวก และกะทัดรัดในการเขียน จะเห็นได้ว่าฉบับภาษาไทยของกามนิตมีอายุถึง 95 ปีแล้ว และยังเป็นวรรณคดีเล่มสำคัญของประเทศไทยที่ครองใจผู้อ่านอย่างเหนียวแน่น มีการอ่านการวิจารณ์ การตีความใหม่อย่างไม่ขาดหาย รวมทั้งการดัดแปลงเป็นบทละครใช้เป็นเนื้อเรื่องการแสดงละครเวทีต่าง ๆ ต่างกรรมต่างวาระมากมาย เพื่อให้วรรณกรรมเรื่องกามนิตเป็นศิลปกรรมที่ให้ความรื่นรมย์และสาร์ตแก่ผู้เสพ

แนวคิดที่ใช้วิเคราะห์กามนิตครั้งนี้ทั้งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ทฤษฎีพุทธจิตวิทยา และทฤษฎีสามเหลี่ยมแห่งความรัก เป็นแนวคิดที่ผู้เขียนบทความพิจารณาเห็นว่าล้วนสอดคล้องกับพฤติกรรมหลักๆ ของตัวละครเอก เหมาะสมต่อการวิเคราะห์พฤติกรรมตัวละครและแนวคิดหลักของเรื่องกามนิต

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อการตีความใหม่ (reinterpretation) วรรณกรรมเรื่องกามนิตด้วยทฤษฎีจิตวิเคราะห์ พุทธจิตวิทยา และจิตวิทยาทั่วไป เพิ่มความหลากหลายในการวิเคราะห์ทั้งเนื้อหาและรูปแบบของงานวิชาการของวรรณกรรมเรื่องนี้
2. เพื่อให้ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์เป็นประโยชน์ของการศึกษาค้นคว้าและการอ่านวรรณคดีเรื่องนี้ ซึ่งคาดว่ายังอยู่ในระบบการเรียนการสอน และการอ่านของผู้สนใจทั่วไปอีกยาวนาน
3. เพื่ออรรถกถาค่าอันมีอาจประเมินได้ของวรรณคดีเรื่องนี้ไว้แก่สังคมสืบไป

การทบทวนวรรณกรรม

มีนักวิชาการและผู้สนใจกามนิตหลายคนศึกษาตรวจสอบวรรณคดีทรงคุณค่าเรื่องนี้ แล้วล้วนแต่ค้นพบประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ดังนี้

Chitjamnong (1994) ได้ศึกษากามนิตในแง่พุทธปรัชญา ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นบทความในวารสารสงขลานครินทร์ ใช้ชื่อบทความว่า “กามนิตผู้พันบ่วงกาม” พบว่า “การค้นหาความจริงของชีวิตผ่านประสบการณ์แห่งมนุษย์ปุถุชน ก็คือการก้าวไปสู่โลกุตระธรรมซึ่งจักจัดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อหลุดพ้นจากความผูกพันแห่งความรัก โครจรเรื่องคือความขัดแย้งของความหวังและการปลดปล่อยตนจากความเป็นมายาได้ชี้ชัดว่ามนุษย์สามารถบรรลุสู่อุดมคติของชีวิตตามปรัชญาพุทธศาสนาได้ด้วยการพิจารณาของตนเอง ประกอบกับการอนุเคราะห์ ด้วยเมตตาจากผู้อื่น ซึ่งสามารถกระตุ้นเตือนการเพ่งพินิจต่อชีวิตได้จนเกิดปัญญาคือความรู้แจ้งในความจริง” ซึ่งก็คือการกล่าวถึงกามนิตและวาสิฏฐีตัวละครเอกของเรื่อง “ประกอบกับการอนุเคราะห์ ด้วยเมตตาจากผู้อื่น” นั่นคือความอนุเคราะห์และเมตตาของวาสิฏฐีที่มีต่อกามนิตคนรักของเธอ

CharoenchitraKarma (2003) ศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้ในประเด็นการเป็นวรรณกรรมแปลและวรรณกรรมศาสนา ชื่อบทความว่า “กามนิตเพชรน้ำเอกแห่งวรรณกรรมแปลและวรรณกรรมศาสนา” ให้ข้อสังเกตและข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับความเป็นปราชญ์และความเพียรอันยอดเยี่ยมของผู้แปลคือเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป และมีข้อค้นพบด้านการเป็นวรรณกรรมศาสนาที่น่าสนใจประการหนึ่งว่า “เรื่องกามนิตจึงเป็นเรื่องที่แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับ ‘อริยสัจสี่’ อันเป็นแก่นแห่งพุทธศาสนา ด้วยวิถีทางวรรณศิลป์ผ่านตัวละครที่ดำเนินชีวิตอยู่ในท้องเรื่องอย่างสนุกสนานชวนติดตามทำให้ผู้อ่านสามารถซึมซับหลักธรรมเหล่านี้ได้โดยไม่เกิดความเบื่อหน่าย

บทสนทนาทั้งหมดของตัวละครในภาคสวรรค์ก็ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเช่น การพัฒนาญาณหยั่งรู้แจ้งในทำที่ละน้อย เหมือนขั้นตอนของการบรรลุธรรมแต่ขยายออกไปเป็นรูปธรรมของสวรรค์และพรหมให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่ายขึ้น เห็นหลักของอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา โดยเฉพาะตอนพินัยกรรมวาสิฏฐี คำตอบของวาสิฏฐีที่ได้ตอบกับพระพุทธเจ้าก็คือสภาวะของผู้มีปัญญาผู้รู้แจ้ง...เรื่องกามนิตได้แสดงหลักแห่งการพันทุกข์ที่จะต้องละวางทุกสิ่ง แม้แต่ธรรมที่ใช้เป็นหลักในการปฏิบัติ นับเป็นการแสดงแก่นของพระพุทธศาสนาที่ลึกซึ้งอย่างผู้เข้าใจธรรมอย่างถ่องแท้”

Chongsatitvatana (2008) ศึกษา กามนิตในประเด็นพุทธปรัชญา และเผยแพร่เป็นบทความชื่อ “การเดินทางของปัญญาและจินตนาการในกามนิต ของเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป” ให้ข้อค้นพบเชิงประวัติของวรรณคดีเรื่องนี้ว่ามาจากพระสูตรมหายานชื่อ “กามนิตสูตร” นอกจากนั้นให้แสดงหลักฐานการตรวจสอบต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้แปลทั้งสองเป็นปราชญ์ “เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปเป็นผู้แปลที่ทรงคุณสมบัติครบถ้วนในการแปลวรรณกรรมนี้ด้วยเสฐียรโกเศศ หรือพระยาอนุমানราชธน เป็นปราชญ์ผู้รอบรู้พุทธศาสนาและศาสนาเปรียบเทียบ ในขณะที่นาคะประทีปเป็นปราชญ์ทางภาษาบาลีผู้ได้บวชเรียนมาอย่างยาวนาน ที่สำคัญยิ่งคือ ผู้แปลทั้งสองท่านเป็นผู้มีความศรัทธามั่นคงในพุทธศาสนา จึงเป็นเครื่องเสริมส่งเสริมให้มี ‘วิริยะ’ อันเลิศในการแปลและเรียบเรียง และสร้างสรรค์ตัวบทกามนิตอย่างประณีต ประดุจบุญกุศลอีกประการหนึ่งด้วย”

Chongsatitwatana (2008) ยังให้ข้อค้นพบทั้งเชิงประวัติ และสาระของเรื่องว่า “กามนิตเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่น่าเสนอในรูปแบบของนิยายรัก ใช้ฉากในสมัยพุทธกาล เนื้อหาของเรื่องมีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ผู้แต่งใช้เนื้อหาอันเป็นพุทธประวัติตอนปลายที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร และเนื้อหาเมื่อพระพุทธเจ้าพบกามนิตในห้องโถงบ้านช่างปั้นหม้อก็ใกล้เคียงกับความในชาตวิภังคสูตรในพระไตรปิฎก ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงพบกับ ปุกกุสาติกุลบุตร ในโถงบ้านช่างปั้นหม้อ และได้ทรงแสดงธรรมโปรด จนปุกกุสาติกุลบุตรขอบวชในพระธรรมวินัย แต่พระพุทธเจ้าโปรดให้ไปหาบาตรและจีวรให้ครบถ้วน ปุกกุสาติได้หลีกไปหาบาตรจีวร แต่ทันใดนั้นปุกกุสาติได้ถูกแม่โคปลิดชีพเสีย

ความสำคัญในเนื้อหาของกามนิตคือ ความพยายามของผู้แต่งที่ได้ใช้ปัญหาและจินตนาการในการส่ง “สาร” สำคัญของเรื่องผ่านองค์ความรู้ของพุทธศาสนาซึ่งมีความหลากหลายทั้งเนื้อหาจากพระไตรปิฎกและเนื้อหาจาก สุขาวดีวิทยุสูตร อันเป็นที่มาของการใช้ฉากสวรรค์สุขาวดี อันเป็นฉากที่มีความสำคัญยิ่งในเรื่องกามนิต ในบริบทของความเป็น “นิยายรัก” เนื้อหาในภาคแรกคือ ภาคพื้นดิน เป็นการแสดงให้เห็น “โทษ” ของความรักว่าเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ เมื่อรักนั้นไม่สมปรารถนา แต่ในภาคสวรรค์นั้นเป็นการแสดงให้เห็น “คุณ” พิเศษของความรัก ในฐานะที่จะเป็น “เครื่องหนุนนำ” สู่ความสุขอันสูงสุดคือนิพพาน ภาคสวรรค์เป็นเนื้อหาที่มีลักษณะเฉพาะตัวโดดเด่นอย่างยิ่งในบริบทของวรรณคดีพุทธศาสนาของไทย”

Noomuen (2010) ตรวจสอบวรรณคดีเรื่องนี้ ในประเด็นวรรณคดีสอนเชิงมนุษยนิยม เผยแพร่เป็นบทความชื่อว่า “กามนิต พากย์ภาษาไทย: วรรณกรรมคำสอนเชิงมนุษยนิยมตามคติพุทธ” พบว่า “หนทางแห่งความสุขสงบของปุกกุสาติตั้งอยู่บนรากฐานของการมุ่งพัฒนาปัญญา จนเรียนรู้ที่จะขจัดความลุ่มหลงในรัก โดยแสดงในโครงเรื่องที่สื่อความขัดแย้งระหว่างความหวังให้รักสมปรารถนาของกามนิตและวาสิณฐี กับจิตที่เป็นอิสระหลุดพ้นได้เมื่อรู้จักแปรความพิศواسให้เป็นการเมตตาในฐานะกัลยาณมิตร ดังที่วาสิณฐีช่วยอนุเคราะห์ชี้ทางดับความรุ่มร้อนให้แก่กามนิตภายหลังที่ตนรู้แจ้ง แต่ที่สำคัญที่สุดคือ มนุษย์จะหลุดพ้นทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อต้องพัฒนาปัญญาจนล่วงรู้ทางแก้ปัญหา หลักการตระหนักในศักยภาพตนเองเพื่อขจัดความเขลาอันเป็นแนวคิดมนุษยนิยมตามคติพุทธที่แฝงในการสร้างคู่เปรียบตัดกันระหว่างการบรรลุนิพพานมีญาณและจิตสงบของกามนิตและวาสิณฐีบนสวรรค์กับการเวียนว่ายในวัฏสงสารของปางเทพที่ยังเขลาเพราะยึดติดในอิทธิฤทธิ์และสถานะจอมปลอม”

Meethap (2011) ได้ศึกษากามนิต โดยเน้นศึกษาเฉพาะพฤติกรรมของวาสิณฐีด้วยทฤษฎีจิตวิทยาของกลุ่มจิตวิเคราะห์ และเผยแพร่เป็นหนังสือชื่อว่า “วาสิณฐี ฉบับจิตวิเคราะห์” เนื้อหาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ 1) โครงสร้างของจิตมนุษย์ (structure of mind) 2) ความวิตกกังวล (anxiety) 3) กลไกทางจิต (mental mechanism) 4) จิตไร้สำนึกของมนุษย์ (unconscious mind) 5) พัฒนาการมนุษย์ตามหลักจิตวิเคราะห์ (psychosexual development) สำคัญทั้ง 4 เรื่อง กิติกร มีทรัพย์ ใช้วิเคราะห์พฤติกรรมความรักของวาสิณฐี ความรักอันทำให้เธอทั้งชุ่มชื่นใจและปั่นป่วนในจิต (psychic pain) นับตั้งแต่เธอพบความรักและพลัดพรากจากกันโดยจำหนทุกข์โศกด้วยโรครักจนเกือบตลอดชีวิต ก่อนได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์แทบเบื้องพระบาทโดยคำแนะนำขององคภูมิล ได้ฟังพุทธโอวาทโดยตรงจากพระโอษฐ์ โรครักของเธอจึงค่อยทุเลา แต่ก็กลับกำเริบขึ้นจนต้องตัดสินใจเดินทางติดตามไปเข้าเฝ้าแทบพระแท่นประทับก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ผู้เขียนบทความพิจารณาเห็นว่า มีเอกสารงานวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวถึงวรรณกรรมเรื่องนี้้อยู่จำนวนหนึ่งแล้ว ดังที่กล่าวข้างต้น ส่วนมากเป็นการศึกษาตรวจสอบในแนวพุทธปรัชญา แนววรรณกรรมคำสอน การศึกษาของ Meethap (2011) ที่เป็นการศึกษาหลังสุดเท่านั้นที่ศึกษาโดยใช้ทฤษฎีทางจิตวิทยา และเวลาล่วงแล้วกว่า 1 ทศวรรษ ซึ่งศึกษาตามทางทฤษฎีจิตวิเคราะห์นั้น เน้นศึกษาเฉพาะพฤติกรรมของวาสิณฐี ผู้เขียนจึงสนใจวิเคราะห์นวนิยายเรื่องนี้ด้วยมุมมองจิตวิทยา โดยใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ (sigmund freud) และพุทธจิตวิทยาเป็นหลัก เสริมด้วยทฤษฎีจิตวิทยาทั่วไป และที่เป็นทฤษฎีจิตวิเคราะห์นั้น เน้นทั้งพฤติกรรมวาสิณฐี และกามนิต และเสริมด้วยพฤติกรรมของตัวละครอื่น ๆ เช่น สาคาเคียร

จิตวิทยาความรัก และทฤษฎีสามเหลี่ยมแห่งความรัก (Triangular Theory of Love)

วิเคราะห์โดยภาพรวมแนวคิดหลักประการหนึ่งของวรรณกรรมแปลเรื่องกามนิตคือความรัก ความรักของคู่รักกามนิตและวาสิฏฐี อาจกล่าวได้ว่าความรักของทั้งคู่เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งแรกที่เจอกัน ณ เทวาลัยพระลักษมีเทวี กรุงโกสัมพี กามนิตเล่าแก่พระพุทธรองค์ผู้เป็นคู่อาคันตุกะยามคืน ณ ห้องโถงบ้านช่างปั้นหม้อของเขาว่า

“ถึงตรงนี้ตานางและข้าพเจ้าก็ประสานกัน ....นับแต่นั้นมากระทั่งถึงบัดนี้ ข้าพเจ้าสงสัย ยังเข้าใจไม่ได้ว่าทำไมข้าพเจ้าจึงไม่เคยยลล้มลงขาดใจตาย เพราะสายตานางเสียแต่ในขณะนั้น จะได้ไปเกิดในสวรรค์” (บทที่ 4 สาวน้อยผู้เดาะคลี หน้า 49) และ

“เมื่อนอนไม่หลับตลอดคืน ตื่นขึ้นตั้งแต่เช้ามืดก็อยู่ในห้อง เพื่อพักผ่อนอารมณ์ซึ่งหมกมุ่นมัวหมองเห็นอยู่แต่รูปนางงาม พอให้บรรเทาจะได้มีกำลังวังชาสามารถไปเที่ยวอุทยานในตอนบ่ายอีก เพื่อให้หายรำคาญใจ หันไปฟังฟุ่กันและสี เอามาวาดรูปนางในเวลาตบลูกคลี พุดถึงอาหาร ข้าพเจ้าไม่สามารถจะกินได้แม้แต่คำเดียว อันว่านกเขาไฟซึ่งมีเสียงเพราะอ่อนหวาน ยืนซีพอยู่ได้ด้วยแสงจันทร์ฉั่นใด ข้าพเจ้ายืนซีพต่อมาได้ก็ด้วยแสงจันทร์แห่งดวงหน้าของนางฉั่นนั้น” (บทที่ 4 สาวน้อยผู้เดาะคลี หน้า 52) และคำเล่าของกามนิตในบทลานอโศก

“ข้าพเจ้าได้กล่าววาจาแสดงความรักด้วยชะล่าใจเสียยกใหญ่ จนที่สุคนางใจอ่อนชชหน้าร้องไห้อยู่กับข้าพเจ้า ออกวาจาจะอ้อมกะแอมฟังไม่ได้ซัด แต่ก็ทราบได้ในกิริยาว่ารักของข้าพเจ้า และยอมรับว่านางก็มีความรักข้าพเจ้าแต่วันที่ได้พบกัน ถ้าหากเมทีนี้ไม่นำรูปมาให้ดูทันกัน ปานนี้นางคงสิ้นใจตายเพราะด้วยความรักเสียแล้ว เราได้พำร้แสดงความรักกันโดยมิเบื้อ รู้สึกว่าแทบจะสุดสวาทขาดใจลงด้วยความรักซึ่งมีอยู่แก่กัน (บทที่ 6 บนลานอโศก หน้า 61)

ความรักเป็นพื้นฐานของทุกชีวิต ทุกคนเกิดมาย่อมได้สัมผัสกับความรัก โดยมีความรักเป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์อื่น ๆ ทั้งความรักของพ่อแม่ ความรักของญาติพี่น้อง ความรักของเพื่อน และความรักของคนรัก แม้กระทั่งทารกที่อยู่ในครรภ์หากได้รับการดูแล ได้รับการรัก และความเอาใจใส่จากผู้เป็นแม่จะส่งผลให้ทารกมีพัฒนาการและการเจริญเติบโตที่ดี

Sternberg (2024) ได้อธิบายองค์ประกอบของความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดความรักตามทฤษฎีสามเหลี่ยมแห่งความรัก (triangular theory of love) ของเขาไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ความสนิทสนม (intimacy) เป็นอารมณ์ที่ทำให้คนรู้สึกเข้าอกเข้าใจกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ความรู้สึกนี้จะค่อย ๆ เกิดขึ้นเมื่อมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นเวลานาน
2. ความหลงใหล (passion) หรือความเสนาหา เป็นแรงขับภายใน (internal drive) ที่เรียกว่าแรงดึงดูดทางเพศ
3. ความผูกพัน (commitment) เป็นความคิดที่มีการผูกมัด หรือมีการทำสัญญาต่อกันว่าจะใช้ชีวิตร่วมกันในระยะยาว ซึ่งจะผันแปรไปตามระยะเวลา โดยแต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมานอกจากนี้ Sternberg (2024) ยังกล่าวอีกว่า ความรักไม่ใช่แค่อารมณ์ความรู้สึก แต่ยังเกี่ยวข้องไปถึงสารเคมีในสมอง เนื่องจากความรู้สึกเกิดจากสารเคมีในสมอง โดยสามารถแบ่งออกได้ 3 ประการดังนี้

1. ความใคร่ มนุษย์มักถูกแรงขับภายในดึงดูดซึ่งกันและกันและกันเสมอ โดยมีฮอร์โมนทางเพศเป็นตัวขับเคลื่อนผู้ชายมีฮอร์โมนเพศชาย คือ เทสโทสเตอโรนที่มาจากการผลิตของอัณฑะ และผู้หญิงจะมีฮอร์โมนเพศหญิง คือ เอสโตรเจนที่มาจากการผลิตของรังไข่ ซึ่งทั้งสองเพศมีศูนย์กลางการควบคุมอยู่ในสมองส่วนไฮโปทาลามัส
2. ความหลงใหล หรือการตกหลุมรัก อาการตกหลุมรักมักทำให้คนคนนั้นตกอยู่ในภวังค์แห่งความรัก ทำอะไร ๆ โดยที่ไม่รู้ตัว ซึ่งการทำงานของสมองจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มสารเคมีที่ชื่อว่าโดปามีน (dopamine) เป็นสารแห่งความสุขที่จะหลั่งออกมาหลังรู้สึกพึงพอใจ อีพิเนพริน (epinephrine) หรือที่เรารู้จักกันในชื่อ อะดรีนาลีน กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกตื่นเต้น เชนอายุเมื่อเจอคนที่ชอบ เซโรโทนิน (serotonin) จะส่งผลต่อการแสดงออกเมื่อสมองหลังสารชนิดนี้ออกมาจะเกิดพฤติกรรมบางอย่างโดยที่ไม่รู้ตัว เช่น การเปลือยอ้อม เป็นต้น
3. ความผูกพัน เป็นความสัมพันธ์ในระยะยาวที่ได้รับการกระตุ้นจากฮอร์โมน 2 ชนิดคือ ออกซิโตซิน

(oxytocin) เป็นฮอร์โมนด้านความสัมพันธ์ หากคู่รักมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันบ่อย ๆ จะทำให้สมองหลั่งสารชนิดนี้ออกมามาก และวาโสเพรสซิน (vasopressin) เป็นฮอร์โมนที่มีบทบาทต่อคู่รัก ทำให้เกิดความรู้สึกอยากใช้ชีวิตร่วมกัน

ความรักของกามนิตและวาสิฏฐีเป็นความรักที่มีทั้งองค์ประกอบของความสนทนสนม ความหลงใหล และความรักผูกพัน มีสัญญาใจต่อกันว่าจะใช้ชีวิตร่วมกันในฐานะสามีภรรยาทั้งในมนุษย์โลกภพนี้ และร่วม “บรมสุขกันใ้แดนสุชาวดี” ภาพหน้า หลังความตาย

“ดูซึ่งกามนิต นั้นคือแม่คงคาในสถานสวรรค์ ขอให้เราปฏิญญาต่อพระคงคาในสวรรค์ ซึ่งมีน้ำชาวดั่งเงินยวงเป็นที่เลี้ยงดอกบัวในทะเลบนสวรรค์นั้น ให้เรามุ่งดวงจิตแน่วแน่ เตรียมการไปประสบสุขอยู่นิรันดรกาลบนนั้นเถิด” (บทที่ 8 ดอกฟ้า หน้า 81)

กวีแสดงให้เห็นความรักในหลายระดับ ทั้งระดับพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่รักเพื่อจะใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา ดังความรักของกามนิตและวาสิฏฐีที่มีให้ซึ่งกันและกัน ความรักของสาตาเคียรที่มีต่อวาสิฏฐีซึ่งเป็นความรักที่เป็นรักข้างเดียว และวาสิฏฐีนับว่าเธอมีความรักในระดับอุดมคติร่วมด้วย

“ความรักของฉันทจะเปรียบด้วยสีดอกไม้ไร ๆ ไม่ได้ เพราะฉันทได้ยืนกล่าวกันว่า ความรักที่แท้จริงไม่ใช่สีแดง ย่อมมีสีดั่งสีนิลเหมือนดั่งสีศอพระศิวะ เมื่อทรงดื่มพิชรายเพื่อรักษาโลกไว้ให้พ้นภัย ความรักที่แท้จริงต้องสามารถต้านทานพิษแห่งชีวิต และต้องเต็มใจยอมลิ้มรสที่ขมขื่นที่สุด เพื่อเสียสละให้ผู้ที่เรารักคงชีพอยู่ และเพราะด้วยความขมขื่นที่สุดนี้ ความรักย่อมเต็มใจเลือกเอาสีนิลคือความขมขื่นไว้ ดีกว่าจะเลือกเอาสีอื่น คือมุ่งแต่จะหาความบันเทิงสุขอย่างเดียว.” (บทที่ 6 บนลานอโศก หน้า 70)

ความทุกข์ และความหวังให้พ้นทุกข์

ทุกข์เป็นหลักธรรมสำคัญในศาสนาพุทธ หมายถึงสภาพที่ทนอยู่ได้ยาก สภาพที่คงทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและดับสลาย เนื่องจากเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง ซึ่งเป็นหนึ่งในอริยสัจที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง คือความจริงย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับและเพื่อนิพพาน เป็นความจริงอันประเสริฐ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงเป็นอริยะ มีอยู่สี่ประการ คือ 1) ทุกข์ คือสภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่คงทนอยู่ไม่ได้ 2) สมุทัย คือสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์อย่างแท้จริง 3) นิโรธ คือความดับทุกข์ และ 4) มรรค คือแนวปฏิบัติที่นำไปสู่โรธหรือนำไปถึงความดับทุกข์ (Phra Phromkunaphon, 2010)

ทุกข์ในอริยสัจเป็นความจริงอันประเสริฐข้อที่ 1 เรียกว่าทุกข์สัจ มี 11 อย่าง ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความแหว่ง ความคร่ำครวญ รำไรรำพัน ความลำบากทางกาย ความทุกข์ทางจิต ความแค้นใจ ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น (Phra Thepwisutthikawi, 2000)

การกล่าวถึงทุกข์ และอริยสัจที่ตรงตามหลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนาข้างต้นปรากฏชัดเจนในบทที่ 19 พระศาสดา ซึ่งพระพุทธองค์ได้กล่าวแก่กามนิตมิตรธรรมผู้ร่วมราตรีในห้องโถงบ้านช่างปั้นหม้อของพระองค์

“พระธรรมที่ทรงประกาศ คือธรรมอันให้เห็นแจ้งความจริงอย่างยิ่งสี่ประการ สี่ประการนั้นคืออะไร? ได้แก่ความจริงอย่างยิ่งคือทุกข์ ความจริงอย่างยิ่งคือเหตุของทุกข์ ความจริงอย่างยิ่งคือการดับทุกข์ทั้งสิ้น และความจริงอย่างยิ่งคือทางที่ไปถึงความดับทุกข์ทั้งสิ้น (บทที่ 19 พระศาสดา หน้า 163) และ “ดูก่อนภราดา ความจริงอย่างยิ่ง คือทุกข์นั้นอย่างไร? ได้แก่ความเกิดมานี้เป็นทุกข์ ความที่ชีวิตล่วงไป ๆ เป็นทุกข์ ความเจ็บป่วยเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความอาลัยความคร่ำครวญ ความทนลำบาก ความเสียใจ และความคับใจล้วนเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์ ความที่ไม่ได้สมประสงค์เป็นทุกข์ รวมความบรรดาลักษณะต่าง ๆ เพื่อความยึดถือผูกพันย่อมนำทุกข์มาให้ทั้งนั้น...นี่แหละความจริงอย่างยิ่งคือ ทุกข์ (บทที่ 19 พระศาสดา หน้า 163-164) ซึ่งสอดคล้องหลักธรรมสำคัญในศาสนาพุทธที่ผู้เขียนกล่าวข้างต้น

ความรักของวาสิฏฐีที่มีต่อกามนิตนั้นยังเป็นความรักที่เกิดจากความหลงใหลและการผูกพัน จนถึงขั้นที่วาสิฏฐีป่วยด้วยโรคอันเกิดจากความรักความคิดถึงคึงหาที่มีต่อกามนิต เป็นความทุกข์อันเกิดจาก ความประจวบ

กับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น ความทุกข์ในรักทำให้วาสิฏฐีมีความหวังที่หลุดพ้นจากความทุกข์อันนั้น

“เมื่อเธอผู้เป็นสหายไปจากโกสัมพีแล้ว ฉันครองตนอยู่ด้วยความเดือดร้อนลำเค็ญตลอดทั้งคืนวัน อย่างเดียวกับหญิงสาว ๆ ที่ตกอยู่ในคราวไข้หนักแห่งการครุ่นคิดถึงคู่รัก จนอดแน่นในหัวใจ ข้าวิตกทุกข์ร้อนในอันตรรายอันจะมีแก่คู่รักต่าง ๆ นานาตั้งร้อยพัน” (บทที่ 26 สร้อยแก้วตาเสือ หน้า 213)

เมื่อได้ทราบข่าวการมีชีวิตอยู่ของพระพุทธรูปเจ้าตามท้องคุลีมาลเล่าให้ฟัง วาสิฏฐีจึงมีความหวังอย่างแรงกล้าที่จะเข้าเฝ้าและฟังธรรมจากพระพุทธรูป เพื่อรับคำสั่งสอนให้ตนเองคลายจากความทุกข์เพราะความรัก วาสิฏฐีหวังเพื่อให้พระบรมศาสดาเป็น “แพทย์อันประเสริฐ” ผู้ปลดเปลื้องโรคความทุกข์อันเกิดจากความรักให้แก่ตน และเหมือนว่าเมื่อได้เข้าเฝ้าฟังธรรมจากพระพุทธรูปแล้วอาการกำเริบรักก็ได้ทุเลาลง

การได้พบพระพุทธรูปเจ้าและได้ฟังธรรมจากพระโอษฐ์ และจนออกบวชเป็นภิกษุณี ทำให้วาสิฏฐีสมความหวังไปชั้นหนึ่ง แต่จากนั้นก็พบว่ายังไม่สามารถดับความทุกข์ภายในได้ พฤติกรรมนี้ของวาสิฏฐีเห็นชัดในตอนที 22 ภิกษุณีอาพาธ ในขณะที่บวชภิกษุณี วาสิฏฐีเป็นทุกข์ด้วยความรักที่มีต่อภิกษุณีอย่างหมดหนทางอื่นที่จะบำบัดทุกข์ให้แก่ตนได้ เธอจึงเลือก “ทวงสัญญา” จากพระองคุลีมาลให้กระทำการสืบเสาะหาความจริงเกี่ยวกับภิกษุณีตัวร้ายอยู่ หรือเป็นตายร้ายดีอย่างไร ภิกษุณีวาสิฏฐีคิดว่าภิกษุณีตัวร้ายมีชีวิตอยู่ของภิกษุณีเป็นความหวังเดียวที่จะเยียวยาเธอให้พ้นทุกข์

คำกล่าวของวาสิฏฐีในขณะที่พระองคุลีมาลมาพบที่ห้องพัก “ที่ท่านมาเห็นอยู่นี้ เป็นสิ่งที่ไม่มีการปรารถนาพบ คือ ภิกษุณีป่วยเพื่อเหตุความรัก.... จริงอยู่ ตัวท่านก็เป็นผู้นำฉันมาหาแพทย์อันประเสริฐ ให้รักษาโรคใจที่มีอยู่แล้ว แต่ถึงพระพุทธรูปเป็นแพทย์วิเศษ ก็ไม่สามารถจะทรงบำบัดโรคของฉันให้หายขาดลงไปได้ด้วยลำพังอำนาจพระองค์ แต่พระองค์ทรงทราบด้วยพระปรีชาญาณในเรื่องนี้ได้ดี จึงประทานโอสธแก่โรคไว้ให้ฉันรักษาเอาเอง ..แต่ความจริงผลกลับเป็นเช่นท่านเห็นอยู่เดี๋ยวนี้ ใช้รักมีกำลังเพียบสุตวิสัยที่ฉันจะให้บรรเทาได้ ฉันจึงต้องการเตือนถึงสัญญาที่ท่านออกปากให้ไว้มาครั้งหนึ่ง คือในคืนที่ท่านชวนให้ฉันพรคพวกสมรู้ร่วมคิดการทุจริต. ..ในครั้งนั้นท่านสัญญาว่าจะไปถึงกรุงอุชเชนีเพื่อนำข่าวภิกษุณีมาให้ทราบ ว่าเขายังมีชีวิตอยู่หรือประการไร. .. ณ บัดนี้ฉันต้องขอเรียกร้องจากพระภิกษุให้ทำตามสัญญานั้น เพราะฉันอยากจะทราบแทบใจจะขาดว่าภิกษุณีเป็นอย่างไรบ้าง ถ้ายังมีชีวิตอยู่ ได้ดำเนินตนอย่างไร. ฉะนั้นจึงสมควรเป็นหน้าที่ของท่าน จะกรุณาจัดการเรื่องนี้ให้ฉันพ้นจากโรคคลุ้มคลั่งใจ โดยนำข่าวที่ต้องการมาบอกให้ทราบบ้าง เท่ากับได้เสพลานปัจฉิมพิเศษนานหนึ่ง.” (บทที่ 42 ภิกษุณีอาพาธ หน้า 321-322)

คำว่า “ลำพังอำนาจพระองค์เอง” ที่กวีได้รจนาไว้ ชี้ให้เห็นว่าวาสิฏฐียอมรับในพุทธานุภาพแห่งพระพุทธรูป แต่ยังมีอาจบำบัดจิตของเธอให้หายจากจากทุกข์ด้วยอาการป่วยทางจิตนี้ได้ ประกอบกับเธอเข้าใจที่พระพุทธรูป “ประทานโอสธแก่โรคไว้ให้ฉันรักษาเอง” โอสธอันนั้นคือธรรมโอสธนานที่ชาวพุทธเราทราบกันดีคือ “อิตตโน นาโถ” ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งแห่งตน กวีพนธ์ตอนนี้เป็นอีกหนึ่งแก่นเรื่อง (theme) สำคัญของนวนิยายแปลเรื่องนี้

“วาสิฏฐี เราขอให้ภวานาบทธรรมนี้ไว้ คือ ที่ใดมีความรัก ที่นั่นมีความทุกข์”

“เท่านั้นหรือพระเจ้าข้า?”

“เท่านั้น พอแก่การอยู่แล้ว.”

“เมื่อข้าพระองค์เข้าใจในพระโอวาทนี้ดีแล้ว จะประทานอนุญาตให้ข้าพระองค์จาริกไปเฝ้า เพื่อรับพระโอวาทสูงขึ้นไปอีกได้หรือไม่?”

“ถ้าเห็นจำเป็นก่อนอนุญาต.”

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ไฉนข้าพระองค์จะรู้สึกว่าเป็นหรือไม่? ก็พระองค์ไม่ใช่เป็นที่พึ่งของพวกข้าพระองค์ดอกหรือ?”

“จงถือเอาตนเองเป็นที่พึ่ง จงถือเอาพระธรรมเป็นที่พึ่งเท่านั้น วาสิฏฐิ จงทำในใจซึ่งวณะของเราให้จงดี.” (บทที่ 41 โอวาทอย่างง่าย ๆ หน้า 316)

เมื่อพระองค์ลึกลับคล้อยหลังไปแล้วภิกษุณีวาสิฏฐิ ยังรำพึงอยู่ในใจว่า “...ก็นึกเห็นเป็นความหวังอย่างที่ไม่เคยนึกเคยฝันขึ้น มีอาการเปลืองเหงองงวย แล้วซ้กกระหึ่มในใจ หากคูรักรของฉฉนได้มาเห็นหน้า ก็ไม่มีเหตุอะไรที่จะกิดขวางมิให้ลาเพศภิกษุณีไปเป็นภริยาเขา” (บทที่42 ภิกษุณีอาพาธ หน้า 323)

ความรักที่มีต่อกามนิตพันธนาการวาสิฏฐิ แม้สละชีวิตฆราวาสออกบวชเป็นภิกษุณี แม้ได้เข้าเฝ้าและรับธรรมะจากพระโอษฐ์แล้ว เธอยังไม่ดับทุกข์ที่รัดตรึงใจ เธอยังแสวงหาวิธีเพื่อให้ตัวเองหลุดลวงจากพันธนาการในสภาพที่ตนเองป่วยหนัก ทางเดียวที่เธอมองเห็นคือการทวงสัญญาต่อองค์ลึกลับให้ไปสืบหากามนิตยอดรัก เป็นหนทางที่ “เห็นเป็นความหวังอย่างที่ไม่เคยนึกเคยฝันขึ้น” กระนั้นวาสิฏฐิยังกระหึ่มในใจว่า “หากคูรักรของฉฉนได้มาเห็นหน้า ก็ไม่มีเหตุอะไรที่จะกิดขวางมิให้ลาเพศภิกษุณีไปเป็นภริยาเขา”

ความหวังอันสูงสุดของวาสิฏฐิในกามนิต-วาสิฏฐิภาคบนดินนี้ มีต่างอะไรกับความหวังของกามนิตชายคนรักแห่งกรุงอุชเชนิตที่หวังมีความสุขใน “กาม” อย่างผู้ครองเรือน และหวังในบรมสุขบนสวรรค์แดนสุขาดี ดังถ้อยคำที่เขาตอบโต้พระพุทเจ้าว่า

“ความคิดและความพยายามของมนุษย์ย่อมมุ่งหาความสุขความบันเทิง เมื่อไม่มีขึ้นอะไรล่อใจให้หวังเสียก่อน ก็ไม่พยายามเท่านั้น ว่ากันทำไมมี และเมื่อมีพยายามย่อมมีหวัง แต่ที่พยายามไปหาความหมดหวัง เราจะไม่ต้องทำความพยายามให้ลำบากมิดีหรือ? เพราะความสุขความบันเทิงเป็นมูลแห่งธรรมชาติไม่ว่าสัตว์หรือมนุษย์.” (บทที่ 20 เด็กคือ หน้า 175)

“แต่ที่พยายามไปหาความหมดหวัง เราจะไม่ต้องทำความพยายามให้ลำบากมิดีหรือ?” แม้เป็นคำถาม แต่ก็มีน้ำเสียงที่ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ว่ากามนิตเป็นผู้หวังและเชื่อมั่นในบรมสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า แต่ก็ใช่ว่าจะไม่รับฟังโอวาทของ “ภิกษุชรา” ผู้นั้น ภาวะในใจของกามนิตจึงเกิดความขัดแย้ง ความขัดแย้งของสิ่งที่หวัง อันเป็นที่มาของความทุกข์ ในตอนนี้ความทุกข์เพราะความรักและประสงค์จะชีวิตร่วมกันแบบผู้ครองเรือนทั่ว ๆ ไป ที่มีต่อวาสิฏฐิสาวงามกรุงโกสัมพีนัน ได้หลุดพ้นไปจากตัวกามนิตแล้ว เขาเริ่มหวังถึงการมีชีวิตคู่รักร่วมกับวาสิฏฐิในโลกหน้า ความขัดแย้งและความหวังนี้เป็นเหตุให้วินิยายแปลเรื่องนี้ดำเนินต่อไปอย่างชวนติดตาม และคาดการณ์ถึงการคลี่คลายของความรัก และความหวังนั้น

จิตวิเคราะห์ และพุทธจิตวิทยา (Psychoanalysis and Buddhist Psychology)

จิตวิทยา (psychology) คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ที่ได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้า โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เนื้อหาที่จิตวิทยาศึกษาเรื่องต่าง ๆ เช่น การรับรู้ ความคิด ความจำ ความรู้สึก แรงจูงใจ อารมณ์ สุขภาพจิต บุคลิกภาพ เป็นต้น เพื่อเข้าใจ อธิบาย ทำนาย และควบคุมพฤติกรรม และประยุกต์ใช้ข้อมูลในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ จิตวิทยาศึกษาทั้งพฤติกรรมของรายบุคคลและพฤติกรรมทางสังคม โดยแยกการศึกษาออกไปหลายสาขาวิชา ทั้งจิตวิเคราะห์ และพุทธจิตวิทยา เป็นสาขาของจิตวิทยา

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud's Psychoanalysis Theory)

ทฤษฎีของฟรอยด์เน้นเรื่องจิตไร้สำนึกว่าเป็นแรงขับที่สำคัญฟรอยด์มีความเชื่อว่ามนุษย์มีสัญชาตญาณ (instinct) 2 อย่างติดตัวมาแต่กำเนิด ซึ่งได้แก่

1. สัญชาตญาณในการดำรงชีวิต (life instinct) คือสัญชาตญาณในการตอบสนองความต้องการของร่างกาย เช่น ความต้องการอาหารเพื่อบำบัดความหิว ความต้องการทางเพศเพื่อดำรงชาติพันธุ์ สัญชาตญาณด้านนี้ที่ฟรอยด์สนใจมากเป็นพิเศษคือ สัญชาตญาณเพศ ข้อเขียนช่วงแรก ๆ ของฟรอยด์สะท้อนให้เห็นว่าเขาปักใจเชื่อว่าพฤติกรรมเกือบทุกประเภทของมนุษย์มาจากแรงขับสัญชาตญาณเพศ (Kaewkangwan, 2019)

2. สัญชาตญาณแห่งความตาย (death instinct) คือสัญชาตญาณในการดับสังขารและถึงแก่ความตายใน

ที่สุด พรอยด์อธิบายว่าในส่วนลึกของจิตสำนึกมนุษย์ตระหนักว่าเป้าหมายสุดท้ายของชีวิตคือความตาย ลักษณะที่เด่นชัดของสัญชาตญาณนี้คือแรงกระตุ้นให้ก้าวร้าวทำลาย พรอยด์เชื่อว่าแรงขับทั้งสองมีความรุนแรงพอ ๆ กัน พรอยด์อธิบายว่าสัญชาตญาณทั้งสองอย่างเป็นพลังปะทะสังสรรค์ในตัวบุคคล เช่น ทั้งรักทั้งเกลียด บางครั้งก็ขัดแย้งกัน เช่น แม่ที่ที่แรกไม่โหดตีสลูก ต่อมากลับลอบโยนอย่างอ่อนหวาน ภรรยาที่รักสามีมาก อาจารย์รู้สึกสบายใจเมื่อสามีจากไปไหนสักระยะหนึ่ง เป็นต้น (Kaewkangwan, 2019)

นอกจากนี้พรอยด์กล่าวว่าพฤติกรรมของบุคคลจะแสดงออกมา เช่น ลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับโครงสร้าง 3 ส่วนของจิต และกลไกการป้องกันตนเองของจิต คือ

1. อิด (Id) อิดเป็นบุคลิกภาพส่วนที่ติดตัวมาแต่กำเนิด อิดเป็นระยะแรกเริ่มของบุคลิกภาพที่ประกอบด้วยแรงขับ (Drive) พื้นฐาน 2 ประการ คือ ความต้องการทางเพศหรือความต้องการดำรงพันธุ์ และความต้องการก้าวร้าว ซึ่งความต้องการนี้เป็นพลังที่ไม่ได้ขัดเกลา ไม่รับรู้กฎระเบียบของสังคม แต่จะสนองความต้องการของตนตามหลักการที่แสดงถึงความพึงพอใจ (pleasure principle) โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ขาดการยั้งคิด การแสดงออกของความต้องการที่ไม่ได้ขัดเกลาทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่ขาดความยั้งคิด ขาดเหตุผล

2. อีโก้ (ego) อีโก้เป็นบุคลิกภาพส่วนที่พัฒนาเพิ่มเติมต่อจากอิด หน้าที่ของอีโก้ คือเรียนรู้ รับรู้ด้วยเหตุผล เป็นกลไกสำคัญในการควบคุมแรงขับจากสัญชาตญาณ ทำหน้าที่ยับยั้งอิด ควบคุมอิดให้แสดงออกเหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ

3. ซูเปอร์อีโก้ (superego) ซูเปอร์อีโก้เป็นบุคลิกภาพส่วนที่พัฒนาขึ้นจากการที่อีโก้มีประสบการณ์ต่อสภาพความเป็นจริงในชีวิตอยู่ในส่วนของจิตสำนึกเป็นพลังจิตฝ่ายสูง ทำหน้าที่ควบคุมการแสดงพฤติกรรมของบุคคล โดยยึดหลักค่านิยมของสังคม เพื่อตัดสินว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ดี เปรียบเสมือนคุณธรรม มโนธรรมที่คอยดูแล้วว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูกซึ่งซูเปอร์อีโก้ของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับกรอบมโนธรรม (Panjiang, 2017)

โครงสร้างของจิตทั้ง 3 ส่วนนี้ทำงานประสานกัน บุคคลที่มีสุขภาพจิตดี คือ บุคคลที่อิด อีโก้ และซูเปอร์อีโก้ทำงานประสานกันได้อย่างดีสมดุล หากทั้ง 3 ส่วนดังกล่าวขาดความสมดุลกันหรือเกิดความขัดแย้งกันย่อมเป็นสาเหตุให้บุคคลนั้นมีความบกพร่องทางอารมณ์ เกิดความไม่สบายใจอันจะนำไปสู่ความเครียด ความวิตกกังวล Kaewkangwan (2019) อธิบายว่าบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ตามที่เสนอของพรอยด์คือมีอีโก้เข้มแข็ง สามารถจัดการกับอิดได้อย่างมีสมรรถภาพ โดยอาศัยหลักแห่งความจริงเป็นที่ตั้ง และสามารถโน้มน้ามนู่อิมซูเปอร์อีโก้ให้เข้าสู่หลักความจริง ทั้ง 3 ส่วนประสานประสานอย่างสนิทสนมในการดำเนินชีวิต

4. กลไกการป้องกันตนเอง (defense mechanisms) มนุษย์มีปัญหามากมาย ในชีวิตประจำวันที่ต้องแก้ไขมากมาย ตั้งแต่ปัญหาเล็กน้อย จนถึงปัญหาใหญ่และซับซ้อน เมื่อปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมนุษย์ก็จะเกิดความวิตกกังวล และความคับข้องใจ มนุษย์จึงแสดงออกในทางใดทางหนึ่ง เพื่อยึดเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา นักจิตวิทยา โดยเฉพาะนักจิตวิทยากลุ่มจิตวิเคราะห์ เรียกแนวทางในการลดความคับข้องใจหรือความวิตกกังวลดังกล่าวว่า กลไกการป้องกันตนเอง เป็นกลไกที่มนุษย์ใช้ปรับตัวเมื่อไม่สามารถบรรลุความต้องการ เมื่อเกิดความวิตกกังวล และเมื่อเกิดความคับข้องใจ

กลไกการป้องกันตนเองมีอย่างน้อย 14 วิธี ดังนี้ ได้แก่ 1) การให้เหตุผลเข้าข้างตัวเอง (rationalization) 2) การปฏิเสธ (denial) 3) การเก็บกด (repression) 4) การซัดทอด (projection) 5) การแสดงปฏิกิริยาแกล้งทำ (reaction formation) 6) การสับที่ (displacement) 7) การทดแทน (substitution) 8) การถดถอย (regression) 9) การสร้างวิมานในอากาศ หรือการฝันกลางวัน (fantasy or day dreaming) 10) การเลียนแบบ (identification) 11) การอยู่ไม่นิ่ง และเกิดความตึงเครียด (restlessness and tension) 12) การตีอ้อมแพ่ง (stereotype) 13) การอวดอ้างตนเอง (ego-centric) และ 14) การถอยหนี (withdrawal)

เมื่อวิเคราะห์พฤติกรรมของกามนิต วาสิฐฐี และตัวละครอื่น ๆ เช่น สาตาเคียร จากประเด็นความรัก ความทุกข์ ความหวัง พบว่าต่างก็เป็นไปตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่พรอยด์กล่าวไว้ กล่าวคือ ทั้งกามนิตและวาสิฐฐีเกิด

พฤติกรรมฝังใจในรักแรก (puppy love) ที่เห็นความสวยหล่อ และความสามารถเป็นเบื้องต้น วาสิฏฐิเห็นความหล่อของกามินิต และเห็นความสามารถที่เขาย่างลูกคลีซึ่งหลุดจากมือโยนกลับให้เธอเกาะต่อได้อย่างไม่สะดุด ส่งผลให้เกิดความประทับใจครั้งแรก (first impression) ส่วนกามินิตเห็นความสวยและความสามารถในการเดาะคลีของวาสิฏฐิ ความรักของทั้งคู่ถูกรอรับโดยอดีตหรือสัญชาตญาณ กามินิตคร่ำครวญวาสิฏฐิโดยไม่รับประทานอาหาร และยอมอดหลับอดนอนถึงกับรำพึงว่า “อ้านกเขาไฟซึ่งมีเสียงไฟเราะอ่อนหวานยื่นชีพออยู่ได้ด้วยแสงจันทร์ฉันใด ข้าพเจ้าก็ยื่นชีพอมาด้วยแสงจันทร์แห่งดวงหน้าของนางฉันนั้น” (ตอนที่ 4 สาวน้อยผู้เดาะคลี หน้า 52)

กามินิตฝึกฝนวาดภาพวาสิฏฐิ ขณะเดาะลูกคลีอย่างเอางานเอาการ เมื่อสมทัดดีพอสื่ออสาณภาพงามนี้ไปมอบให้เธอ กามินิตก็บรรจงเขียนภาพ 4 บท เป็นกลบทบอกความในใจของตน ผากไว้ใต้ภาพด้วย และวาสิฏฐิก็เขียนภาพเช่นเดียวกันตอบมา ความสามารถในด้านภาพลักษณ์ของวาสิฏฐิยิ่งตอกย้ำความประทับใจครั้งแรกในหัวใจกามินิตให้แน่นหนักเข้าไปอีก

“นางงามของข้าพเจ้าอ่านกลอักษรในภาพข้าพเจ้าได้ถูกต้องตลอดทุกวิธีที่มีอยู่ กระทำให้ข้าพเจ้าอึ้งอับด้วยปิติที่เห็นว่านางมีความรู้ความฉลาด ไม่แพ้ความเป็นผู้มีใจสูงอยู่ในตัว (ตอนที่ 5 รูปวิเศษ หน้า 57)

ตรงนี้ในมุมมองของจิตวิเคราะห์ เห็นว่าทั้งคู่กำลังถูกรอรับด้วยอดีตในด้านสัญชาตญาณสร้างสรรค์ (constructive instinct) ของสัญชาตญาณการมีชีวิต (live instinct) อย่างเต็มที่ (Meethap, 2011)

“ตัวอักษรงามราวกับช่อดอกไม้ ที่เพิ่งตมตั้งต้องลมอ่อน ๆ ในฤดูร้อนโบกสะบัด ดูประหนึ่งว่าพัดมาติดที่รูปฉะนั้น” (ตอนที่ 5 รูปวิเศษ หน้า 56-57) บอกให้รู้ว่า กามินิตถูกรอรับด้วยสัญชาตญาณ อดีต แห่งความเสน่หารักใคร่อย่างไม่ต้องสงสัย และทั้งคู่อยู่ในช่วงวัยหนุ่มสาว พัฒนาการทางจิตอยู่ในระยะรักเพศตรงข้าม (genital stage) ตามทฤษฎีพัฒนาการของฟรอยด์ ซึ่งมีพลังรักใคร่รุนแรง อารมณ์หวั่นไหวง่าย มีความขัดแย้งระหว่างความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง และการพึ่งพาผู้อื่น ทั้งคู่เลือกชีวิตอิสระมากกว่า โดยวาสิฏฐิไม่พอใจต่อต้านกฎของบ้าน ยอมลักลอบลงมาพบคู่รักยามค่ำคืนในหลาย ๆ คืน ไม่ใช่คืนเดียว และอยู่ด้วยกันจนตีก ส่วนกามินิตต้องการเป็นอิสระจากราชทูต คือบายเบียงที่จะกลับพร้อมกัน แต่กล้าที่จะคุมกองเกวียนการค้ากลับบ้านด้วยตนเองโดยเชื่อมั่นว่ามีความสามารถที่จะทำได้

วาสิฏฐิมองกามินิตเสมอชายในอุดมคติ (ideal man) ที่เก่งในการใช้กลเม็ดมวยปล้ำแย่งลูกคลี ชำนาญการโยนลูกคลีได้อย่างน่าประทับใจ วาดรูปเธอได้งดงาม เชี่ยวชาญการกวี เก่งในการเขียนภาพลักษณ์ และเหนือกว่าสิ่งใดเป็นคนรักบนลานอโศกที่สุดแสน เสน่หา โรแมนติก (romantic) จิตในส่วนอดีตของเธอได้รับการตอบสนองอย่างเต็มที่เช่นกัน แต่ชีวิตรักบนลานอโศกของทั้งคู่ต้องยุติลงเพราะมีคนรู้ และกามินิตถูกลอบทำร้าย จากนั้นวาสิฏฐิถูกจำกัดเวลาที่จะออกมาพักผ่อนบนลานอโศก ซูเปอร์อีโก้ จึงได้กลับมาเตือนอีโก้ ให้ปฏิบัติตามคุณธรรม และเริ่มรู้เห็นผลร้ายที่จะเกิดตามมา เธอบอกกามินิตว่าจะต้องใคร่ครวญ หักใจให้ได้ และกลับอูซเขินไปก่อนและรอโอกาสใหม่ อดีตของทั้งคู่จึงค่อย ๆ สงบลงบ้าง

กระนั้นก็ตามทั้งคู่ก็ยังรู้สึกเร้าร้อนอยู่กับสัญชาตญาณของความรัก วาสิฏฐิเธอเริ่มรู้สึกผิดที่ผิดตั้งกามินิตไว้ไม่ให้เดินทางกลับบ้านพร้อมกับคณะของราชทูตกรุงอูซเขิน เธอเริ่มรู้ถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้น เพราะเวลานั้นโจรองคฺุลิมาลได้เข้าบุกปล้นและทำร้ายประชาชนมากขึ้น จิตฝ่ายคุณธรรมคือซูเปอร์อีโก้ทำให้วาสิฏฐิรู้สึกผิด (guilty) และรู้สึกละอายแก่ใจ

เมื่อได้สมหวังในรักคือได้เจอกันและพลอดรักกันบนลานอโศก แม้ต้องมาไม่สมหวังที่ต้องจากกัน ตามหลักของจิตวิเคราะห์ทำให้เกิดปมบาดเจ็บในใจ หากอีโก้และซูเปอร์อีโก้เข้มแข็งก็อาจจะได้รับการประนีประนอมด้วยความมีเหตุผลและอุดมคติให้สามารถอยู่ได้ไปตลอดชีวิต หรืออาจจะค่อย ๆ คลายปมบาดเจ็บนั้นออกไปได้ เมื่ออีโก้เข้มแข็งมากขึ้น ซูเปอร์อีโก้ก็สามารถโน้มน้าวให้ทั้งอดีตและอีโก้เข้าสู่หลักคุณธรรมมากขึ้น (Kaewkangwan, 2019) แต่ถึงวันวาสิฏฐิยังจมอยู่กับกองทุกข์ เธอปฏิเสธใคร ๆ ทั้งหมด มักอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังพฤติกรรม

ของเธอถึงน่าจะเข้าช่วยความปั่นป่วนทางจิต (psychic pain) รุนแรงอย่างไม่ต้องสงสัยเป็นอารมณ์วิตกกังวล เนื่องจากพลัดพรากจากคนรัก หนทางที่จะเป็นปกติดั้งเดิมมีทางเดียวเท่านั้น คือการกลับคืนมาของกามนิต เหมือนเด็ก ๆ ที่ของเล่นที่รักมากที่ผูกพันมากหลุดมือหายไป เธอจึงปั่นป่วนใจอยู่ตลอดเวลา และสิ่งที่ซ้ำเติมความปั่นป่วนทางจิตก็คือความรู้สึกผิดที่อยู่ในใจคือการที่เธออุทิศกามนิตไว้ไม่ให้กลับพร้อมกับบราซหุด ซึ่งปลอดภัยแน่นอนเมื่อเทียบกับกลับกรุงอุซเซินด้วยกองเกวียนของตนเอง เพราะข่าวเรื่องโจรชิงคฤมาลกำลังได้รับการโจษจันไปทั่ว ความปั่นป่วนใจเชิงประสาท (neurotic anxiety) ก็เกิดขึ้น และรุกรานอีโก้ให้หวั่นไหวอยู่ตลอดเวลา

ส่วนกามนิตนั้นความทุกข์อันเกิดจากไม่สมหวังในความรัก และการพลัดพรากจากคนรักเป็นปมในใจให้เขามีความคับข้องใจ (frustration) แม้มันไม่หนักเท่าวาสิฏฐี อาจจะเป็นเพราะความเป็นเพศชายที่ธรรมชาติสร้างให้เป็นเพศที่อดทนเข้มแข็งกว่า แต่สิ่งที่ประดังเข้ามากดทับให้กามนิตเป็นทุกข์หนักเข้าไปอีกคือการทะเลาะกันเข้าเย็นของภรรยาทั้ง 2 คน ท้ายที่สุดการที่เขามีโอกาสใช้ชีวิตเรียบง่าย ๆ คนเดียวเมื่อจัดการให้ภรรยาและลูกย้ายไปอยู่กับพ่อของตนเองเพื่อหนีภัยจากโจรชิงคฤมาล เมื่อบรรยากาศตึงเครียดอันเกิดจากการทะเลาะกันของภรรยาทั้ง 2 ผ่อนคลายลง เวลานี้เองที่เปิดโอกาสให้อีโก้ของกามนิตเข้มแข็งขึ้น และการโน้มน้ำหนักของซูเปอร์อีโก้ให้คิดถึงชีวิตที่ไม่ยึดติดกับทรัพย์สินศฤงคาร ชีวิตที่ปลอดภัยปราศจากความทุกข์ก็เข้ามา กามนิตจึงตัดสินใจละบ้านเรือนออกเดินทางเป็นผู้แสวงบุญ

เมื่อเวลาผ่านไปสถานการณ์ต่าง ๆ ที่โอบเอื้อเอื้อกูลให้อีโก้ของกามนิตเข้มแข็งขึ้นอีก คือการสนทนากับพระพุทธรูปที่บ้านช่างปั้นหม้อ อดอันหลงเหลืออยู่เพียงประการเดียวที่ทำให้ชีวิตของกามนิตไปสู่จุดจบโดยโคบาวิตตายนั่นก็คือ อดอันยึดติดกับการมีชีวิตที่เป็น “บรมสุขในแดนสุขาวดี” กับคนรักของเขาคือวาสิฏฐี

ความต้องการสมรสสมสวาทกับวาสิฏฐีแม้ไม่ได้ในภพปัจจุบันก็ยังถวิลหวังจะพบกันในแดนสุขาวดีภพหน้า เป็นอดีตที่มีแรงขับ (drive) อย่างรุนแรงมาก ในทางจิตวิเคราะห์สามารถกล่าวได้ว่าเป็นความป่วยทางจิต (psychic pain) การอธิบายพุทธธรรมของพระพุทธรูปองค์หนึ่งซึ่งอยู่ในฐานะผู้บำบัดจิต (psychotherapist) ก็ยังไม่สามารถบำบัดได้หมดในเบื้องต้น เพราะความหวังถึง “บรมสุขในสวรรค์” จึงเกิดคำถามของกามนิตต่อพระพุทธรูปว่า

“เรื่องสวรรค์อันเป็นสถานบรมสุขที่ผู้ใดขึ้นไปอยู่จะไม่รู้จักตาย ข้าพเจ้ายังไม่ได้ฟังสักน้อย ก็พระพุทธรูปมีได้ตรัสเรื่องนี้บ้างดอกหรือ?”

“เป็นดั่งนั้น เป็นดั่งนั้น ภราดา พระศาสดามีได้รับเรื่องนี่เลย” พระพุทธรูปทรงตอบ

เมื่อพระพุทธรูป (ซึ่งกามนิตไม่ทราบว่าเป็นพระพุทธรูป) ทรงอธิบายว่าการสอน การแนะนำที่ยกเอาสวรรค์สมบัติในชาติหน้ามาเป็นสิ่งจูงใจ “ย่อมเป็นการรังแกตนหา คือความรันทนกระหายติดไปด้วยกันกับตนเองอย่างแน่นหนา ต้องวนไปเวียนมาในเหตุแห่งความทุกข์” (บทที่ 20 เด็กคือ หน้า 173) อดของกามนิตยังเข้มแข็งต่อความสุขในชาติหน้า ผู้ประพันธ์จึงใช้ชื่อบทนี้ว่า “เด็กคือ”

ความรุนแรงของอดในการเป็นแรงขับให้กามนิตต้องการเข้าเฝ้าพระพุทธรูปจนละทิ้งอีโก้ และซูเปอร์อีโก้ เห็นได้ชัดในตอนที่เขาวิ่งอยู่ในตรอกกรุงราชคฤห์ที่ผู้ประพันธ์บรรยายว่า

“พอตีถึงเวลาเปิดประตูเมือง กามนิตก็วิ่งเข้าไปตามทางที่ผู้หญิงแกบอกไว้ อารามจะได้ถึงเร็วไม่ได้ดูเหนื่อได้ ฟังไปชนเด็กหกกลม 2-3 คนแล้วโดนหญิงคนหนึ่งกำลังล้างชามอยู่ข้างถนนจนชามทั้งแตก ถัดจากนั้นไปโดนคนหาบน้ำ ถูกใครต่อใครตะโกนด่าอย่างโกรธจัด แต่กามนิตจะได้ยินก็ทำไม่ เพราะกำลังตื่นปลื้มในลาภที่จะได้เฝ้าพระพุทธรูป ในเวลาอันเร็ว ผิดความคาดหมายมาก” (บทที่ 21 ในท่ามกลางความเป็นไป หน้า 180)

การรีบร้อนดีใจจะได้เข้าเฝ้าพระพุทธรูป เป็นการงานของอดชนิดล้นเกิน ส่วนอีโก้ก็ขาดการไตร่ตรองของกระบวนการคิดระดับจิตสำนึกและจิตก่อนสำนึกที่ยืดเหตุผล (secondary process) ซึ่งมองสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง (reality principle) กามนิตปล่อยให้อดครอบงำ ชนเด็กหกกลม จนไปโดนหญิงที่กำลังล้างชาม และคนที่กำลังหาบน้ำ เพราะกำลัง “ปลื้มในลาภ” ที่จะได้เฝ้าพระพุทธรูป จนละเลยความถูกผิดที่กระทำต่อเพื่อนมนุษย์ การยึดติดในรูปแบบทำให้กามนิตยังหนีไม่พ้นบ่วงกาม ต่างจากวาสิฏฐีในตอนท้ายเรื่อง

บทความนี้ขอก้าวถึงสาตาเคียรเพียงสั้น ๆ พฤติกรรมของสาตาเคียร ในมุมมองของจิตวิเคราะห์ถือว่ากระทำไปโดยถูกอำนาจจิตควบคุม หรือสัญชาตญาณหยาบขึ้นมา เช่นเดียวกับอาชญากรอื่น ๆ ที่ พรอยต์ย้าว่าบุคคลเหล่านี้ได้รับการอบรมบ่มนิสัยมาน้อยหรือน้อยมาก พลังจิตฝ่ายซูเปอร์อีโก้จึงไม่เข้มแข็งเพียงพอที่จะยับยั้งพลังจากสัญชาตญาณก้าวร้าวที่อยู่ในอำนาจของจิต พฤติกรรมการติดสินบนของคูลิมาล หลอกหลวงวาสิฏฐีและบิดาของนาง รวมทั้งการส่งทหารเต็มลำเรือพร้อมอาวุธเพื่อหักหลังฆ่าองคูลิมาลและการพยายามใช้อำนาจแต่งงานกับวาสิฏฐี โดยที่นางไม่รัก เป็นพฤติกรรมที่ถูกครอบงำโดยจิต มุ่งใช้ความชั่วร้ายคือสัญชาตญาณก้าวร้าวทำลาย (destructive) เป็นพฤติกรรมเดียวกันกับอาชญากรทั้งหลาย พรอยต์บอกว่าอาชญากรรมทุกชนิดเกิดจากอาชญากรที่ได้รับการอบรมบ่มนิสัยมาน้อย จนถึงขั้นไม่เคยเลยในบางราย จึงถูกครอบงำโดยจิตอย่างเต็ม ๆ อีโก้ยอมไม่แข็งแรงพอ ซูเปอร์อีโก้อ่อนแอไร้พลังต้านทานจิต

เมื่อวิเคราะห์พฤติกรรมวาสิฏฐีและกามนิตด้วยจิตวิเคราะห์ในประเด็นของกลไกการป้องกันตนเอง (self - defense mechanism) พบว่า เพื่อนปลอมใจที่ดีที่สุดของวาสิฏฐีในยามที่กามนิตจากไปแล้วคือลานอโศก ยามคำคืนเดือนหงายในฤดูร้อน เธอพร่ำรำพันถึงคำวอนของนางทมยันตีที่ร้องหาพระนลจากต้นอโศกในราวป่า เป็นการช่วยคลายความคับข้องใจ (frustrated) ได้ชั้นหนึ่ง การพร่ำรำพันเป็นการระบายทุกข์โศกทางใจ ด้วยการพูดออกไป (catharsis) ตามวิธีของโจเซฟบรูเออร์ (Joseph Breuer) จิตแพทย์ชาวเวียนนา (Meethap, 2011) วาสิฏฐีสร้างอารมณ์เพื่อฝัน (fantasy) และระบายความคับข้องใจกับต้นอโศกและแสงจันทร์ ซึ่งพอช่วยให้ความสบายใจขึ้นได้บ้าง การปฏิบัติตนเช่นนี้เป็นการสร้างกลไกทางจิตของอีโก้ เพื่อป้องกันไม่ให้อีโก้เจ็บปวดเกินไป ขณะเดียวกันก็ลดแรงวิตกกังวลลงได้บ้างพร้อม ๆ กันนั้นก็บรรเทาแรงกดดันของจิตลงได้ด้วย

อีกทั้งความปรารถนาจะได้คนรักคืนมาเป็นแรงผลักดันของจิตอันเป็นพลังทำให้อีโก้ตกอยู่ในภาวะวิตกกังวลมาก อีโก้จึงสร้างกลไกทางจิตเพื่อลดความวิตกกังวลนั้น โดยการใช้วิธีข่มความระลึกถึงคือพยายามลืม ตามหลักของจิตวิเคราะห์คือการกดทับ (repression) ความขมขื่นเจ็บปวด วาสิฏฐียังใช้การเพื่อฝัน (fantasy) เข้าช่วยด้วยวิธีนับดอกอโศกแดงเหลืองที่ร่วงลงมา เพื่อเสียดายว่าถ้าร่วงลงจากต้นไม่ถึง 100 ดอก หมายความว่ากามนิตคูรักรยังมีชีวิตอยู่ การเพื่อฝันเช่นนี้เป็นเรื่องจำเป็นของมนุษย์ที่มีความทุกข์หนัก พระลอก็เสียดาย บุษบาก็เสียดาย เพื่อช่วยให้กำลังใจตนเองดีขึ้น กรณีวาสิฏฐีเธอสร้างกลไกการป้องกันตนเองแบบเพื่อฝันนี้เพื่อประคับประคองอารมณ์เศร้าและเจ็บปวดให้คลายลงบ้าง ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าเมื่อดอกอโศกร่วงลงถึง 80 ดอก วาสิฏฐีคอยนับให้ช้าลง พฤติกรรมนี้ของวาสิฏฐีเป็นกลไกการป้องกันตนเองที่เรียกว่าให้เหตุผลเข้าข้างตนเอง (rationalization) เพื่อปฏิเสธ (denial) ความจริงที่จะมาถึง ให้ตนเองผ่อนคลายจากความทุกข์

บนลานอโศกอดีตพื้นที่แห่งความรักที่หอมหวานรัญจวนใจ วาสิฏฐีใช้กลไกป้องกันตนเองตามหลักของจิตวิเคราะห์มากมายหลายประการ ทุกอย่างเป็นกลไกที่ประคับประคองจิตให้ไม่ทรุดหนัก แต่เธอก็ยังหาได้พ้นบ่วงทุกข์ไม่

ในบทที่ 42 ภิกษุณีอาพาธเห็นได้ว่าอีโก้ของวาสิฏฐีเริ่มอ่อนแอลงอีก ด้วยเหตุผล 2 อย่าง อย่างแรกคงจะเป็นเพราะได้มีชีวิตใหม่ หลุดพ้นพันธนาการการเป็นภรรยาของประธานมนตรีสาตาเคียร อันเป็นพันธนาการการผูกโยงมานานได้คืนมาสู่ชีวิตภิกษุณี มองเผิน ๆ เหมือนน่าจะดีอันที่มีอิสระจากสาตาเคียร แต่ในทางกลับกันเป็นการเปิดโอกาสให้สัญชาตญาณ คือความรักความหลังหวนคืนกลับมาครอบงำ ส่วนอีกประเด็นหนึ่งคือพระพุทธรองค์พร้อมด้วยพระสารีบุตรและพระอานนที่ได้เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไป ทำให้เธอรู้สึกโดดเดี่ยว เพราะความรู้สึกรู้สึกที่ต้องการพึ่งพิงพระพุทธรองค์ยังมีอยู่มาก ทั้ง ๆ ที่พระพุทธรเจ้าทรงตรัสให้พึ่งตนเอง จึงทำให้เธอรู้สึกกำเริบหนัก ทั้ง ๆ ที่เป็นนักบวชฐานะภิกษุณี และผู้อ่านก็สามารถมองในมุมกลับได้ว่า ถ้าไม่ใช่นักบวชละ มนุษย์จะเผชิญหน้ากับความทุกข์อันหนักนี้ได้อย่างไร?

ส่วนกามนิตเมื่อเดินทางกลับถึงบ้านอย่างปลอดภัยโดยไม่ได้พบโจรและไม่ได้เป็นโจร จากนั้นก็เริ่มหันเหชีวิตไปยังมุมใหม่ คือใช้ชีวิตอยู่กับพวกนางคณิกาเพื่อข่มใจ (repression) ให้ลืมคนรัก และมีนัยของการใช้กลไกป้องกันตัวเองชนิดการชดทอน (projection) วาสิฏฐีกลาย ๆ ด้วยทำนองว่า “ฉันทกตำเพราะเธอ” ที่เธอลืมสัญญาและเข้าพิธีวิวาห์กับสาตาเคียร ขณะที่กามนิตปล่อยตัวมัวหมุ่มอยู่กับนางคณิกาเขาทำการค้าร่ำรวยอย่างรวดเร็ว กามนิตจึง

อ้างว่าพวกเขาเหล่านั้นมีส่วนช่วยให้ธุรกิจของเขาแข็งแกร่งขึ้น ซึ่งเป็นกลไกทางจิตอีกอย่างหนึ่งคือเป็นการใช้เหตุผลเข้าข้างตัวเองแบบมะนาวหวาน (rationalization) ทั้งหมดเป็นกลไกทางจิตเพื่อลดความโศกเศร้าหรือเจ็บปวดในใจตน

พฤติกรรมความรักของวาสิฎฐี ความรักอันทำให้เธอเกิดทั้งขมขื่นใจและปั่นป่วนในจิต (psychic pain) นับตั้งแต่เธอพบรักและพลัดพรากจากคนรัก เธอประสบทุกข์ด้วยโรครักจนเกือบตลอดชีวิต การได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์แทบเบื้องพระบาท ด้วยคำแนะนำของ “เพื่อนบุญ” อย่างองคุลิมาล ได้ฟังพุทธโอวาทจากพระโอรส ุโรครักของเธอจึงค่อยทุเลา แต่ก็กลับกำเริบขึ้นอีกเมื่อทราบวาทะกามนิตคนที่เธอรักและรอมิเมียแล้ว ความสิ้นหวังและอาการป่วยทางจิต (psychic pain) ของวาสิฎฐีเห็นชัดมาก น่าจะเป็นช่วงเวลาที่หนักที่สุดของชีวิต อักษรที่เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป แปลเป็นภาษาไทยอันวิจิตรไว้มีว่า

“หัวใจฉันหมดหวังเสียแล้ว ความที่ไผ่ผ่นไผ่เป็นอันสิ้นไปแล้ว ที่ได้ยินนักพรตผู้หนึ่งกล่าวว่ามีบ้านของหญิงปากร้ายก็คือความเป็นไปของครอบครัว ความข้อนี้เข้าไปปรากฏในดวงใจอันเหี่ยวแห้ง ตรึกนึกทบทไปทวนมาอยู่หลายหน ความรักของฉันอยู่บนลานอโศกอันงามภายใต้ดวงดาวและแสงเดือน ฉันคงไม่โง่งพอที่จะแสร้งไปหาความเป็นอยู่แห่งครอบครัวในกรุงอุชเชนี เพื่อพราภัยรติยศลงเกลือกกลิ้งทะเลาะกับหญิงปากร้ายภริยาเธอ ฉันคลานกลับไปสู่อ้อมด้วยความปลอดภัย ไปถึงก็ละเหยหมดกำลังนอนทอดอาลัยอยู่บนที่นอน ความหวังที่มุ่งหมายไว้อย่างปลาบปลิมมาพลันละลายไปในทันทีทันใดตั้งนี้ เหลือวิสัยที่จะหาอะไรมาต้านทานพิษไข้ ซึ่งรุมรึงอยู่แล้วมิให้กำเริบขึ้น (บทที่ 42 ภิกษุณีอาพาธ หน้า 328)

กวีใช้คำว่า “หัวใจฉันหมดหวังสิ้นแล้ว” “คลานกลับไปสู่อ้อมด้วยความปลอดภัย” “ละเหยหมดกำลัง” และ “นอนทอดอาลัย” ล้วนแต่เป็นคำที่ทำให้ผู้อ่านสะเทือนใจกับสภาพของนักบวชสตรี ซึ่งเป็นอดีตสาวน้อยเลอโฉมผู้เดชะคลีถวายพระลักษมีเทวีแห่งโกสัมพี

แต่ข้อความว่า “ฉันคงไม่โง่งพอที่จะแสร้งไปหาความเป็นอยู่แห่งครอบครัวในกรุงอุชเชนี เพื่อพราภัยรติยศลงเกลือกกลิ้งทะเลาะกับหญิงปากร้ายภริยาเธอ” นี่คือการยังเหลืออยู่ของอีไอ และซูเปอร์อีโก้ ที่สามารถประนีประนอมต่ออดีต และส่งผลให้วาสิฎฐี “เกิดมีความคิดเห็นขึ้นใหม่ที่จะจาริกเดินทางไปอีกทางหนึ่ง ไม่ใช่ทางที่ฉันขอรับรองให้พระองค์องคุลิมาลไป แต่เป็นทางเดียวกับที่พระองค์องคุลิมาลไปเองก่อนหน้านั้นแล้ว ฉันจะโดยเสด็จตามรอยพระบาทพระพุทธเจ้า จนกว่าจะพบพระองค์” (บทที่ 42 ภิกษุณีอาพาธ หน้า 328) ข้อความข้างต้นเป็น “แสงสว่างแว็บสุดท้ายและสำคัญที่สุด” ที่วาสิฎฐีในสภาพ “คลาน” มองเห็น เมื่อยังมองเห็นแสงสว่างที่ปลายอุโมงค์ก็ย่อมเชื่อได้ว่าแรงจูงใจ (motivation) ในหัวใจมนุษย์ยังมีพอ และรอวันแจ่มเจิดจ้า

วาสิฎฐีทั้งก่อนและหลังการบวชเป็นภิกษุณีแล้ว เธอปรารถนาพระพุทธองค์เป็นผู้บำบัดจิต (psychotherapist) เพื่อให้ตนเองหลุดล่องจากการเป็นผู้ป่วยทางจิต พระพุทธองค์จึงเป็นภาพของบิดาในอุดมคติ (ideal father) ที่จะชี้หนทางให้คลี่คลายการเจ็บป่วย ปั่นป่วนใจ (psychic pain) และบอกทางพันทุกข์ การที่วาสิฎฐีปรารถนาจะให้พุทธโอวาทบำบัดใจที่ทุกข์ด้วยโรครักของเธอในความหมายของจิตวิเคราะห์คือธรรมะจะช่วยให้อีโก้ของเธอเข้มแข็งขึ้น อันที่จริงวาสิฎฐีเป็นคนมุ่งมั่น ตั้งใจปฏิบัติธรรม เข้มแข็งดีมาก แต่ยังไม่แก้กลัวพอที่จะสู้กับสัญชาตญาณเดิม ๆ ได้ เธอมีพลังความรักความหลังอันรุนแรง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเห็นจึงมอบให้ภวาทะหลักธรรม “ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์”

พุทธจิตวิทยาและสัจธรรม (Buddhist Psychology and Emptiness)

พุทธจิตวิทยา (Buddhist psychology) คือการนำศาสตร์จิตวิทยาอธิบายกระบวนการการเกิดทุกข์และการพ้นทุกข์ของมนุษย์ อันเป็นสาระสำคัญของพุทธศาสนา

Phra Thepwisutthikawi (2000) กล่าวว่า พุทธจิตวิทยาเป็นตัวการที่มีความสำคัญมากที่ทำให้คนเรา และสัตว์โลกทั้งหลายสุข หรือทุกข์ เสื่อมหรือเจริญ และกล่าวไว้ทุกแห่งทุกมุมอย่างละเอียดถี่ถ้วนมาก จิตวิทยาตะวันตกนั้น ยังไม่ยุติคือยังคงค้นคว้าและพบทฤษฎีใหม่ ๆ เพิ่มเติมกันอยู่อย่างไม่มีการสิ้นสุด แต่พุทธจิตวิทยานั้นเป็นการค้นพบที่

สิ้นสุดยุติลงแล้ว จากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ไม่มีทฤษฎีใหม่อันใดที่ใครจะค้นพบขึ้นมาให้ออกเหนือไปจากที่กล่าวไว้ในพระอภิธรรมนี้แล้ว พุทธจิตวิทยาเป็นการศึกษาเพื่อความเข้าใจหลักความเป็นจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติ ได้แก่ ชีวิตและความเป็นไปของชีวิต ระบบพัฒนามนุษย์ได้ด้วยไตรสิกขา สารสำคัญของพุทธจริยาในเรื่องจิตและกรรม ศึกษาหลักปฏิบัติธรรมเพื่อการดำรงชีวิตที่เป็นสุขและสงบเย็น ฝึกพัฒนาตนเองตามแนวพุทธธรรม เน้นการเรียนรู้ปริยัติและปฏิบัติควบคู่กัน เพื่อให้บรรลุผลแห่งการปฏิบัติสู่ปฏิเวธ

ส่วนสัจธรรม (emptiness) Phra Phromkunaphon (2010) อธิบายความว่า ความเป็นของสูญ ความว่างเปล่า มีความหมาย 4 นัย ดังนี้

1. ความเป็นสภาพที่ว่างจากความเปื้อนสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาวะที่ขั้น 5 เป็นอนัตตา คือ มีใช้ตัวตน ไม่มีอัตตา ว่างจากความเปื้อนตน ตลอดจนว่างจากสาระต่าง ๆ เช่น สาระคือความเที่ยง สาระคือความสวยงาม สาระคือความสุข เป็นต้น โดยปริยายหมายถึงหลักธรรมฝ่ายปรมัตถ์ เช่น ขั้น ๓ ธาตุ อายตนะ และปฏิจกสมุปบาท ที่แสดงแต่ตัวสภาวะให้เห็นความว่างเปล่าปราศจากสัตว์ บุคคล เป็นเพียงธรรมหรือกระบวนการธรรมล้วน ๆ

2. ความว่างจากกิเลส มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น กิเลสที่ว่างจากสังขารทั้งหลายก็ตี หมายถึง นิพพาน

3. โลกุตตรมรรค ได้ชื่อว่าเป็นสัจธรรม ด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ เพราะลุดด้วยปัญญาที่กำหนดพิจารณาความเป็นอนัตตา มองเห็นสภาวะที่สังขารเป็นสภาพว่าง เพราะว่างจากกิเลสมีราคะ เป็นต้น และเพราะมีสัจธรรมคือนิพพานเป็นอารมณ์

4. ความว่าง ที่เกิดจากความกำหนดหมายในใจ หรือทำใจเพื่อให้เป็นอารมณ์ของจิตในการเจริญสมาบัติ เช่น ผู้เจริญอภิญญาญาณสมาบัติ กำหนดใจถึงภาวะว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย

วาสิฏฐีเป็นผู้มีความวิริยะที่ยอดเยี่ยง ในการต่อสู้กับทุกข์ของตนเอง ความโชคดียของวาสิฏฐีคือนางมองเห็นพระพุทธองค์เป็นแสงทองของชีวิต ในทฤษฎีพุทธจิตวิทยาคือมองเห็นพระพุทธองค์เป็นนักจิตวิทยาบำบัด (Psychotherapist) รวมทั้งเป็นนักจิตวิทยาการปรึกษาแนวพุทธ (Buddhist counselor) ซึ่งเป็นเหมือนกัลยาณมิตรที่นำพาผู้รับบริการจากความทุกข์สู่ความไม่ทุกข์ จากความไม่รู้ของอวิชชาไปสู่ปัญญาของสัมมาทิฐิ จนผู้รับบริการอยู่ในภาวะกลมกลืนกับวิถีธรรมมรรค อีกทั้งวาสิฏฐียังมีเพื่อนบุญอย่างองคุลิมาล และมีเพื่อนยากอย่างเมทินี เธอกล่าวกับเมทินีว่า

“ฉันจะโดยเสด็จตามรอยพระบาทพระพุทธเจ้า จนกว่าจะพบพระองค์ ฉันยังจะไม่รู้สำนักอยู่อีกหรือ ว่าถ้าความรักยังหนาแน่นมาก ความทุกข์โหมหนักยิ่งทับถมหนักด้วย และด้วยเหตุฉะนี้ ฉันนึกหวังว่า เมื่อตามไปจนได้เฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์คงจะทรงพระกรุณา ประทานความมีชีวิตใหม่ให้แก่ฉัน เพื่อสามารถรับแรงกดดันดำเนินไปสู่วิมุตติ หลุดพ้นจากความอาลัยพัวพันในโลก” (บทที่ 42 ภิกษุณีอาพาธ หน้า 328-329)

เพราะเธอ “รับแรงกดดันดำเนินไปสู่วิมุตติ หลุดพ้นจากความอาลัยพัวพันในโลก” เมื่อฟังพระพุทธโอวาทที่ทรงชี้แจงทางพ้นทุกข์จากสังสารวัฏ ด้วยวิธีกำจัดความหลงผิดในมายาให้สิ้นแล้ว เธอจึงบรรลุถึงนิพพาน ที่สำคัญคือเธอยังมอบพินัยกรรมให้แก่กามนิตว่า

“พรหมโลกนี้ กำลังจะสิ้นไปเธอก็เห็นอยู่ แต่มีแห่งหนึ่งไม่มีความสิ้นไป ไม่มีเบื้องต้นและเขตสุด ซึ่งพระบรมศาสดาเคยตรัสว่ามีอายตนะ (แดน) อันหนึ่ง ไม่ใช่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่ใช่นามธรรม มีอารมณ์ยึด ไม่ใช่โลกนี้ โลกหน้า ไม่ตั้งอยู่ในทิศไหนตำบลไร ไม่ใช่เมืองแก้ววิเศษรุ่งเรืองไพศาล ไม่ใช่ที่ไป ที่มา ที่เคลื่อนที่หยุด ไม่มีที่ยึดเกาะเกี่ยว ไม่มีเกิด ไม่มีตาย แต่เป็นที่สุดแห่งทุกข์ เรียกว่าพระนิพพาน เป็นของลึกซึ้ง นึกเห็นเอาด้วยยาก นึกรู้ตามด้วยยาก คาคณะเนเอาไม่ได้ เป็นของประณีตละเอียด เพราะระงับสังขารทั้งปวง เพราะสลัดคั่นกิเลสทั้งปวง เพราะสิ้นความแส้อยาก จึงเป็นที่สงบเงียบ เป็นที่ดับเย็นสนิท บันดิตกัฟิงทราบได้เอง” (ตอนที่ 44 พินัยกรรมวาสิฏฐี หน้า 349) และข้อความที่เธอตอบต่อพระพุทธเจ้าที่ทรงถามว่า

“วาสิฏฐี หนทางอันไกลที่ต้องเดินทรมานกายมา ไม่ทำให้เหนื่อยบ้างหรือ? ยังต้องการให้ตถาคตช่วยเหลืออยู่อีกหรือไม่?”

“พอความต้องการแล้ว พระเจ้าข้า.”

“ดีแล้ว ตัวท่านยังยึดถือตนอยู่หรือเปล่า?”

“ข้าพระองค์รู้แจ้งซึ่งตนแล้ว พระเจ้าข้า เหมือนผู้ลอกกาบกล้วยออก จะไม่พบแก่นต้นกล้วยนั้นฉันใด ข้าพระองค์ก็ได้เรียนรู้แจ้งซึ่งตนว่า เป็นสภาพแปรปรวน ไม่คงที่ถาวร เพราะหาแก่นสารมิได้ แล้วข้าพระองค์ก็ย่อมละความอาลัยยึดถือตั้งเสีย ด้วยความหยั่งทราบเท่าที่เป็นจริงว่า นี่ไม่ใช่ของเรา นี่ไม่ใช่เรา นี่ไม่ใช่อาตมมันของเรา มีแต่มายาเท่านั้น”

“ดีแล้ว บัดนี้ท่านยังยึดถืออยู่แต่พระธรรมอย่างเดียวหรือ?”

“ข้าแต่พระองค์ พระธรรมเป็นเครื่องนำให้ข้าพระองค์ไปสู่จุดที่หมาย เปรียบเหมือนผู้ที่ข้ามลำธารโดยอาศัยแพ เป็นเครื่องข้าม ครั้นเมื่อถึงฝั่งที่หมายแล้ว ก็ไม่ข้องแวะแพนั้นต่อไป หรือไม่ลากเอาแพนั้นขึ้นไปด้วย เพราะฉะนั้นในบัดนี้ ได้ปล่อยอะไร ๆ ทั้งสิ้น จนพระธรรมนั้นแล้ว ไม่ได้เกาะเกี่ยวอะไรอีกต่อไป” (ตอนที่ 44 พินัยกรรมวาสิฏฐี หน้า 353)

กามนิตสังเกตุเห็นวาสิฏฐี บัดใจก็อันตรธานวับไป แต่ก็อันตรธานเหมือนดังผู้กำลังจะตาย ได้ทำพินัยกรรมเป็นมรดกไว้ให้ กล่าวคือวาสิฏฐีได้มอบพระรูปโฉมซึ่งเหมือนดังองค์พระพุทธเจ้าให้ไว้แก่กามนิตอยู่ในท่ามกลางแห่งความว่างเปล่า ซึ่งบัดนี้กามนิตเห็นได้ชัดเจน และจำได้ (ตอนที่ 44 พินัยกรรมวาสิฏฐี หน้า 353)

บทสรุป: จากความรัก ความทุกข์ สู่การดับทุกข์ และนิพพาน

กล่าวได้ว่า เจลลิลรูปผู้ได้รับรางวัลโนเบลทางวรรณคดีเมื่อพ.ศ 2460 ได้ใช้หลักความคิดของพุทธจิตวิทยาเป็นอุปกรณ์เสนอสารที่แสดงถึงเส้นทางชีวิตของปุถุชนผู้ซึ่งเพิ่มพูนความรู้ (วิชา) ด้วยประสบการณ์ทางอารมณ์และความคิดอันหนักหน่วงของตนเอง ด้วยรากฐานของพุทธศาสนา ผู้แต่งได้นำผู้อ่านให้พิจารณาว่า การเพ่งพินิจต่อชีวิตเป็นสิ่งสำคัญของการบรรลุถึงความรู้แจ้งอันเป็นจุดสูงสุดของชีวิต นั่นคือการบรรลุสู่อิสรภาพ พ้นจากอำนาจแห่งกามเมฆที่ละอียดอ่อนปานใดก็ตาม (Chitjamnong, 1994)

ข้อค้นพบด้านความรักพบว่า แม้ความรักเป็นความอภิรมย์ขมชื่นของชีวิต จิตวิทยาจัดว่าเป็นอารมณ์สุขของมนุษย์ที่หล่อเลี้ยงให้ผู้มีความรักมีความเจิดแจ่มเข้มแข็ง กระนั้นก็ตามความเป็นปุถุชนย่อมทำให้มนุษย์เกือบทั้งหมดถวิลหาความรักจากบุคคลที่ตนเองพึงอกพึงใจ เพื่อให้มวลสารแห่งความรักนำชีวิตไปสู่ความสมดุลและความสุขหวานนั้นคือความสุขแบบกามภูมิ ไม่ว่าจะมีความสุข “บนลานอโศก” และ “แดนสุขาวดี” ที่ต้องมีปลายทางเป็นความทุกข์แห่งอริยสัจ อันได้แก่ ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น เป็นต้น ซึ่งตลาคตกกล่าวว่านั่นมิได้เป็นสุดทางปฏิบัติของการดับทุกข์

ข้อค้นพบด้านจิตวิเคราะห์ พบว่า การไม่สมหวังในความรักทำให้เกิดปมบาดเจ็บในใจ หากอีโก้และซูเปอร์อีโก้เข้มแข็งก็อาจจะได้รับการประนีประนอมด้วยความมีเหตุผลและอุดมคติให้สามารถอยู่ได้ไปตลอดชีวิต แต่พลังแห่งความรักที่มีอึดเป็นแรงขับหลัก อีโก้ยอมอ่อนแอ ไม่สามารถทำหน้าที่ที่ยับยั้งอึด ควบคุมอึดให้แสดงออกเหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นจริงที่สังคมยอมรับได้

ข้อค้นพบด้านพุทธจิตวิทยาพบว่า เมื่อกามนิตและวาสิฏฐีกล้ารัก และเขาทั้งสองกล้าเผชิญหน้ากับความทุกข์ เพื่อแสวงหาความสุข วิริยะอุตสาหะโดยน้อมรับพุทธธรรมเข้ามาเป็นเครื่องทอหุ้ม แม้ต้องต่อสู้กับความทุกข์ในวิสัยมนุษย์โลกด้วยความยาก ซึ่งล้วนแต่เป็นศัตรูภายใน เขาทั้งสองก็สามารถข้ามผ่านไปได้ ไปสู่ความเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง นิโรจที่เป็นปลายทางคือนิพพาน ซึ่งเป็นภาวะสูญญตา ตามที่วาสิฏฐีหลุดล่วงไปสู่ และเธอยังช่วยให้กามนิตหลุดล่วงตามไปด้วย

95 ปีแล้ว จากวรรณกรรมภาษาเยอรมัน สู่ฉบับภาษาอังกฤษ สู่ฉบับภาษาไทยอันวิจิตรงดงามด้วยสติปัญญา การแปลของปราชญ์อย่างเสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป กามนิตยังเป็นวรรณคดีที่อยู่เหนือกาลเวลา ยังเป็นศิลปกรรมที่มนุษย์สามารถน้อมนำเป็นแสงสว่างของชีวิตได้โดยบริบูรณ์

References

- Charoenchittrakarma, P. (2003). Kamanit: A gem of translated and religious literature. *Literature*, 2, 22–30.
- Chitjamnong, D. (1994). Kamanit, the one who escaped the snares of lust. *Songklanakarinn Journal*, 1(1), 11–19.
- Chongsatitwatana, S. (2008). The journey of wisdom and imagination in Kamanit by Sthiankoset–Naga Prateep. *Journal of Arts, Special Issue 2008*, 1–28.
- Faculty of Psychology, Chulalongkorn University. (2024, February 20). *Buddhist counseling*. <https://www.psy.chula.ac.th/th/feature-articles/buddhist-counseling>
- Faculty of Psychology, Chulalongkorn University. (2024, February 20). *Triangular theory of love*. <https://www.psy.chula.ac.th/th/feature-articles/triangular-theory-of-love/>
- Gelrirup K. A. (2009). *Kamanit-Vasitthi* (8th ed.). Bangkok: Siam.
- Kaewkangwan, S. (2019). *Personality psychology theory: Know yourself, know your enemy* (18th ed.). Mor Chaoban.
- Meethap, K. (2011). *Vasitthi psychoanalytic edition*. Prachya Publishing.
- Noomuen, W. (2010). Kamanit in Thai translation: A humanistic didactic literature according to Buddhist principles. *Journal of the Faculty of Humanities and Social Sciences*, 6(1), 137–158.
- Panjiang, P. (2017). *General psychology*. Hat Yai University.
- Phra Phromkunaphon (P. A. Payutto). (2010). *Dictionary of Buddhism: Compiled terminology* (15th ed.). Thanathat Printing.
- Phra Thepwisutthikawi (P. Thitawanno). (2000). *Print characteristics*. Mahamakut Rajavidyalaya University
- Sternberg, R. J. (2024, February 2). *Psychology of love*. https://www.petcharavejhospital.com/en/Article/article_detail/Theory-of-love
- Wongphiromsanti, Y. (2567, February 5). *Buddhist psychology*. http://medinfo2.psu.ac.th/cancer/db/news_ca.php?newsID=132&typeID=22&form=9

How to Cite this Article:

Panjiang, P. (2026). Kamanita-Vasitthi: A psychoanalytic and Buddhist psychological study. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(1), 109–124.

Local Herbs and Disease Treatment from the Wisdom Reflected in the Young-Adult Fiction “Mor Ya Noi”

สมุนไพรพื้นบ้านกับการรักษาโรค คั่นฉ่องส่องภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง “หมอยาน้อย”

Watsaranan Chuthap

Faculty of Education, Suratthani Rajabhat University, Surat Thani 84100, Thailand

วัชรนันท์ ชูทัพ

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี สุราษฎร์ธานี 84100 ประเทศไทย

Corresponding Author:

Watsaranan Chuthap

E-mail: watsaranan@hotmail.com

Abstract

This academic article aims to study local herbs and disease treatment based on the wisdom reflected in the young-adult fiction Mor Ya Noi (“Little Doctor”) by Kittisak Srikaewboworn, through textual analysis using the concept of literature as a reflection of society. The study finds that the young-adult fiction Mor Ya Noi (“Little Doctor”) reflects the treatment of diseases using local herbs among southern Thai people. In ancient times, people used the unique characteristics of each plant with medicinal properties to nourish the body, treat illnesses, or combine herbs to create traditional medicine recipes. These were then modified to make them easier to use or processed into community products to increase economic value. The author presents three main issues in the fiction: 1) local plant species and their properties, 2) traditional medicine recipes, and 3) the processing of local herbs into products. These issues not only reflect the roots of local wisdom but also indicate that young-adult fiction can serve as a valuable learning medium for preserving, developing, and transmitting knowledge about local herbs in a modern context, thereby supporting sustainable development based on local culture.

Article Info

Article history:

- Received: April 28, 2025
- Revised: March 24, 2026
- Accepted: March 26, 2026
- Online: April 1, 2026

Keywords:

local herbs
medical treatment
Mor Ya Noi
treatment from the wisdom
young-adult fiction

คำสำคัญ:

การรักษาโรค
คั่นฉ่องส่องภูมิปัญญา
วรรณกรรมเยาวชน
สมุนไพรพื้นบ้าน
หมอยาน้อย

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสมุนไพรมะขามบ้านกับการรักษาโรคคันฉ่องส่องภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผลงานการประพันธ์ของ กิตติศักดิ์ ศรีแก้วบวร โดยการวิเคราะห์ด้วยแนวคิดวรรณกรรมกับการสะท้อนภาพสังคม ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย สะท้อนการรักษาโรคด้วยสมุนไพรมะขามบ้านของคนภาคใต้ โดยคนโบราณจะนำลักษณะพิเศษเฉพาะของพืชแต่ละชนิดที่มีสรรพคุณทางยามาบำรุงร่างกาย บำบัดอาการเจ็บป่วย หรือนำสมุนไพรมะขามบ้านมาเป็นตำหรับยาพื้นบ้าน แล้วดัดแปลงรูปแบบเพื่อให้สะดวกต่อการนำไปใช้ หรือนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยประเด็นดังกล่าวผู้แต่งนำเสนอผ่าน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) พันธุ์ไม้พื้นบ้านและสรรพคุณ 2) ตำหรับยาพื้นบ้าน และ 3) การนำสมุนไพรมะขามบ้านไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ซึ่งประเด็นเหล่านี้นอกจากสะท้อนรากเหง้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมเยาวชนสามารถเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าในการอนุรักษ์ พัฒนา และส่งต่อภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยสมุนไพรมะขามบ้านให้คงอยู่ในบริบทสมัยใหม่ อันเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนรากฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

บทนำ

หมอยาน้อย เป็นวรรณกรรมเยาวชนที่ประพันธ์โดย กิตติศักดิ์ ศรีแก้วบวร ผู้แต่งเป็นชาวจังหวัดพัทลุง สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เชี่ยวชาญด้านเภสัชกรรมและสมุนไพร ในหน้าคำนำ หมอยาน้อย ผู้แต่งได้เล่าไว้ว่า อาจารย์จำลอง ผึ้งชลจิตร นักเขียนชั้นครูที่ตนเคารพให้คำแนะนำการเขียนวรรณกรรมว่า “ต้องเขียนในสิ่งที่เรานัดและรู้จักจริง” คำกล่าวนี้เป็นฐานคิดสำคัญที่ผู้แต่งใช้เป็นแนวทางในการประพันธ์ หมอยาน้อย

หมอยาน้อย ก่อเกิดเป็นรูปแบบวรรณกรรมเยาวชนขึ้น เนื่องจากเป็นรูปแบบงานประพันธ์ที่ผู้แต่งชื่นชอบ ด้านเนื้อหาความทรงจำในวัยเด็กที่พบเจอในสังคมชนบทภาคใต้ ทั้งด้านวิถีความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ สภาพสังคม และวัฒนธรรม มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์เป็นเนื้อหา จากนั้นใช้จินตนาการเชื่อมโยงเข้ากับองค์ความรู้ด้านเภสัชกรรมและสมุนไพรพื้นบ้านที่ตนเชี่ยวชาญประกอบสร้างเป็นวรรณกรรมเยาวชนเรื่องนี้ขึ้น วรรณกรรมเยาวชนเรื่องนี้จึงมีลักษณะเป็นอัตชีวประวัติด้วย ซึ่งงานประพันธ์ประเภทอัตชีวประวัติ Chomphuphon (2018) ได้ให้นิยามไว้ว่า เป็นเรื่องเล่าย้อนหลัง ประพันธ์เป็นร้อยแก้วที่บุคคลจริงเขียนขึ้นจากการดำเนินชีวิตของตนเอง เน้นในเรื่องชีวิตส่วนตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคลิกภาพของตัวผู้เขียน การสร้างสรรค์เนื้อหาจากประสบการณ์ตรงยังทำให้หมอยาน้อยเกิดความโดดเด่นด้านการสะท้อนภาพสังคมด้วย ดังที่ Boonkajorn (1999) กล่าวว่า วรรณกรรมเป็นคันฉ่องส่องยุคสมัย วรรณกรรมจึงเป็นเครื่องสะท้อนสังคม คำกล่าวนี้ยังสอดคล้องกับที่ Pintong (2006) กล่าวว่า นักประพันธ์หรือผู้แต่งซึ่งเป็นคนที่อยู่ในสังคมย่อมมาประสบการณ์หรือความรู้สึกนึกคิดที่ได้จากสังคมมากแล้วไว้ในงานของตนไม่ทางตรงก็ทางอ้อม วรรณกรรมกับสังคมจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดชนิดที่แยกกันไม่ออก นอกจากความโดดเด่นตามที่กล่าวมาแล้ว หมอยาน้อย ยังมีความโดดเด่นอีกประการ คือ การนำเสนอภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรพื้นบ้านรักษาโรคของคนภาคใต้ ซึ่งเมื่อทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรรักษาโรคในวรรณกรรม พบว่า Netayan (2008) ศึกษาภูมิปัญญาทางการแพทย์แผนไทยที่ปรากฏในวรรณคดีรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จำนวน 8 เรื่อง คือ ขุนช้างขุนแผน อิเหนา

ไชยเชษฐา สังข์ทอง ไกรทอง มณีพิชัย คาวิ และสังข์ศิลป์ชัย ผลการศึกษา พบว่า วรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทุกเรื่องบันทึกภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยตามความรู้ความคิดของผู้คนในสมัยนั้น ส่วนภูมิปัญญาที่บันทึกไว้จะกล่าวถึงขั้นตอนการรักษาพยาบาลความเจ็บป่วย ทั้งในด้านการวิเคราะห์หาสาเหตุของโรค การบำบัดรักษาความเจ็บป่วย การฟื้นฟูสุขภาพและการป้องกันความเจ็บป่วย นอกจากนี้ ยังได้บันทึกเกี่ยวกับการผดุงครรภ์ไว้ด้วย

สำหรับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ หมอยาน้อย พบผู้ศึกษา จำนวน 1 เรื่อง คือ Tharawet and Sothip (2024) วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอแนวคิดนิเวศสำนึกตามกรอบแนวคิดของ ธัญญา สังข์พันธานนท์ ผลการศึกษา พบว่า ผู้แต่ง หมอยาน้อย ใช้กลวิธีการนำเสนอแนวคิดนิเวศสำนึก 5 กลวิธี คือ 1) กลวิธีการนำเสนอผ่านโครงเรื่อง 2) กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละคร 3) กลวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนา 4) กลวิธีการนำเสนอผ่านฉาก และ 5) กลวิธีการนำเสนอผ่านน้ำเสียงของผู้แต่ง ได้แก่ น้ำเสียงชื่นชมเชิดชูธรรมชาติ โน้มน้าวให้อนุรักษ์ธรรมชาติ น้ำเสียงจริงจังสื่อความคิด และน้ำเสียงโศกเศร้า จากประเด็นดังกล่าวทำให้มองเห็นว่าการศึกษาหมอยาน้อยนี้ ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงการใช้สมุนไพรพื้นบ้านรักษาโรคของคนภาคใต้ และในหน้าบทคัดย่อก็ปรากฏข้อความแต่เพียงว่า “วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย เป็นวรรณกรรมสีเขียวที่มีลักษณะเด่นในการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการสอดแทรกคุณประโยชน์ของพืชสมุนไพรในการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน อันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง”

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง “หมอยาน้อย” โดยใช้แนวคิดวรรณกรรมกับการสะท้อนภาพสังคมวิเคราะห์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านในประเด็น 1) พันธุ์ไม้พื้นบ้านและสรรพคุณ 2) ตำหรับยาพื้นบ้าน และ 3) การนำสมุนไพรพื้นบ้านไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ นอกจากเป็นการนำเอาเนื้อหาของวรรณกรรมมาศึกษาเพิ่มเติมผ่านการมองต่างมุม เพื่อขยายองค์ความรู้ทางด้านวิชาการให้กว้างขวางออกไปแล้ว ยังเป็นการเปิดโลกทัศน์ทางความคิดให้มองเห็นคุณค่าของพันธุ์ไม้พื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นรากเหง้าทางสังคมที่ยึดโยงคนและชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย ดังที่ Srisawat et al. (2013) กล่าวว่า สมุนไพรเป็นทรัพยากรที่หาได้ในท้องถิ่น สามารถส่งเสริมเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและธุรกิจชุมชนได้ อันจะทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัยของคนในชาติและการปลูกสมุนไพรยังมีส่วนช่วยให้สิ่งแวดล้อมของชุมชนดีขึ้นด้วย

สมุนไพรพื้นบ้านกับการรักษาโรค ค้นคว้าส่งภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย

สมุนไพรพื้นบ้านเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในอดีตคนโบราณใช้การสังเกตและใช้ประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกในการทดลองว่าพืชชนิดใด มีสรรพคุณอย่างไร ส่วนไหนบ้างนำมาใช้ประโยชน์ได้ ใช้แล้วเกิดผลอย่างไร รวมทั้งนำมาดัดแปลงรูปลักษณ์เพื่อให้สะดวกต่อการนำไปใช้ ส่วนความหมายของคำว่าสมุนไพรพื้นบ้านมีนักวิชาการให้นิยามไว้หลายท่าน กล่าวโดยสรุปว่า สมุนไพรพื้นบ้าน หมายถึง ผลผลิตทางธรรมชาติที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ใช้เป็นยาหรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาแก้พิษส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรพื้นบ้านที่นำมาใช้ เช่น ดอก ใบ หัว ราก ผล เมล็ด เปลือก ลำต้น แต่ละส่วนมีสรรพคุณในการรักษาโรคแตกต่างกัน รวมทั้งปริมาณที่ใช้ในการรักษาแต่ละโรคก็ต่างกันด้วย ด้านการรักษามีหลายวิธี อาทิ นำมาบริโภคเป็นอาหาร ใช้เป็นยาต้ม ยาขง ยาลูกกลอน ยาดอกเหล้า ยาพอก เป็นต้น (Jongwutiwes, K., Nillapan, M., Chalongsuk, R., Thammeter, T., Sangwattanukul, W. 2000; Royal Academy, 2013 ; Rujjanawet, C., Kanchanaphot, D., & Amornlertpisan, D. 2006) ส่วนรสชาติของยาสมุนไพรพื้นบ้าน Komphirasettho (2018) กล่าวว่า มี 9 รสชาติ และมีรสจัด 1 รสชาติ ดังปรากฏรายละเอียดในตาราง 1

ตาราง 1

รสชาติของยาสมุนไพรพื้นบ้าน

ลำดับ	รส	สรรพคุณ	สมุนไพร
1	รสฝาด	สมานแผล แก้ท้องร่วง แก้บิด บำรุงธาตุ แสดงกับโรคท้องผูก เป็นพรวรรดิกร ทำให้ กระหายน้ำ	ทับทิม ตราเสือ ประดู่ ประคูดุลา หว่า พุทรา มะขวิด มะเดื่อ สมอ สมอไทย สมอพิเภก
2	รสหวาน	ชุ่มซาบไปตามเนื้อ ทำให้เนื้อนุ่ม บำรุง กำลัง แก้อ่อนเพลีย แสดงกับโรค เสมหะเพื่อง บาดแผล	ตาล น้ำนม น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด มะขาม ป้อม มหาหิงค์ หญ้าคา อ้อย
3	รสเมาเบื่อ	แก้พิษสัตว์กัดต่อย ผื่นคัน พิษโลหิต ระงับประสาท แสดงกับโรคหัวใจพิการ	กระเบา พญามือเหล็ก สะเดาอินเดียน
4	รสขม	บำรุงโลหิตและดี แก้โลหิตพิการ เจริญอาหาร แสดงกับโลหิตพิการ	กระดอม กะลัมพัก ชี้กา บอระเพ็ด บัว ปลั่งกาสา สะเดา หัวหมู
5	รสเผ็ดร้อน	แก้ลม จุกเสียด แน่นเฟ้อ ขับผายลม บำรุงธาตุ แสดงกับไข้พิษร้อน	กระเทียม กระเพรา ขมิ้น ข่า เจตพังคี เทียนขาว เมล็ดพันธุ์ผักกาด ว่านน้ำ
6	รสมัน	แก้เส้นเอ็นพิการ บำรุงเส้นเอ็น เพิ่มไขมัน ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย แสดงกับโรคเสมหะพิการ	งา ถั่วเขียว ถั่วฝักยาว ถั่วเหลือง ถั่วราชมาศ ถั่วฤๅษี
7	รสหอมเย็น	บำรุงหัวใจ ทำให้ชื่นใจ บำรุงครรภ์ แสดงกับโรคลม	ดิน
8	รสเค็ม	ชุ่มซาบไปตามผิวหนัง รักษาเนื้อผิวหนัง มิให้เน่า แก้อโรคผิวหนังบางชนิด แสดง กับโรคอุจจาระพิการ	เกลือ ไข่
9	รสเปรี้ยว	แก้เสมหะ ฟอกโลหิต ระบายอุจจาระ แสดงกับโรคน้ำเหลืองเสีย บาดแผลและ ท้องร่วง	มะขาม มะนาว
10	รสจืด	ถอนพิษไข้ ขับปัสสาวะ แสดงกับอาการ ลดหน้ามืด	ข้าว ข้าวฟ่าง ข้าวสาลี เต๋อย น้ำ รัก รักข้าว ละหุ่ง

ที่มา: Komphirasettho, P. (2018).

ส่วนสมุนไพรพื้นบ้านในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผู้แต่งได้นำเสนอ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) พันธุ์ไม้พื้นบ้านและสรรพคุณ 2) ตำหรับยาพื้นบ้าน และ 3) การนำสมุนไพรพื้นบ้านไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1) พันธุ์ไม้พื้นบ้านและสรรพคุณ

พันธุ์ไม้พื้นบ้าน คือ พันธุ์ไม้ที่เจริญเติบโตอยู่ในท้องถิ่น คนในพื้นที่จะรู้จักและนำไปใช้ประโยชน์ เช่น เป็นอาหาร ยารักษาโรค ทำเครื่องมือเครื่องใช้ หรือใช้ประกอบพิธีกรรมความเชื่อ เป็นต้น วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผู้แต่งได้สะท้อนสรรพคุณของพันธุ์ไม้พื้นบ้าน โดยนำเสนอผ่านการเรียนรู้ของปรมินทร์ ตัวละครเอกของเรื่อง โดยมีลุงเยี่ยมพี่ชายของพ่อเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ เมื่อครั้งที่เขาไปเที่ยวที่บ้านลุงในช่วงปิดภาคเรียน เหตุการณ์สำคัญที่จุดประกายให้ปรมินทร์หันมาสนใจศึกษาสมุนไพรพื้นบ้านอย่างจริงจัง คือ เขาถูกเงี่ยงปลาตุ๊กแทงเมื่อครั้งที่ช่วยลุงเยี่ยมจับปลาในสระ แล้วลุงเยี่ยมนำใบฟ้าทะลายโจรมาต้มให้กินควบคู่กับโปะยาเส้น สองวันต่อมาบาดแผลของปรมินทร์ก็หาย ดังปรากฏในวรรณกรรม

“ปรมินทร์ใช้ขี้ฉี่จนพ้อ เขาปวดแผลมาก ร้องครวญครางตลอดทั้งคืน โชคดีที่ ป้าเยาว์เซ็ดแผลให้ให้เป็นระยะ สลับกับลุงเยี่ยมปลุกให้ผืนดินน้ำต้มใบฟ้าทะลายโจร อันขมปีทุกสี่ชั่วโมง แล้วใช้ยาเส้นชุน้ำพอหมาด ๆ วางโปะบนแผลให้ บาดแผลจากเงี่ยงปลาตุ๊กจึงไม่อักเสบมาก อีกสองวันต่อมาเด็กชายก็หายดีเหมือนที่ลุงเยี่ยมบอกไว้เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น

หลังจากหายป่วยคราวนั้น เด็กชายเห็นคุณค่าของสมุนไพรและความสำคัญของ หมอกกลางบ้านในชนบทห่างไกลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เขารู้สึกอยากเป็นเหมือนปู่และลุงเยี่ยม นำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านจากรุ่นสู่รุ่นไปช่วยเหลือคนเจ็บป่วยให้หายจากโรคภัย”

(Srikaewbawon, 2018, pp. 69)

จากเนื้อหาของวรรณกรรมจะเห็นว่าความประทับใจจากประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นกับตนเองเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้ปรมินทร์ ซึ่งผู้แต่งสร้างให้เป็นตัวแทนของเยาวชนเกิดความสนใจและอยากเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านอย่างจริงจัง ดังนั้นช่วงเวลาที่อยู่บ้านลุงเยี่ยม ปรมินทร์จึงตั้งใจจดบันทึกสรรพคุณของพันธุ์ไม้พื้นบ้านแต่ละชนิดอย่างตั้งใจ โดยมีลุงเยี่ยมเป็นผู้คอยถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ ดังปรากฏในวรรณกรรม

“ต้นอะไรหรือครับลุง ปรมินทร์ตามเข้าไปดูใกล้ ๆ เฮ้ย ! ดอกมันเหมือนหนวด เจ้าแมงเหนียวที่บ้านเลย ปรมินทร์นั่งลงดูใกล้ ๆ แล้วร้องขึ้น ก็หญ้าหนวดแมงยังไล่ลุงเยี่ยมอธิบาย ปรมินทร์นำสมุดขึ้นมาวาดต้นสมุนไพรตรงหน้า ซึ่งเป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็กลำต้นสีเหลี่ยมสีน้ำตาล ใบเดี่ยวเรียงตัวแบบตรงข้ามสลับตั้งฉาก ใบรูปไข่ปลายเรียวแหลม ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย ช่อดอกเป็นกระจุกสีขาวและม่วงอ่อน ปลายยอดคล้ายฉัตร มีเส้นเกสรยาวมองคล้ายหนวดของแมง มีสรรพคุณอะไรบ้างครับลุง หลานชายให้ความสนใจเป็นพิเศษ ยอดอ่อนเอามาหั่นแล้วตากให้แห้ง ใช้ซังกับน้ำเดือด ต้มช่วยลดความดันโลหิตได้อย่างดีเลยเชียะว ลุงเยี่ยมค่อย ๆ บอก ซ้า ๆ รอให้หลานจดบันทึกได้ทัน

(Srikaewbawon, 2018, pp. 75-76)

นอกจากนี้ ลุงเยี่ยมยังให้ความรู้เพิ่มเติมว่า ว่านหางจระเข้ใช้รักษาแผลไหม้ น้ำร้อนลวก ใบน้อยหน่าใช้กำจัดเหา ใบรางจืดช่วยให้อาเจียนเมื่อกินอาหารไม่ย่อย ว่านสาวหลงช่วยรักษาโรคผิวหนัง แก้ผื่นคัน บางคนนำรากมาแช่น้ำมันจันทน์ ไว้สำหรับทาตัวให้หอมก่อนออกจากบ้าน หญ้าหนวดแมงช่วยลดความดันโลหิต ทองพันชั่งรักษาโรคกลาก เกล็ดอ่อน บอระเพ็ด ช่วยลดไข้ ลดน้ำตาลในเลือด และที่สำคัญเป็นหนึ่งในว่านยาที่ใช้ในพิธีเซ่นไหว้ เพื่อให้อยู่อย่างคงกระพันของสำนักเขาอ้อ รวมถึงบอกเล่าสรรพคุณของสมุนไพรพื้นบ้านในโครงการสาธารณสุขมูลฐาน ดังปรากฏในวรรณกรรม

“ลุงเยี่ยมเคยบอกว่าว่านหางจระเข้สามารถใช้รักษาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกได้ และยังแนะนำสมุนไพรในโครงการสาธารณสุขมูลฐานทั้งหมดให้รู้จักอีกด้วย ซึ่งนอกจากว่านหางจระเข้แล้ว ยังมีอีกสี่ชนิด ได้แก่ ฟ้าทะเลลายโจรแก้ไข้และเจ็บคอ ขมิ้นชันแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ชุมเห็ดเทศแก้ท้องผูกเป็นยาระบาย และเสลดพังพอนตัวเมียแก้แพ้ ผื่นคันและริ้ว

(Srikaewbawon, 2018, pp. 85-87)

จะเห็นว่าองค์ความรู้ที่ลุงเยี่ยมถ่ายทอดให้ปริมินทร์นั้นนอกจากทำให้รู้จักพันธุ์ไม้พื้นบ้าน สรรพคุณของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดที่มีคุณสมบัติในการรักษาโรคแตกต่างกันแล้ว องค์ความรู้ดังกล่าวยังนำไปใช้ปฐมพยาบาลเบื้องต้นเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยหรืออุบัติเหตุฉุกเฉินขึ้น ขณะเดียวกันก็ยังสามารถช่วยเหลือหรือปฐมพยาบาลเบื้องต้นให้คนรอบข้างได้ด้วย สมุนไพรพื้นบ้านในอดีตจึงเปรียบเสมือนยาสามัญประจำบ้านที่มีอยู่ทุกครัวเรือน และที่สำคัญกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญของการสืบทอดสืบสานภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา

2) ตำหรับยาพื้นบ้าน

ตำหรับยา คือ สูตรยาที่ระบุส่วนประกอบของสมุนไพรพื้นบ้านตั้งแต่ 2 ชนิด ขึ้นไปผสมรวมกัน บางตำหรับไม่ได้มีสมุนไพรพื้นบ้านเพียงอย่างเดียว แต่อาจมีส่วนประกอบอื่นรวมอยู่ในตำหรับเดียวกันด้วย (Suraphan, 2025) วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผู้แต่งได้นำเสนอตำหรับยาพื้นบ้านของคนภาคใต้ 2 ตำหรับ คือ ยาแก้ไอ และลูกประคบ โดยลูกประคบนั้นผู้แต่งบอกเล่ากรรมวิธีการทำผ่านคำบอกเล่าของป้าเยาว์ที่กำลังสอนปริมินทร์ให้ฝึกทำลูกประคบ ดังปรากฏในวรรณกรรม

“...วิธีทำลูกประคบโดยเริ่มจากนำไพล ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ข่า ตะไคร้ที่ตำไว้หยาบ ๆ และผิวมะกรูดหั่นเป็นชิ้นคลุกเคล้ากัน เติมเกลือ พิมเสนและการบูร แล้วคลุกเคล้าอีกครั้งให้เข้ากันดี ต่อจากนั้นตักมาประมาณสองทัพพีวางบนผ้าขาวบางขนาดขนาดหนึ่งตารางฟุต รวบมุมทั้งสี่ด้านขึ้น ให้สมุนไพรอยู่ตรงกลาง แล้วรวบตรงฐาน จากนั้นบีบน้ำสมุนไพรออกให้ได้มากที่สุด จนได้สมุนไพรลักษณะเป็นก้อนกลมแล้วใช้เชือกความยาวประมาณหนึ่งเมตรมัดให้แน่นหนึ่งครั้ง พับผ้าด้านข้างหมุนเข้าหาแกนกลางทั้งสองด้าน ใช้เชือกพันผ้าที่มีลักษณะเป็นด้ามจับให้แน่นจากล่างขึ้นบน แล้วผูกปลายเชือกที่เหลือเข้าด้วยกัน”

(Srikaewbawon, 2018, pp. 66)

ส่วนตำหรับยาแก้ไอปริมินทร์เรียนรู้จากการสืบค้นข้อมูลด้วยตนเอง เมื่อครั้งที่พ่อป่วยแล้วไอติดต่อกันหลายวัน ปริมินทร์เป็นห่วงพ่อมากจึงพยายามสืบค้นข้อมูล เพื่อหาสูตรยามารักษาพ่อ กระทั่งพบสูตรยาแก้ไอในวารสารดังปรากฏในวรรณกรรม

“ปริมินทร์เป็นห่วงพ่อที่มีอาการไอหนักติดต่อกันมาหลายวัน อย่างที่ไม่เคยเห็นมาก่อน เขาจึงส่งสารพ่อมาก จึงพยายามหาหนทางช่วยให้อาการของพ่อทุเลาลง ซึ่งคอลัมน์สมุนไพรใกล้ตัวในฉบับล่าสุดได้บอกวิธีปรุงยาแก้ไอจากสมุนไพรเอาไว้ด้วย เขาจึงจดสูตรมา คิดว่าจะทดลองทำ

เด็กชายเก็บผลมะขามป้อมมาจากป่าละเมาะหลังโรงเรียนตอนเลิกเรียน เมื่อกลับมาถึงบ้านก็จัดแจงล้างจนสะอาด นำลงหม้อเติมน้ำลงไปต้มจนเดือดแล้วกรองเอาแต่น้ำใส่แก้ว ก่อนปรุงรสด้วยน้ำผึ้งประมาณหนึ่งกาแฟและเกลือแค่เพียงหยิบมือ ยาแก้ไอขับเสมหะตำรับโบราณที่มีมานานก็เป็นอันเสร็จสรรพ”

(Srikaewbawon, 2018, pp. 139)

จากเนื้อหาของวรรณกรรมนอกจากสะท้อนให้เห็นตำรายาพื้นบ้านของคนภาคใต้แล้ว ยังสะท้อนถึงแหล่งเรียนรู้ที่เยาวชนสามารถใช้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านและตำรายาพื้นบ้านได้ด้วยตนเอง มีทั้งจากบุคคลคือปราชญ์ชาวบ้าน และที่บันทึกไว้ในรูปของสื่อต่าง ๆ องค์ความรู้เหล่านี้นอกจากเป็นความรู้ที่จะติดตัวผู้สืบค้นให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้แล้ว ยังช่วยฝึกทักษะการสืบค้น การแสวงหาข้อมูลด้วยตนเองให้กับเยาวชนด้วย และที่สำคัญเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยสืบทอด สืบสาน และช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาของบรรพชนให้คงอยู่คู่แผ่นดินสืบไป

3) การนำสมุนไพรพื้นบ้านไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์

การแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเป็นผลิตภัณฑ์ คือ การนำสมุนไพรพื้นบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาผ่านกระบวนการผลิต ดัดแปลง หรือพัฒนาให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมต่อการนำไปใช้งาน หรือเพื่อเพิ่มคุณภาพเพิ่มความปลอดภัย จนสามารถจำหน่ายหรือใช้ในเชิงพาณิชย์ได้ วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผู้แต่งได้นำเสนอการแปรรูปหญ้าดอกขาวเป็นเครื่องดื่มเพื่อช่วยลดความอยากสูบบุหรี่ในผู้ที่ต้องการอยากเลิกสูบบุหรี่ ซึ่งผู้แต่งสะท้อนผ่านการจำลองสถานการณ์ให้ครูประจำชั้นมอบหมายให้นักเรียนแบ่งกลุ่มจัดทำโครงงานวิทยาศาสตร์สำหรับส่งเข้าประกวดในวันวิทยาศาสตร์ ดังปรากฏในวรรณกรรม

“ปรมินทร์ซึ่งได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้ากลุ่มนำเสนอว่า ตอนขึ้นภูเขาไปกับลุง ช่วงปิดเทอมพบว่า มีสมุนไพรชนิดหนึ่งชื่อหญ้าดอกขาวหรือหญ้าหมอน้อย มีสรรพคุณทางยามากมาย แต่สรรพคุณที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือช่วยลดความอยากสูบบุหรี่ในผู้ที่ต้องการเลิกสูบบุหรี่ได้”

...

“...ปรมินทร์นำหญ้าดอกขาวจากสนามมาให้สมาชิกในกลุ่มดู พร้อมกับระดมสมองขอความเห็นในการแปรรูปพืชพิษชนิดนี้ให้เป็นผลิตภัณฑ์ช่วยเลิกบุหรี่...”

...

“บ่ายวันเสาร์อีกสัปดาห์ต่อมาสมาชิกกลุ่มจึงนัดกันมาบ้านปรมินทร์ เพื่อทดลองชิมรสชาติชาหญ้าหวานกับใบเตยเพื่อหาอัตราส่วนผสมที่เป็นสูตรลงตัวกันอีกครั้ง เยี่ยมเลย รสชาติกลมกล่อมขึ้น หอมด้วยนะ แสงดาวเอ๋ยขึ้นหลังchim”

(Srikaewbawon, 2018, pp. 157-159)

จากเนื้อหาของวรรณกรรมจะเห็นว่านอกจากผู้แต่งจะแฝงเจตนาในการบันทึกองค์ความรู้และสะท้อนภูมิปัญญาจากการแปรรูปหญ้าดอกขาวให้เป็นเครื่องดื่มเพื่อช่วยลดความอยากสูบบุหรี่ในผู้ที่ต้องการอยากเลิกสูบบุหรี่แล้ว ยังแฝงเจตนาในการส่งเสริมถึงเยาวชนให้เป็นผู้คิดแบบต่อยอด โดยการนำเอาทักษะการคิดแบบวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือในการสืบค้นข้อมูลหรือทดลองเพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ ๆ ขณะเดียวกันก็ฝึกทักษะการสังเกต การทำงานกลุ่ม การระดมสมอง เพื่อช่วยกันปรับปรุงพัฒนาเพิ่มมูลค่าของพันธุ์ไม้พื้นบ้าน ตลอดจนคิดค้นออกแบบและสร้างผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อเป็นรายได้เข้าสู่ครัวเรือนด้วย ดังนั้น การที่ผู้แต่ง

ได้สะท้อนแนวทางดังกล่าวไว้ในเนื้อหาของวรรณกรรมก็เพื่อชี้แนะแนวทางให้กับเยาวชน ซึ่งเป็นคนรุ่นต่อไปที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

บทสรุป

หมอยาน้อย เป็นวรรณกรรมเยาวชนที่มีความโดดเด่นในการเป็นวรรณกรรมสะท้อนสังคม ทั้งด้านวิถีความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ สภาพสังคม และวัฒนธรรม เงาสสะท้อนดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยให้มองเห็นวิถีความเป็นอยู่ของคนภาคใต้ในอดีตเท่านั้น แต่ยังส่องสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรพื้นบ้านรักษาโรคของคนภาคใต้ด้วย โดยคนโบราณจะนำเอาคุณลักษณะพิเศษเฉพาะของพืชแต่ละชนิดที่มีสรรพคุณทางยามาบำรุงร่างกาย บำบัดอาการเจ็บป่วย หรือนำสมุนไพรมาผสมกันเป็นตำรายาพื้นบ้านแล้วดัดแปลงรูปแบบเพื่อให้สะดวกต่อการนำไปใช้ หรือนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่ช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจสร้างรายได้เข้าสู่ครัวเรือนด้วย ขณะเดียวกันก็ส่องสะท้อนให้มองเห็นแนวทางการสืบทอดสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งผู้แต่งได้สะท้อนแนวทาง คือ 1) สืบทอดองค์ความรู้จากคำบอกเล่าของผู้รู้ในชุมชนหรือจากปราชญ์ชาวบ้าน 2) บันทึกองค์ความรู้ทั้งที่ได้รับจากปราชญ์ชาวบ้านและที่ได้จากการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ลงในสมุดจดบันทึก 3) นำสมุนไพรพื้นบ้านมาขยายพันธุ์ เช่น นำสายพันธุ์มาจากป่าหรือจากชุมชนอื่นมาปลูกขยายพันธุ์ในครัวเรือน 4) พัฒนาองค์ความรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม โดยมีสถานศึกษา คือ โรงเรียนช่วยพัฒนายกระดับองค์ความรู้ให้เข้มข้นขึ้น 5) นำพืชสมุนไพรพื้นบ้านมาแปรรูปเพื่อให้สะดวกและง่ายต่อการนำไปใช้ 6) สร้างมูลค่าด้วยการจัดจำหน่าย และ 7) เผยแพร่องค์ความรู้ เช่น จัดเวทีประกวด เพื่อสร้างเครือข่ายขณะเดียวกันจะได้รับฟังข้อเสนอแนะสำหรับนำมาพัฒนาปรับปรุงคุณภาพต่อไป ซึ่งแนวทางปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย สอดรับกับที่ Lueang-ngam and Yaemyim (2024) กล่าวว่า แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่น มี 7 แนวทาง คือ 1) การสืบทอดจากบรรพบุรุษ 2) การจดบันทึกลงในสมุดคู่มือ 3) การขยายพันธุ์ 4) การพัฒนาตนเองด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีภาครัฐเข้ามายกระดับองค์ความรู้ให้ปราชญ์ชาวบ้าน 5) นำพืชสมุนไพรไปแปรรูปเป็นยารักษาโรค 6) สร้างมูลค่าด้วยการจัดจำหน่ายจากสมุนไพรพื้นบ้าน และ 7) ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่บุคคลที่สนใจ ดังนั้น จะเห็นว่าแม้การศึกษาดังกล่าวจะแตกต่างกัน คือ วรรณกรรมเรื่อง หมอยาน้อย ศึกษาผ่านการวิเคราะห์หัตถ์ของวรรณกรรม และงานวิจัยของ Lueang-ngam and Yaemyim (2024) ศึกษาโดยการลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ชาวบ้านเชิงลึก ทั้งสองผลงานต่างก็พบแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นเครื่องตอกย้ำถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ยังสะท้อนให้เห็นวิถีชาวบ้านที่ดำรงชีวิตสัมพันธ์ไปกับทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น หาปลาในสระมาเป็นอาหาร นำใบน้อยหน่ามากำจัดเหา ทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นเครื่องแสดงออกถึงวิถีชาวบ้านที่เรียบง่าย สมถะ รวมถึงการใช้ชีวิตที่สัมพันธ์ไปกับธรรมชาติ ตามที่ Tharawet and Sothip (2024) ได้ศึกษากลวิธีการนำเสนอแนวคิดนิเวศสำนึกในวรรณกรรม หมอยาน้อย ผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม คือ โครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก และน้ำเสียงของผู้แต่ง ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างชัดเจน และการที่ผู้เขียนได้ศึกษาเพิ่มเติมด้านสมุนไพรพื้นบ้านกับการรักษาโรคคั่นส่องภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ยิ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าประโยชน์ของพืชประจำถิ่นได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นว่าการที่ผู้แต่งเลือกนำเสนอ หมอยาน้อย ในรูปแบบวรรณกรรมเยาวชน ทำให้มองเห็นเจตนาและความตั้งใจ สรุปลงได้ 3 ประเด็น คือ 1) นำเสนอ หมอยาน้อย ด้วยรูปแบบการประพันธ์ที่ต้นซึ้งชอบ คือ วรรณกรรมเยาวชน โดยมีนักเขียนชั้นครูที่ตนเคารพเป็นแม่แบบของการประพันธ์ 2) เพื่อส่งสารไปยังเยาวชน ผู้เป็นอนาคตของชาติ ซึ่งเป็นคนรุ่นต่อไปที่จะทำหน้าที่สืบทอดสืบสานองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษา

โรคด้วยสมุนไพรพื้นบ้านต่อไป ขณะเดียวกันก็ชี้แนะแนวทางเพิ่มเติมในการพัฒนาองค์ความรู้ให้ทันสมัยและสัมพันธ์สอดคล้องไปกับยุคสมัยด้วย และ 3) ส่งสารถึงผู้ที่ใกล้ชิดเยาวชน ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง ปราชญ์ชาวบ้าน และโรงเรียน ว่าสามารถช่วยกันบ่มเพาะองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านให้กับเยาวชนได้ ทั้งด้วยวิธีการบอกเล่า สอนให้ปฏิบัติ ชี้แนะแนวทางหรือบอกแหล่งเรียนรู้ให้ไปสืบค้นข้อมูลด้วยตนเอง สอนผ่านโครงการงานวิทยาศาสตร์ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้นอกจากทำให้เยาวชนได้ฝึกปฏิบัติการทำงานเป็นทีม ภาวะผู้นำ ผู้ตามแล้ว ยังช่วยฝึกทักษะ การคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงสร้างสรรค์ และการคิดเชิงนวัตกรรมด้วย

ดังนั้นจะเห็นว่า หมอยาน้อย จึงไม่ได้เป็นเพียงวรรณกรรมเยาวชนที่ทำหน้าที่สะท้อนภาพสังคมอย่างเข้มข้น เท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อการเรียนรู้ที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน ได้ด้วย ขณะเดียวกันผู้อ่านที่อยู่ในวัยเรียนก็ยังสามารถนำองค์ความรู้ไปบูรณาการปรับใช้กับแนวทฤษฎีศาสตร์ โรงเรียน ตามพระราชดำริสในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า ที่มีพระราชดำริให้พื้นที่ในโรงเรียนและท้องถิ่นเป็น ห้องเรียนธรรมชาติได้ด้วย ด้วยเหตุนี้ หมอยาน้อย จึงเป็นวรรณกรรมเยาวชนที่มีคุณค่าเรื่องหนึ่ง ทั้งในฐานะสื่อ ให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน การอนุรักษ์ พัฒนา และส่งต่อภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ให้คงอยู่ตามบริบทสมัยใหม่ อันเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนรากฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่น

References

- Boonkajorn, T. (1999). *Novels and Thai society (1947–2004)*. Chulalongkorn University Press.
- Chomphuphon, A. (2018). Autobiographical characteristics in *Les Années* by Annie Ernaux. *Journal of Liberal Arts, Silpakorn University*, 18(1), 221–245.
- Komphirasettho, P. (2018). *A study of Buddhist indigenous knowledge on herbal usage in Ban Khok Sanga, Sai Mun Subdistrict, Nam Phong District, Khon Kaen Province* (Master's thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University).
- Lueang-ngam, P., & Yaemyim, W. (2024, January–April). Guidelines for preserving indigenous knowledge of local herbal plant usage: A case study of Ban Napa Nanad, Khao Kaeo Subdistrict, Chiang Khan District, Loei Province. *MCU Ubon Review*, 9(1), 971–981.
- Netayan, K. (2008). *Thai traditional medical wisdom appearing in literature during the reign of King Phutthaloetla Naphalai* (Master's thesis, Srinakharinwirot University).
- Pintong, T. (2006). *Literature and Thai society*. Ramkhamhaeng University Press.
- Royal Academy. (2013). *Royal Institute Dictionary 2011 Edition*. Nanmee Books.
- Rujjanawet, C., Kanchanaphot, D., & Amornlertpisan, D. (Eds.). (2006). *20 Years of the Princess Maha Chakri Sirindhorn Herbal Garden*. PTT Public Company Limited
- Srikaewbawon, K. (2018). *Mho Ya Noi*. Triple Group.
- Srisawat, S., Sukchan, P., Pradapsaeng, J., & Limcharoen, S. (2013). Local medicinal plants and indigenous knowledge applied in folk medicine in the southern border provinces. *Princess of Naradhiwas University Journal*, 5(4), 14–27.
- Suraphan. (2025). *Treating chronic diseases at all levels with herbs: Safe and drug-free for life*. Retrieved May 1, 2025, from <https://suraphanclinic.com/blogs/1>
- Tharawet, W., & Sothip, M. (2024, October). Presentation strategies of ecocentricawareness in children's literature: A case study of “Mho Ya Noi” by Kitisak Srikaewbawon. *Journal of Social Sciences and Culture*, 8(10), (pp 124–136).

Jongwutiwes, K., Nillapan, M., Chalongsuk, R., Thammetar, T., & Sangwattanakul, W. (2000). *The development of learning process on local herb in the Plakmailai community, Kampangsaen District, Nakhon Pathom* (Research report).

How to Cite this Article:

Chuthap, W. (2026). Local herbs and disease treatment from the wisdom reflected in the young-adult fiction "Mor Ya Noi". *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(1), 125–134.

แนวทางการพิจารณาและการส่งบทความเพื่อตีพิมพ์

Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia ชื่อเดิม วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เป็นวารสารวิชาการระดับชาติราย 4 เดือน (3 ฉบับต่อปี) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์ ข้าราชการและนักวิชาการทั่วไปทั้งภายในและภายนอก ประเทศได้มีโอกาสเสนอผลงานวิชาการเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวิทยาการโดยเฉพาะองค์ความรู้ใหม่ในสาขา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ผลงานวิชาการที่รับตีพิมพ์อาจอยู่ในรูปแบบต่อไปนี้ บทความวิจัย บทความวิชาการ และบทความปริทัศน์ เป็นต้น ต้นฉบับ (Manuscript) ที่ส่งพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ภายใต้เงื่อนไขว่าจะต้องไม่เคยเผยแพร่ในวารสารหรือ สิ่งพิมพ์ใดมาก่อน (ยกเว้นรายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์) และ ไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาหรือตีพิมพ์ใน วารสารอื่น เรื่องที่ได้รับการตีพิมพ์ต้องผ่านการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง (peer-reviewed) และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ

วาระการจัดพิมพ์

วารสารราย 4 เดือน (3 ฉบับต่อปี)

ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน

ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม

ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม

ประเภทของบทความที่รับพิจารณา

1. บทความวิชาการ – วิจัย
2. บทความปริทัศน์
3. บทความรายงานการวิจัย

สาขาวิชาของบทความที่รับพิจารณา

ด้านมนุษยศาสตร์

ศิลปศาสตร์ วิจารณ์ศิลป์ ทัศนกรรม อุตสาหกรรม การออกแบบ ดนตรีและศิลปะการแสดง ปรัชญาและศาสนา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ปรัชญา จริยธรรม ภาษาในแง่การได้มาซึ่งภาษา วรรณคดีและภาษาศาสตร์

ด้านสังคมศาสตร์

สังคมและพฤติกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์และหน้าที่พลเมือง จิตวิทยา สังคมวิทยาและ วัฒนธรรมศึกษา

คำแนะนำสำหรับผู้ประสงค์ส่งบทความลงตีพิมพ์ใน

Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia

คำแนะนำทั่วไป

1. ผลงานที่ส่งตีพิมพ์จะต้องไม่เคยเผยแพร่ในสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อนและต้องไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของ วารสารอื่น การละเมิดลิขสิทธิ์ถือเป็นการรับผิดชอบต่อผู้ส่งบทความโดยตรง
2. ต้นฉบับที่ส่งตีพิมพ์ต้องเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษเท่านั้น

3. ต้นฉบับต้องผ่านการกลั่นกรองโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คน/บทความ และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ

4. ผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสาร

ข้อมูลเกี่ยวกับการพิจารณาบทความ

บทความที่จะได้รับการพิจารณาลงตีพิมพ์จะต้องผ่านการพิจารณาจากกองบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องโดยจะมีกระบวนการดังต่อไปนี้

1. กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้ส่งบทความทราบเมื่อกองบรรณาธิการได้รับบทความเรียบร้อยแล้วสมบูรณ์
2. กองบรรณาธิการจะตรวจสอบหัวข้อและเนื้อหาของบทความถึงขอบข่าย ความเหมาะสมและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร รวมถึงประโยชน์ในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ
3. ในกรณีที่กองบรรณาธิการพิจารณาเห็นควรรับไว้พิจารณาตีพิมพ์ กองบรรณาธิการจะดำเนินการส่งบทความเพื่อทำการกลั่นกรองต่อไปโดยจะส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องเพื่อตรวจสอบคุณภาพของบทความว่าอยู่ในระดับที่เหมาะสมที่จะลงตีพิมพ์หรือไม่ โดยในกระบวนการพิจารณากลั่นกรองนี้เป็นการประเมินบทความแบบสองทาง (Double-blind peer review) กล่าวคือ จะไม่เปิดเผยชื่อผู้ส่งบทความให้ผู้ทรงคุณวุฒิทราบและจะไม่เปิดเผยชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้ส่งบทความทราบ และกองบรรณาธิการจะไม่เปิดเผยทั้งชื่อผู้ส่งบทความและชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้บุคคลอื่นทราบด้วยเช่นกัน
4. เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณากลั่นกรองบทความแล้ว กองบรรณาธิการจะตัดสินใจโดยอิงตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิว่าบทความนั้น ๆ ควรนำลงตีพิมพ์ หรือควรเพิ่มผู้ทรงคุณวุฒิอีก 1 ท่าน ที่จะส่งเจ้าของบทความนำกลับไปแก้ไขก่อนส่งกลับมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง หรือปฏิเสธการลงตีพิมพ์

ข้อกำหนดของบทความต้นฉบับ

1. ความยาวของบทความไม่เกิน 25 หน้ากระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว (นับรวมรูปภาพ ตาราง และเอกสารอ้างอิง) พื้นที่ของกระดาษที่ใช้พิมพ์ ให้เว้นขอบบน 3.75 เซนติเมตร ขอบหน้า 3.75 เซนติเมตร ขอบหลัง 2.50 เซนติเมตร และขอบล่าง 2.50 เซนติเมตร
2. รูปแบบตัวอักษร ให้จัดพิมพ์ด้วยแบบตัวอักษร TH Sarabun PSK เท่านั้น
3. ชื่อเรื่องบทความภาษาไทย ขนาดตัวอักษร 18 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษ
4. ชื่อเรื่องบทความภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 18 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษ
5. ชื่อผู้เขียนทุกคนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 14 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดชิดขวา
6. ชื่อสังกัดหน่วยงานหรือมหาวิทยาลัยภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 12 พ้อยต์ (ตัวอักษรปกติ) จัดชิดขวา
7. Corresponding Author, E-mail: ขนาดตัวอักษร 12 พ้อยต์ (ตัวอักษรปกติ) จัดชิดขวา
8. เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ จัดชิดซ้ายขวา พิมพ์ 1 คอลัมน์
9. ชื่อคำสำคัญ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดชิดซ้าย
10. เนื้อหาคำสำคัญ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ ทั้งคำสำคัญภาษาไทยและภาษาอังกฤษ กรณีมีหลายคำ ให้ใส่เครื่องหมายจุลภาค (,) ระหว่างคำ
11. ชื่อหัวเรื่อง ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดชิดซ้าย ไม่ใส่เลขลำดับที่
12. การจัดลำดับและการจัดวางหัวข้อ ใช้หลักปฏิบัติต่อไปนี้
  - 12.1 การลำดับหัวข้อกรณีมีเลขข้อกำกับ ให้ใช้ระบบตัวเลข โดยใส่มหัพภาค (.) หลังตัวเลข และเว้น 2 ช่วงตัวอักษรก่อนเริ่มคำหรือข้อความต่อไป
  - 12.2 การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามระดับความสำคัญของหัวข้อ ดังนี้

หัวข้อใหญ่ หัวข้อระดับนี้วางชิดขอบหน้า ถ้าไม่ได้อยู่ในบรรทัดแรกของหน้าให้เว้นจากข้อความข้างบน 1 บรรทัด ทั้งนี้ ไม่ต้องใส่ตัวเลขกำกับ คำอธิบายของหัวข้อใหญ่ให้ขึ้นบรรทัดใหม่ย่อหน้า 1.50 เซนติเมตร โดยเว้นบรรทัดปกติ

หัวข้อรอง หัวข้อระดับนี้ให้เริ่มอักษรตัวแรกของหัวข้อหรือเลขกำกับหัวข้อ โดยเว้นจากขอบหน้า 1.50 เซนติเมตร หรือย่อหน้าปกติ คำอธิบายของหัวข้อรองอาจอยู่ในบรรทัดเดียวกัน หรือขึ้นย่อหน้าใหม่ตามความเหมาะสมแก่บริบท

หัวข้อย่อย ในกรณี หัวข้อรองมีเลขกำกับหัวข้อ หัวข้อย่อยให้เริ่มหัวข้อหรือเลขกำกับหัวข้อที่อักษรตัวแรกของหัวข้อรอง ดังนี้ (เครื่องหมาย ✓ แทนการเว้น 1 ช่วงตัวอักษร)

- 1.....
- 1.1.....
- 1.1.1.....

ถ้ามีหัวข้อย่อย ๆ อีก ให้ใช้การย่อหน้าระบบเดียวกัน ทั้งนี้ ไม่ควรมีหัวข้อย่อยมากเกินไปส่วนคำอธิบายในหัวข้อย่อย โดยทั่วไปควรอยู่ในบรรทัดเดียวกัน โดยเขียนหัวข้อ 1).....

12.3 กรณีหัวข้อรองไม่มีเลขกำกับหัวข้อ เริ่มหัวข้อย่อยหรือเลขกำกับหัวข้อย่อยโดยให้อักษรตัวแรกตรงกับหัวข้อรอง

12.4 คำอธิบายในแต่ละหัวข้อ ถ้าขึ้นย่อหน้าใหม่ให้ย่อหน้าตรงกับอักษรตัวแรกของหัวข้อนั้น ๆ ส่วนข้อความในบรรทัดต่อมาให้ชิดขอบหน้าตามปกติ

13. การใช้เครื่องหมายวรรคตอน มีข้อพึงระวัง ดังนี้

13.1 ข้อความที่ต้องใช้เครื่องหมายอัญประกาศ (“ ”) ซ้อนกัน ให้ใช้อัญประกาศเดี่ยว (‘ ’) สำหรับข้อความหรือคำข้างใน ตัวอย่างเช่น กัญยปริณ ทองสามสี (2563) กล่าวว่า “จากการศึกษา ‘ระดับความรู้ของแรงงานต่างด้าว’ ตามกฎหมายว่าด้วยกองทุนเงินทดแทนนั้นพบว่า แรงงานมีความรู้ด้านสิทธิกองทุนเงินทดแทนมากที่สุด”

13.2 การใช้เครื่องหมายจุลภาค (,) ทวิภาค (:) และอัมภาค (;) ให้พิมพ์ต่อเนื่องกับอักษรตัวหน้าและเว้น 1 ช่วงตัวอักษรก่อนข้อความต่อไป เช่น

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Royal Thai Government, 2017; Ministry of Foreign Affairs, 2017

14. เนื้อหาบทความ พิมพ์ 1 คอลัมน์ ในแต่ละคอลัมน์ให้ชิดขอบซ้ายขวา ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์

15. ชื่อตาราง ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) ให้ระบุไว้บนตารางจัดชิดซ้าย ได้ตารางให้บอกแหล่งที่มาจัดชิดซ้าย ส่วนรายละเอียดตัวอักษรปกติ

16. ชื่อรูป ชื่อแผนภูมิ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) ให้ระบุไว้ใต้รูป แผนภูมิ จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษใต้รูปแผนภูมิให้บอกแหล่งที่มาจัดชิดซ้าย

17. หมายเลขหน้า ให้ใส่ไว้ตำแหน่งด้านบนขวาตั้งแต่ต้นจนจบบทความ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์

18. ชื่อเอกสารอ้างอิง ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดชิดซ้ายโดยเขียนชื่อหัวข้อเป็นภาษาอังกฤษว่า

References

19. เนื้อหาเอกสารอ้างอิง ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ

ส่วนประกอบของบทความ

1. ชื่อเรื่องบทความ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)
2. ชื่อผู้เขียนทุกคนและหน่วยงานที่สังกัด (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

3. บทคัดย่อ (Abstract) ความยาวไม่เกิน 300 คำ และคำสำคัญ (Keyword) 3-5 คำ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

4. เนื้อเรื่อง

4.1 บทความวิจัย ควรเป็นการนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า ข้อค้นพบ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการมาอย่างเป็นระบบตามขั้นตอน โดยควรมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้ (สามารถมีหัวข้อหรือองค์ประกอบที่แตกต่างได้)

4.1.1 บทนำ (Introduction) ที่ครอบคลุมความสำคัญและที่มาของปัญหาวิจัย

4.1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย/ คำถามวิจัย (Research Objective/ Research Question)

4.1.3 การทบทวนวรรณกรรม (Literature Review) ครอบคลุมแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1.4 วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) ที่นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับแบบแผนการวิจัย ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง ผู้เข้าร่วมวิจัย เครื่องมือวิจัย การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1.5 ผลการวิจัย (Research Finding)

4.1.6 การอภิปรายผลการวิจัย (Discussion)

4.1.7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการวิจัย (Conclusion and Recommendations) สรุปข้อค้นพบที่โดดเด่นเพื่อเชื่อมโยงสู่ข้อเสนอแนะต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และระบุข้อจำกัดในการวิจัยเพื่อเชื่อมโยงสู่ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

4.2 บทความวิชาการและบทความปริทรรศน์ ควรมีการกำหนดประเด็นที่ต้องการอธิบายหรือวิเคราะห์อย่างชัดเจน โดยมีการวิเคราะห์ประเด็นที่ต้องการนำเสนอตามหลักวิชาการโดยมีการสำรวจวรรณกรรมเพื่อสนับสนุนจนสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ประเด็นนั้นได้ อาจเป็นการนำความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประมวลร้อยเรียงเพื่อวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยที่ผู้ส่งบทความแสดงทัศนะทางวิชาการของตนไว้อย่างชัดเจน มีลำดับเนื้อหาและบทสรุปที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ชัดเจน

5. การเขียนเอกสารอ้างอิง ให้เขียนรายการอ้างอิงอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษทั้งสำหรับบทความภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยบทความภาษาไทยให้แปลรายการอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษโดยไม่ต้องเติมคำว่า [in Thai] ใช้รูปแบบการเขียนอ้างอิงตามระบบ APA แบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การอ้างอิงนามปี (อ้างอิงภายในเนื้อหาบทความ) ให้เขียนเป็นภาษาอังกฤษ บทความภาษาไทยให้แปลรายการอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษ

ส่วนที่ 2 การอ้างอิงท้ายบทความ ให้รวบรวมเอกสารที่ใช้อ้างอิงไว้ท้ายบทความ เรียงตามลำดับตัวอักษร A-Z บทความภาษาไทยให้แปลรายการอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษ โดยไม่ต้องเติมคำว่า [in Thai] ด้านท้าย และรายการอ้างอิงท้ายบทความต้องตรงกับรายการอ้างอิงนามปีที่ปรากฏในเนื้อหาบทความ (ไม่มากกว่าหรือน้อยกว่า)

6. ถ้ามีรูปภาพ แผนภูมิ ตารางประกอบ หรืออื่น ๆ ต้องมีหมายเลขกำกับในบทความ อ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลให้ถูกต้อง ชัดเจน และไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น ใช้รูปภาพขาว-ดำ ที่มีความคมชัด และส่งภาพถ่ายต้นฉบับหรือไฟล์รูปภาพแยกต่างหาก แนบมาพร้อมกับบทความด้วย

การอ้างอิงในเนื้อหา และการเขียนเอกสารอ้างอิง

สามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

<https://bit.ly/3FlscFd>

หรือแสกนคิวอาร์โค้ด

